

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
Oddelek za slovenistiko
Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo

Urška Čehovin

Metamorfoza islandske sage in Svetlana Makarovič

Ni bilo nekdanje zlo drugačno, ista nesnaga se skozi vse čase pretaka.

Diplomsko delo

Mentorja:
izr. prof. dr. Irena Novak Popov
red. prof. dr. Janez Vrečko

Ljubljana, marec 2013

ZAHVALA

Diplomo razumem kot zaključek določenega življenjskega obdobja, zato se mi zdi primerno, da se zahvalim tistim, brez katerih to diplomsko delo ne bi bilo takšno, kot je. Pa naj bo to zaradi strokovnih nasvetov, ki so mi pomagali pri oblikovanju samega dela, ali življenjskih nasvetov, ki so oblikovali mene in moje življenje.

Prvo zahvalo namenjam mentorjema, izr. prof. dr. Ireni Novak Popov z Oddelka za slovenski jezik in književnosti in red. prof. dr. Janezu Vrečku z Oddelka za primerjalno književnost in literarno teorijo, za vso izkazano pomoč, napotke in hitre odzive, zaradi katerih sem lahko z diplomo zaključila v želenem času.

Prav tako sta za nastanek tega diplomskega dela zaslužni tudi doc. dr. Katja Škrubej s Pravne fakultete, ki mi je pomagala pri izboru literature o krvnem maščevanju in usmerila moje diplomsko delo v pravo smer, in prof. Ásdís Egilsdóttir, ki na islandski Univerzi v Reykjavíku predava srednjeveško islandsko literaturo in je bila v času mojega bivanja na Islandiji moja mentorica. Hvala tudi doc. dr. Matjažu Ambrožiču za pomoč pri iskanju primerne literature o krščanstvu.

Moja zahvala naj se dotakne še vseh mojih prijateljev, brez katerih življenje ne bi bilo tako zanimivo in zabavno, zlasti tistih, ki so mi na kakršenkoli način pomagali pri pisanju diplomskega dela – z nasveti, iskanjem člankov ali dolgimi sprehodi.

Un agradecimiento especial dedico a Laura que me acogió con los brazos abiertos en Islandia y con la cual tejíamos cada una su propia lopapeysa hasta las altas horas de la noche, y que hizo de nuestra casa en Njardargata un verdadero hogar.¹

Na koncu bi se rada zahvalila vsem mojim domačim, ki so se ves čas študija veselili z menoj ob uspehih in mi nudili oporo ob padcih, staršema za vso ljubezen in skrb, Luki za odstop stanovanja, da sem diplomsko delo lahko napisala v miru, Juretu za tehnične nasvete, Dini za skozi smeh utrjene trebušne mišice in Matevžu za mnogo več kot le lekturo.

¹ Posebno zahvalo namenjam Lauri, ki me je na Islandiji sprejela odprtih rok, s katero sva pozno v noč pletli vsaka svojo lopapeyso in ki je našo hišo na Njardargati spremenila v dom.

Kazalo

ZAHVALA	2
POVZETEK.....	5
ABSTRACT	6
UVOD.....	8
UTEMELJITEV IZBORA GRADIVA, EKSPLIKACIJA METODE IN EKSPOZICIJA DIPLOMSKEGA DELA	9
SOCIALNI IN ZGODOVINSKI KONTEKST	13
NASELITEV	13
OBLIKOVANJE NOVE DRUŽBE.....	14
ALTHING IN ZAKONI	16
POGANSTVO IN KRŠČANSTVO.....	19
PREHOD POD NORVEŠKO.....	22
SOCIALNA STRUKTURA IN ODNOS MED SPOLOMA	23
ISLANDSKE SAGE	28
KAJ JE SAGA?	28
KULTURNO IN LITERARNO OZADJE	28
USTNO IZROČILO SAG	29
DOBA ZAPISOVANJA.....	31
VPLIV KRŠČANSTVA NA LITERATURO	32
ZAČETKI ZGODOVINOPISJA	33
ZNAČILNOSTI SAG	34
VRSTE SAG	47
SAGA O NJALU.....	49
VSEBINA	50
SVETLANA MAKAROVICH.....	57
ŽIVLJENJEPIS.....	57
ŽENSKA PRI SVETLANI MAKAROVICH	61
ISLANDIJA IN SAGA O HALLGERD	63
PRIMERJAVA.....	68
OSNOVNE RAZLIKE	68
PRIMERJAVA NA PODLAGI OPISANIH ZNAČILNOSTI ISLANDSKIH SAG	69
VSEBINSKE RAZLIKE	81
OSTALE RAZLIKE	86
SKLEP	98

VIRI IN LITERATURA.....	99
Viri	99
Literatura.....	99
PRILOGE.....	102

POVZETEK

Glavna tema pričujočega diplomskega dela je primerjava ene najbolj znanih islandskih sag, *Sage o Njalu*, in *Sage o Hallgerd*, literarnega dela, ki ga je na podlagi *Sage o Njalu* napisala slovenska literarna ustvarjalka Svetlana Makarovič.

Diplomsko delo skozi pregled pomembnejših zgodovinskih prelomnic Islandije in natančen oris lastnosti islandskih sag ugotavlja, v kolikšni meri *Saga o Hallgerd* odstopa od literarnega žanra islandskih sag oz. v kolikšni meri ga posnema ter kakšno je njeno razmerje do originalnega dela. Iz končne primerjave obeh obravnavanih del je razvidno, da je Makarovičeva v določenih pogledih ostala zvesta lastnostim žanra, nekatere elemente je celo nadgradila (glede na *Sago o Njalu*), a v celoti je originalno delo spremenila, mu dodala elemente, ki so bistveni za njen ustvarjalni opus in ga, če uporabim svoj izraz, »posvetlanila«.

Ključne besede

islandske sage, Svetlana Makarovič, krvno maščevanje, poganstvo, krščanstvo

ABSTRACT

This diploma thesis compares two literary works: Njal's Saga, one of the most famous Icelandic sagas, and Hallgerd's Saga, which is based on Njal's Saga and written by the Slovenian literary artist Svetlana Makarovič.

The thesis investigates the extent to which Hallgerd's Saga deviates from the literary genre of Icelandic sagas, and how much it imitates them. The investigation is achieved by reviewing some of Iceland's major historic milestones as well as accurately describing the characteristics of Icelandic sagas. The main part of the thesis addresses the relationship between Hallgerd's Saga and the original work: Njal's Saga. It is evident from the comparison of these two literary works that Svetlana Makarovič remained true to some of the basic characteristics of the genre, while improving on some elements found in Njal's Saga. All in all, she modified the original work, added elements which are essential for her creative work and made it her own.

Key words

Icelandic sagas, Svetlana Makarovič, blood vengeance, paganism, christianity

Orð eru til alls fyrst.

Vse se začne z besedami.

UVOD

Islandija je nedvomno dežela umetnosti. Pa naj gre za glasbeno, likovno, pletilsko ali literarno umetnost. In ena od stvari, ki sem jih spoznala med svojim trimesečnim bivanjem na Islandiji, je ta, da se na Islandiji vsi ukvarjajo z umetnostjo, umetnost lahko vidiš, ko se sprehajaš po glavni ulici Reykjavika, tam je še župan drugačen in bolj umetniški. Vsak večer se lahko udeležiš zastonj koncerta, ki ga ima katera od nešteti islandskih skupin, okoli dreves so spleteni barvni trakovi, ulice se imenujejo po junakih sag, da o številnih muzejih in galerijah niti ne govorim. Na Islandiji res začneš verjeti, da je umetnost tisto, kar povezuje ljudi, in verjetno jo prav vseprisotna umetnost dela magično.

V času, ko sem se odločala, o čem bi pisala diplomsko delo, je Svetlana Makarovič predstavljala svoje takrat novo delo, *Sago o Hallgerd*, ki me je na literarno-glasbenem dogodku Makarovičeve in Milka Lazarja, ki sem se ga udeležila, popolnoma prevzelo. V podobnem času so na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo na Filozofski fakulteti organizirali predavanje o Islandiji, kjer je bila omenjena tudi *Saga o Njalu*. Kocka je padla, ideja je bila rojena.

Usoda, bi rekli Islandci.

UTEMELJITEV IZBORA GRADIVA, EKSPLIKACIJA METODE IN EKSPOZICIJA DIPLOMSKEGA DELA

Za primerjavo *Sage o Njalu* in *Sage o Hallgerd* sem se odločila, ker o tej temi pri nas še nimamo obsežnejše študije, poleg tega se mi zdi Svetlanina predelava originalne zgodbe zelo zanimiva, saj je naša avtorica določene poteze izvirnika spremenila in jih prilagodila svojemu pogledu na svet ter delu dodala tipične prvine svojega opusa.

Kot izhodišče za pisanje diplomskega dela sta mi služili *Saga o Hallgerd* avtorice Svetlane Makarovič in *Saga o Njalu* neznanega avtorja. Prvo sem prebrala v originalu, v slovenskem jeziku. *Sago o Njalu* sem prebrala v prevodu, in sicer najprej v angleškem prevodu, ki mi ga je priporočila gospa Ásdís Egilsdóttir, profesorica srednjeveške islandske literature na oddelku za Islandske in primerjalne kulturne študije na islandski Univerzi v Reykjavíku, ki je bila v času mojega pisanja diplomskega dela na Islandiji moja mentorica. Kasneje sem *Sago o Njalu* prebrala še v slovenskem prevodu Boštjana Anka. Ta verzija je krajša, določena poglavja so zajeta le v strnjenih obnavah.

V diplomskem delu bom uporabljala večinoma tuje literarne vire, saj slovenskih ni. O tematiki, ki jo bom predstavila v diplomskem delu, namreč v Sloveniji še ni bilo dosti napisanega, edini slovenski vir o islandskih sagah je spremna beseda Rape Šuklje k slovenskemu prevodu *Sage o Njalu*. V času svojega bivanja na Islandiji sem spoznala, da je o tej tematiki napisanih knjig za celo knjižnico (večina v islandščini, veliko tudi v angleščini), zato sem naredila ožji izbor literature o islandski književnosti s pomočjo prof. Ásdís Egilsdóttir. Glede literature o krvnem maščevanju in ideoloških pogledih islandskih sag mi je svetovala prof. Katja Škrubej, ki predava na Pravni fakulteti v Ljubljani.

Pri obravnavi lastnosti islandskih sag bo moj glavni vir delo Vésteinna Ólasona *Dialogues with the Viking Age: Narration and Representation in the Sagas of the Icelanders*, saj delo odlično povzema glavne lastnosti in značilnosti islandskih sag na splošno, poleg tega je avtorjeva analiza ustrezna tudi za primerjavo v končnem delu diplomskega dela. Ólasonovo delo mi je priporočila prof. Ásdís Egilsdóttir kot eno izmed najbolj nazornih del o islandskih sagah, zlasti naj bi to veljalo za občinstvo, ki o tej tematiki ne ve še veliko. Tako sem povzela strukturo glavnih značilnosti po omenjenem delu, spustila sem par značilnosti, ki niso tako pomembne oz. v

obravnavanih delih ne igrajo pomembne vloge.

Literatura, ki jo bom uporabila za del o Svetlani Makarovič je seveda bolj dostopna, prav tako je vsa v slovenščini. Ker menim, da je tematika tega dela diplomskega dela precej bolj obdelana in poznana, ji bom namenila manj pozornosti, a vseeno omenila bistvene značilnosti Svetlaninega opusa, ki se kažejo tudi v obravnavanem delu.

Primerjava bo narejena na podlagi preučevanja obeh literarnih del s pomočjo druge strokovne literature.

Diplomsko delo je razdeljeno na tri dele. Najprej bom nekoliko obširneje predstavila islandske sage, saj je o tem področju pri nas zelo malo napisanega. Posvetila se bom zgodovini Islandije, saj je le-ta močno vplivala na same sage, ki so zmes zgodovine in domišljije. Kronološko bom opisala teme, ki so pomembne za lažje razumevanje islandskih sag, poleg tega se pojavljajo v *Sagi o Njalu*. Pomanjkanje osnovnega vedenja lahko otežkoči ali celo onemogoči razumevanje sage v celoti. Najprej se bom dotaknila naselitve Islandije, nato obdobja, ko sta se oblikovala nova družba in prvi parlament na svetu, sledilo bo obdobje, ko je na Islandijo prišlo krščanstvo in jo pomembno spremenilo, na koncu bom omenila še prehod pod norveško nadvlado.

Nato bom opisala islandske sage. Ker se pri nas še nihče ni bolj podrobno ukvarjal z njimi, bom tej tematiki posvetila kar precejšen del diplome. Najprej zgodovinski pregled – od ustnega izročila do zapisa, nato še pregled glavnih značilnosti sag, kot jih je v svojem delu *Dialogues with the Viking Age: Narration and Representation in the Sagas of the Icelanders* zajel Vésteinn Ólason. Po opisu značilnostih se bom posvetila *Sagi o Njalu*, njenemu nastanku, značilnostim in kratki obnovi.

Sledil bo drugi del diplomske naloge. Opis ustvarjanja Svetlane Makarovič in opis njene *Sage o Hallgerd*. Ker je delo nastalo šele leta 2010, tudi o tej temi ne obstaja veliko gradiva. Večina podatkov o *Sagi o Hallgerd* bo zajetih iz recenzij *Sage*, intervjujev s Svetlano Makarovič in njenih predavanj o samem delu. Napisana bo tudi podrobnejša obnova dela.

V zadnjem delu diplomske naloge bom primerjala izbrani deli, *Sago o Njalu* in *Sago o Hallgerd*. Primerjavo bom začela z najbolj očitnimi razlikami, ki so vezane na čas in kraj nastanka, avtorje, dolžino dela ipd. Sledil bo pregled razlik, ki se bo skladal s predstavitevjo lastnosti islandskih sag, ki jih bom navedla v prvem delu diplomske naloge. Verjetno najboljsežnejši del primerjave bodo zajemale razlike na vsebinskem

področju, ki se bodo prepletale z razlikami na področju ideologije, ter ostale razlike, ki ne sodijo v nobeno izmed prej naštetih kategorij.

Na koncu diplomskega dela so Priloge. Tja sem uvrstila tri sheme družinskih dreves za lažje sledenje zgodbi *Sage o Njalu*, saj se v delu pojavi veliko oseb, zato je razumevanje lahko oteženo. Prva shema prikazuje družinsko drevo Njalove družine, druga širše sorodstvo Gunnarjeve družine, zadnja pa se navezuje na Hallgerd in njeno sorodstvo. Zlasti v primeru Gunnarjeve družine je izrisano družinsko drevo nekoliko bolj razvejano in se dotakne tudi odnosov, ki niso vezani le na njegovo družino, a se pojavijo v *Sagi*, zato se mi je zdela njihova vključitev primerna. V samem delu se pojavi še precej več oseb, ki niso zajete na shemah, saj niso tako zelo pomembne za to diplomsko delo.

Podnaslov diplomskega dela »Ni bilo nekdanje zlo drugačno, ista nesnaga se skozi vse čase pretaka« je vzeta iz *Sage o Hallgerd*, natančneje iz pesmi *Lažniv je in umazan Lokijev jezik*. Združena sta dva verza, ki v pesmi sicer ne stojita skupaj. Podnaslov ponazarja povezavo preteklosti in sedanjosti, kar primerjava sage iz 13. stoletja in dela iz 21. stoletja nedvomno je, poleg tega je zlo v obeh delih močno prisotno in se očitno res pretaka skozi čas.

Potrebno je omeniti še ortografske dogovore, ki sem se jih držala pri pisanju diplomskega dela. Islandski jezik, v katerem je *Saga o Njalu* originalno zapisana, ima namreč določena orfografska znamenja, ki jih v našem jeziku ni, islandska imena pa so pogosto sestavljena iz imena in pridevnika, ki opisuje določeno lastnost in je prevedljiv. Pri zapisu lastnih imen sem se zgledovala po slovenskem prevodu *Sage o Njalu* (prevajalec Boštjan Anko) in angleškem prevodu *Sage o Njalu* (prevajalca Magnus Magnusson in Hermann Palsson). Tako so deli imen, ki so neprevedljivi, ohranili prvotno obliko, razlika je le v tem, da so specifične islandske črke dobile ustrezne zamenjave (ð je nadomestil d, þ je zapisan kot th, æ kot ae), prav tako so izpuščena nadčrkovna znamenja (npr. á, ó, ö). Tako je zapis imena Njalove žene Bergþóre v tem diplomskem delu Bergthora. Deli imen, ki so prevedljivi, so prevedeni, tako je Gissur hvíti v diplomskem delu imenovan Gizur Beli.

Enako velja za vsa lastna imena, Þingvellir, kjer se je odvijal prvi althing (v originalu alþingi), je zapisan kot Thingvellir.

Poleg tega se je potrebno zavedati, da ima islandščina kar nekaj posebnosti izgovorjave.

Ker je teh precej, bom omenila tisto, ki je za to diplomsko delo najpomembnejša, namreč izgovor imena Hallgerd. V kolikor skupaj stojita dve črki »l«, ju moramo izgovarjati kot »tl«. Tako se ime glavne junakinje Svetlanine *Sage* prebere kot »Hatlgerd«. Take izgovorjave se na predavanjih dosledno poslužuje tudi Svetlana Makarovič.

Kadar bom navajala citate iz *Sage o Njalu*, bom v oklepaju navedla le kratico SN, kar pomeni *Saga o Njalu*, sledili bosta letnica izdaje (po kateri se bosta ločila angleška in slovenska verzija) in navedba strani.

SOCIALNI IN ZGODOVINSKI KONTEKST

Naše znanje o Islandiji in njeni preteklosti je omejeno, glavni vir, na podlagi katerega lahko rekonstruiramo socialno zgodovino otoka, so sage in zapisani zakoni. Tako sage kot zakoni niso popoln vir, saj imajo vsak svoje pomanjkljivosti. Zakoni, ki so poznani pod skupnim imenom *Grágás*, so se ohranili v dveh rokopisih, oba sta datirana v drugo polovico 13. stoletja. A večina zakonov naj bi bila zapisana v začetku 12. stoletja, zato rokopisa predstavljata zakone 12. in 13. stoletja in verjetno nista bila uradni zbirki. *Grágás* obsegajo sedemsto strani in jih je težko interpretirati.

Strokovnjaki si vprašanje, zakaj sta deli nastali tako pozno, razlagajo s splošno znano željo Islandcev po ujetju njihovih dosežkov in doživetij »zlate dobe« v času, ko so se poznani okviri začeli podirati. Enako velja tudi za sage (Miller, 1990, 44).

NASELITEV

Islandija je mlad otok, nastala je približno 20 milijonov let nazaj med vulkanskimi izbruhi na Atlantskem grebenu. Zelo dolgo časa je bila neposeljena, prav tako je še danes en izmed najredkeje poseljenih predelov (Perrottet, 1998, 21).

Po nekaterih podatkih naj bi na Islandiji prvi živeli irski menihi, ki so želeli meditirati v miru. Zgodba pravi, da je otok odkril sveti Brendan, ki je mislil, da je gora Hekla vhod v pekel. Kot dokaz, da so bili irski menihi res prvi začasni prebivalci Islandije, služi knjiga irskega avtorja iz leta 825, v kateri avtor omenja, da so njegovi rojaki obiskali daljno deželo na severu, njen opis pa ustreza Islandiji. Prav tako naj bi prvi naseljenci našli knjige, cerkvene zvončke in druge predmete, ki so najverjetneje pripadali menihom (Hjaltalin, 1868, 176). Menihi so Islandijo zapustili pred prihodom Vikingov ali kmalu po njihovem prihodu, kot lahko sklepamo iz zapisov Arija Učenega – novi prišleki naj bi srečali nekaj kristjanov, ki so zelo kmalu zapustili ozemlje, saj niso želeli živeti med neotesanci (Perrottet, 1998, 32-33).

Skandinavski pomorščaki so torej odkrili Islandijo v 9. stoletju, a le po naključju. Šved Gardarr Svavarsson je pristal na Islandiji po tem, ko ga je nevihta pregnala z zelene smeri, Norvežana Naddoda pa so tja prignali nasprotni vetrovi. Noben od njiju ni ostal

na novem ozemlju, a Norvežan je deželi vseeno nadel ime *Snæland* (dežela snega) (Šuklje, 1970, 177).

Prvi naseljenec je bil Norvežan Ingolfur Arnarson, ki je leta 874 prišel na Islandijo s svojo ženo. Začelo se je obdobje poselitve, ki je trajalo do leta 960. Na Islandijo je pobegnilo veliko število Norvežanov, ki so bili prej poglavarji oz. majhni kralji manjših predelov, potem pa je eden izmed njih, Harald Fairhair, premagal tekmece in združil vso Norveško pod svojim žezlom. Harald je uvedel davke ter zasegel premoženja premaganih poglavarjev, ti pa so v želji po svobodi, samostojnosti in stari ureditvi zapustili domove in prišli na takrat še neobljudeno Islandijo (Perrottet, 1998, 33). Na Islandijo so tako prišli najboljši moške norveške aristokracije, z veliko volje in ljubezni do svobode. S seboj so pripeljali služinčad, premično bogastvo in kulturo. Na tem novo poseljenem območju se je zbral visok odstotek pripadnikov visoke družbe, kar je pomembno vplivalo na razvoj islandske družbe. A to ni bil edini razlog – zgodovinarji med razlogi za naselitev navajajo še prenaseljenost ozemelj, vojne za prestol, po kateri so poraženci zbežali, izgone itd. Poleg Norvežanov je na Islandijo prebežalo tudi veliko Ircev, Dancev, Švedov, Angležev in drugih (Gordon, 1957). Če je verjeti zgodovinarjem 12. in 13. stoletja, so priseljenci prišli z ladjami in vsaka družina je vzela tisto zemljo, ki jo je našla, dokler dežela ni bila okoli leta 930 popolnoma poseljena (Ólason, 1998, 23).

Na Islandijo se je preselilo med 10.000 in 20.000 ljudi, po nekaterih podatkih pa celo precej več – celo do 70.000. A vse številke so le ugibanja, večina teh je osnovana na podatkih, ki so bili zajeti ob pobiranju davkov. Potrebno se je zavedati, da so bili to okvirni podatki, poleg tega so bile nekatere družine prerevne, da bi prispevale davke za srečanja in zato niso bile štete (Miller, 1990, 16).

Priseljenci so živeli na obalah in v dolinah, notranjost dežele je ostala neposeljena. Že prvi naseljenci so ustanovili Reykjavik, kar v prevodu pomeni "dimni zaliv", saj se je v 9. stoletju na tem predelu iz tal dvigala para (Ólason, 1998, 23).

OBLIKOVANJE NOVE DRUŽBE

Tradicija je zelo pomembna v islandski kulturi. V času naselitve je bil še vedno prisoten občutek neodvisnosti in ponosa med svobodnimi kmeti, ki so prišli z Norveške – zato

so (verjetno) ustanovili deželo brez kralja, vojaškega in administrativnega centra. Kralj jim je predstavljal nepotrebno zlo. Niso se počutili ogrožene, saj ni bilo nobenih potomcev velikih dinastij, ki bi lahko zahtevali prevlado. Odsotnost kralja pa vseeno ni pomenila, da je bila družba brez razslojenosti (Ólason, 1998, 29).

Nova družba se je najverjetneje izoblikovala okoli voditeljev priselitve – ti so ali pripadali družinam bogatih veleposestnikov na Norveškem ali so pridobili zadosti bogastva s trgovanjem in plenjenjem. Slednji so se samooklicali za voditelje predela, ki so ga zavzeli. To so bile velike površine novega ozemlja, ki so ga razdelili med tiste, ki so jim sledili ali so prišli kasneje – v zameno so zahtevali zvestobo in pomoč pri različnih stvareh, npr. pri dogovorih z drugimi voditelji.

Kmalu so voditelji začutili potrebo po združitvi pod skupnim zakonom in institucijami. Tako se je dežela razdelila na dele, prebivalci vsakega dela pa so imeli svoja srečanja (thing), na katerih so urejali zadeve svojega dela dežele (Hjaltalin, 1868, 177).

Teh (pre)delov je bilo 36², rekli so jim »goðorð« (dobesedno god-word), kar bi lahko prevedli kot župnija, čeprav pomen ni enak današnjemu. Le-ta je bil v osebni lasti in se je prenašal iz generacije v generacijo, a ne brezpogojno, nasledstvo si je potomec moral prislužiti. V kolikor potomec ni bil zadosti močan, je voditelj lahko predal področje v roke močnejšega voditelja. Voditelj je imel podobno funkcijo kot duhovnik (Ólason, 1998, 27). Poglavarji so namreč iz svoje domovine prinesli poganstvo, svoje bogove in svetišča, in tako bili tudi svečeniki – že njihov naziv je bil svečeniški, rekli so jim godiji (goði, mn. goðar) (Šuklje, 1970, 178).

Nihče ni imel moči nad godijem, nad njim je bil le zakon. Godi je bil nesporna avtoriteta v svetnih in posvetnih zadevah – svetna oblast se je s prihodom krščanstva spremenila, posvetna pa je ostala ves čas do prisege norveškemu kralju (Hjaltalin, 1868, 178).

Da bi godi lahko deloval kot voditelj, je moral vzdrževati dve vrsti zavezništev, prvo z ostalimi voditelji, v primeru, da je prišlo do večjih konfliktov, in drugo s kmeti, ki so mu prisegli zvestobo. Zakon je določal, da je bil kmet podložen enemu izmed godijev, a ne nujno tistemu, ki je živel najbližje, prav tako je lahko svojo zvestobo prisegel drugemu (zamenjava). Kot podložnik je moral prispevati za gospodarjevo pot na združenje (althing). Prav tako so jim morali plačevati davke, ki jih je določil godi. V

² Kasneje jih je bilo 39 (Short, 2010, 33).

tem sistemu je bil vsak svoboden mož enak drugemu in je imel neodvisen legalni status, a nobena javna institucija ni ščitila njegovih pravic. Moral je biti pripravljen ščititi svoje pravice in lastnino in v primeru spora mu je njegova zvestoba voditelju omogočala, da je primer prevzelo „sodišče“.

Godi – primus inter pares – prvi med enakimi je moral zavarovati svojo pozicijo z zavezništvu in zadostno finančno stabilnostjo, ki je lahko podpirala majhno skupino bojujočih mož oz. večjo v času konfliktov. Zavezništva so bila zavarovana z vzpostavljanjem prijateljstev in medsebojnim izmenjevanjem daril – častno je bilo dajati in sprejemati. Rezultat je bila družba, kjer so bile vse interakcije med svobodnimi posamezniki politično orientirane in kjer je bil status, vedno interpretiran v skladu s častjo, lahko povzdignjen le s tveganjem in vzdrževan s stalnim zavedanjem pomembnosti notranjih in zunanjih zavezništev. V tem sistemu je vsak, ki je želel nekaj pomeniti in biti poslušan, moral pridobiti zadostno število mož, ki so mu sledili in se bili pripravljeni zanj boriti, v kolikor je bilo to potrebno.

Ženske so bile v islandski družbi odvisne od moških in niso imele nobene vloge v javnih zadevah (vdove so imele relativno neodvisen status). Bojevniki in voditelji so bili najbolj spoštovani (Ólason, 1998, 26-28).

ALTHING IN ZAKONI

Leta 930, približno šestdeset let od prvih naselitev, so imeli prvo skupinsko srečanje, althing (all-thing; srečanju posameznega dela se je reklo »thing«), na katerem so oblikovali zakone za celotno Islandijo. Prvi althing se je odvijal v Thingvellirju in je bil prvi primer parlamentarne institucije na svetu.

Zapiski pripovedujejo, da so poslali poslanca na Norveško, da bi se tam poučil o veljavnem pravu. Poslanec se je vrnil na Islandijo z zbirko zakonov z zahodne Norveške, ki so vplivali na zakone, ki so jih sprejeli na prvem althingu kot osnovo, na kateri so potem gradili. (Šuklje, 178) V kolikor je bilo to potrebno, so zakone tudi dodajali ali spreminjali (Ólason, 1998, 27).

Skupščina je postala zakonodajno in sodno telo, zasedanjem pa je od takrat naprej predsedoval za tri leta voljeni govornik zakonov (law-speaker) (Šuklje, 179), ki je bil izvoljen izmed godijev (Ólason, 1998, 27). Zakoni namreč dve stoletji niso bili

zapisani, prenašali so se z ustno tradicijo. Govornik zakonov³ je veljal za najboljšo živečo verzijo teh zakonov, na vsakem zasedanju je pri Skali zakonov⁴ ustno obnovil zakone⁵, da se ne bi pozabili, poleg tega so se v nejasnih primerih ljudje vedno obrnili nanj in njegovo mnenje je bilo na koncu odločilno (Hjaltalin, 1868, 177).

Dva tedna po althingu so bila sklicana srečanja, imenovana leið ali haustthing (fall things – jesenska srečanja), za vsak predel. Na njih so povedali stvari, ki so bile dogovorjene na althingu, in napovedali prihajajoče stvari v letu (Miller, 1990, 19).

Althingi so se odvijali v Thingvellirju do leta 1789. Ponavadi so trajali dva tedna. Ta letni običaj je pomembno vplival na razvoj kulture in na enotnost jezika po celotni Islandiji, ki dialektov pravzaprav ne pozna (Perrottet, 1998, 37). Prostor je leta 1930 postal narodni park, leta 2004 pa je bil sprejet na seznam Unescove svetovne dediščine (althing, 2012).

Zakoni

Zakoni so poznani pod skupnim imenom *Grágás*, kar v prevodu pomeni »siva gos« (grey-geese), in so se ohranili v dveh rokopisih, oba datirata v drugo polovico 13. stoletja. Potrebno se je zavedati, da *Grágás* niso točen zapis začetnih zakonov, saj so se le-ti tekom časa spreminjali, poleg tega so bili zapisani na podlagi ustnega izročila, ki ni vedno popolnoma natančno (Ordower, 1991, 56).

Pravo je bilo na Islandiji del življenja. Čeprav dežela ni imela kralja ali državne institucije, so Islandci razvili pravni sistem s sodišči, poznavalci zakonov in natančno definiranimi pravili. Večina moških se je zanimala za pravo in tisti, za katere je veljalo, da se dobro spoznajo na zakone, so imeli velik ugled. Ljudje so zakon spoštovali, saj so se zavedali, da zakon vzpostavlja red, preko tega pa tudi mir v deželi. Kot v *Sagi o Njalu* pove Njal: »Z zakoni bomo zgradili deželo, a z nezakoni, neredom jo lahko uničimo« (SN, 1960, 159).

³ Govornik zakonov je bil v tem času edini islandski »politik«, ki je bil plačan (Miller, 1991, 2085).

⁴ Skala zakonov (Lögborg) je bila pomemben simbol dokončnosti in pomembnosti zakonov. Zaradi lege visoke skale, ki je bila obdana s hribi in je zato delovala kot naravni amfiteater, so vsi prisotni lahko slišali govornika zakonov. Točen položaj Skale zakonov v parku Thingvellir ni znan, saj se je dolina tekom časa precej preoblikovala (Short, 2012, 26-27).

⁵ Če sklepamo po obsegu ohranjenih zakonov iz 12. In 13. stoletja, potem je moral govornik zakonov v glavi hraniti za 700 napisanih strani zakonov in pravil (Miller, 1991, 2084).

Zakoni so zaobsegali skoraj vse aspekte življenja⁶, za prekrške pa so bile določene kazni, ki so se začele pri majhni denarni kazni v primeru povzročene škode na zamljišču in kršitve preprostih pravil ter končale pri delnem ali popolnem izobčenju za hujše prekrške. Seveda so se zakoni prilagajali dejanskim situacijam, o tem pričajo tudi primeri, ki so opisani v sagah, sage namreč pogosto prikazujejo pravne primere, ki se ne skladajo z zakoni, zapisanimi v *Grágás*.

Izpolnjevanje zakonov je bila dolžnost vseh, le poglavarji pa so jih lahko izsilili, saj skupščina ni imela vojske ali uradnikov, prav tako ni mogla poskrbeti za izvršitev kazni (Šuklje, 1970, 179). Da pravu ni šlo za dokazovanje nedolžnosti ali krivde, marveč ga je zanimalo predvsem to, kako so sile razporejene, se je odražalo pri sestavi zakonov. Le-ti so bili strogo določeni: določena so bila dejanja, ki jih je moral tožnik izvesti, določene so bile obredne besede vezanih obrazcev za nastop tožnika, obtoženca in prič pred sodiščem. Priče o samem primeru ponavadi niso veliko vedele, temveč so izražale bolj svojo pripadnost določeni pravdni stranki. Iz vsega tega sledi, da res ni šlo za ugotavljanje resnice, temveč za natančno izpolnjevanje obreda, kjer je že ena napačno postavljena beseda lahko strmoglavila primer (Šuklje, 1970, 180). Zato je lahko kdorkoli, ki je čutil, da primer ne stoji na trdnih tleh, pozval nasprotnika na spopad z meči. Spopadi so bili sicer leta 1007 prepovedani (Hjaltalin, 1868, 178).

Zakoni so določali, da morajo biti kazni enake za moške in ženske, če storijo enak prekršek. A v sagah temu ni tako. V večini primerov ženske niso bile kaznovane z izgnanstvom, čeprav so zagrešile zločin, za katerega je bila to predpisana kazen (Miller, 1991, 2082).

Za islandsko pravo ubijalčeva krivda ali nedolžnost nista igrali velike vloge – uboj ali umor se je presojal predvsem z vidika družbenega položaja ubijalca in žrtve ter višino oškodovanosti moči in ugleda žrtvinega rodu. Smrt godija je bila za njegove privržence velika izguba; če pa ga je ubil ali umoril nekdo, ki mu ni bil enak, ali ga je ubil iz razloga, ki takega dejanja ni opravičeval, je šlo poleg samega uboja tudi za žalitev. In žalitev je bilo potrebno oprati s krvjo (umor morilca ali nekoga drugega iz morilčevega rodu), saj je bila tako njegovemu rodu povzročena enaka škoda. Seveda je nov umor ponovno terjal povračilo in tako se je krvno maščevanje nadaljevalo. Smrtne kazni, kot

⁶ S pojavom krščanstva se je pojavilo veliko novih zakonov, ki so se vezali na vero, npr. kazen, če starši niso krstili otroka, kazen za duhovnika, če je pozabil prinesiti krstno vodo, kazen za človeka, ki ni želel posoditi konja ali čolna, da bi otroka lahko peljali h krstu ipd. (Miller, 1990, 224).

jo poznamo danes, takratni zakonodajalci niso poznali. Namesto obsodbe na smrtno kazen je obtoženca doletelo izgnanstvo, lahko milejše oblike (3 leta) ali hujše oblike.

A obstajal je še drug način, ki je bil priznan s strani prava: za ubitega si lahko plačal odškodnino, katere višina je morala zvišati ugled in moč oškodovanega rodu in primerno zmanjšati imetje in s tem ugled ubijalčevega (Šuklje, 1970, 179-80).

Več o krvnem maščevanju, razreševanju sporov na sodišču in odškodninah bo napisano v poglavju Ljudstvo časti in maščevanja.

POGANSTVO IN KRŠČANSTVO

Pred prihodom krščanstva je bila Islandija poganska dežela. Priseljenci z Norveške so se sicer verjetno že srečali s krščanstvom, nekateri so ga morda celo sprejeli, a ob prihodu na Islandijo so ponovno sprejeli poganstvo, zato obstaja možnost, da je imelo novo poganstvo rahle primesi krščanstva. Ljudje so verjeli v bogove, boginje in bitja nordijske mitologije. Nordijska mitologija vključuje verovanja in zgodbe severnogermanskih plemen. Vera in mitologija sta se širili ustno, naše znanje o nordijski mitologiji pa večinoma temelji na Verzni in Prozni Eddi. Verzna Edda ali Starejša Edda je pesniška zbirka islandskih junaških epov, Mlajša ali Prozna Edda pa je zbirka nordijskih mitoloških pesmi in legend, ki jih je zbral in zapisal Snorri Sturlusson (zato je imenovana tudi Snorrijeva Edda), in je neke vrste priročnik za pesnike, skalde. Snorrijeva Edda je bila napisana v 13. stoletju na Islandiji.

Bogovi nordijske mitologije še zdaleč niso bili popolni, imeli so mnogo napak, veliko so se prepirali in bili precej podobni navadnim ljudem. Poznamo tri rodove nordijskih božanstev: Aze (*Aesir*), Vane (*Vanir*) in velikane Jotane (*Jotnar*). Azi in Vani so bili bogovi, med njimi ni bilo večjih razlik, po dolgotrajni medsebojni vojni, ki se je sicer končala z zmago Azov, so se pomirili in skupaj zavladali. Azi so bili bogovi boja in zmage, vodila sta jih Odin in njegov sin Thor, Vani pa so bili bogovi plodnosti, vodila sta jih brat in sestra Freyr in Freya (Short, 2010, 187). Poleg bogov so Islandci poznali še viline⁷, škrate⁸, že prej omenjene velikane in različne duhove⁹.

⁷ Vilini so bili najbližji zaupniki bogov. Svetli vilini so živeli v kraju Alfheim, temni vilini pa v podzemlju (Short, 2010, 195.)

⁸ Škrati so bili modri in spretni. Izdelali so atrefakte bogov, Thorovo kladivo, Freyrovo ladjo in

Nordijska poganska religija je bila precej drugačna od krščanske, najbolj očitno že po tem, da to ni bila ločena institucija, temveč je bila del vsakdanjega življenja. Niso poznali posebnih duhovnikov, temveč so za te stvari lahko skrbeli navadni ljudje v bližini svojih domov, najverjetneje so obrede izvajali tudi na prostem. Obrede je vodil voditelj, godi, islandci pa so poleg omenjenih bogov častili tudi duhove, ki so prevzeli podobo človeka ali zveri, pa tudi slapove in drevesa, ki so jih spremenili v predmete čaščenja. Islandci so bogove sprejemali kot prijatelje, na katere so se lahko obrnili v dobrem in slabem. Tako so bogovom na čast velikokrat prirejali gostije, kjer so jedli in pili njim v slavo in jim darovali darila in žrtvovali živali. Le v izjemnih primerih je žival zamenjal človek¹⁰. Ker so imeli na voljo več bogov, niso čutili obveze, da bi častili le enega, in so se obračali k tistemu, ki jim je takrat najbolj koristil¹¹.

V sagah so svete stavbe opisane kot velike hiše, sredi katere so na piedestalu stali skleda posvečene krvi, idoli, ki so jih častili, in druge svete stvari, ki so jih uporabljali pri ritualih in izrekanjih zaobljub. Vsak kmet je moral plačati davek za svetišče, prav tako so morali vsi kmetje podpirati godija (kateremu so bili zavezani), on pa je moral skrbeti za svetišče in prirejati darovanjske gostije¹² (Short, 2010, 186-198).

Pri poganskem verovanju je pomembno vlogo igrala tudi magija. Islandci so poznali dve vrsti čaranja, dobro magijo, kamor so spadale prerokbe, in zlo magijo, ki je prinašala nesrečo, bolezen in smrt. Ker so moški menili, da je magija nekaj, kar je za moškega sramotno, so se z magijo večinoma ukvarjale le ženske. Prav tako je bilo sramotno, če je oseba uporabljala ali si pomagala z zlo magijo, zelo pa so častili tiste, ki so obvladali dobro magijo.

Odinov zlati prstan (iz katerega je vsako deveto noč nastalo osem novih prstanov). Živeli se med skalami, skriti pred svetlobo, saj jih je le-ta lahko spremenila v kamen. Ljudje jih niso častili, so se pa zavedali, da jih ne smejo užaliti (Short, 2010, 195).

⁹ Duhovi mrtvih ljudi, ki prihajajo strašit po smrti, ženski duhovi, zemeljski duhovi, od katerih je odvisna rodovitnost zemlje, duhovi, ki so bili osebni varuhi, ponavadi v obliki živali (Short, 2010, 196).

¹⁰ Takih primerov je v sagah res zelo malo. V eni izmed sag avtor opisuje prizorišče, kjer je bil na sredini krog, kjer so ljudi obsodili na žrtvovanje, sredi kroga je bil postavljen Thorov kamen, na katerem so žrtvi zlomili hrbet. Še danes velja, da lahko vidiš na njem kri žrtev, ki so bile tam žrtvovane (Short, 2010, 193).

¹¹ Verjetno so se ravno zato nekateri pogani pustili krstiti, saj so upali, da jim bo novi bog lahko pomagal pri stvareh, kjer njegov predhodnik ni imel moči (Short, 2010, 189).

¹² Darovanjske gostije so bile pomemben del verovanja na Islandiji. Ponavadi so jih prirejali ob pomembnih dogodkih, bile pa so tudi nekatere, ki so jih prirejali vsako leto. Na začetku zime so priredili gostijo, kjer so darovali za preživetje zime, sredi zime so prosili za dober pridelek spomladi, sredi pomladi pa so prosili za zmage in uspeh na pohodih (Short, 2010, 192).

Eden prvih, ki je poskušal uvesti krščanstvo, je bil Thorvaldur Kodransson Potujoči, ki je po svojem krstu leta 981 in vrnitvi v domovino želel spremeniti ostale. Le malo mu jih je sledilo, nekateri so le navidez pristali, saj jim tako ni bilo treba plačevati prispevka za poganska svetišča, kar je šlo v nos voditeljem, katerim so prispevki predstavljali del dohodka.

Leta 984 je Thorvaldur govoril na althingu. S seboj je pripeljal tudi škofa Fredericka, ki zaradi nepoznavanja jezika ni veliko sodeloval v razpravi. Stvari so se zapletle in končale z bojem in smrtnimi žrtvami. Thorvaldur je bil zato izgnan, škof pa je prekinil sodelovanje z njim (Perrottet, 1998, 43-44).

Zgodovinarji verjamejo, da so se prvi elementi krščanstva hitro porazgubili, čeprav ni verjetno, da so krščanske družine kadarkoli sprejele druge bogove v obdobju pred prihodom krščanstva. Povezava posvetne in svetne moči v goðorð je bila močnejša kot vera brez organizacije.

Večji uspeh je imel norveški kralj Olaf Tryggvason. Olaf je na silo pokristjanil svoje rojake in prebivalce zahodnih kolonij. Kmalu je prišel tudi na Islandijo, kjer so se njeni prebivalci res dali krstiti v imenu nove vere, a ponavadi zaradi drugih vzrokov ali zgolj zaradi občutka zanimive avanture. Spreobrnitev Islandije je zaupal Thangbrandu, ki je bil sicer izobražen v poznavanju krščanskih načel (zaradi ropov je bil poslan v misijon na Islandijo), a zelo nasilnega značaja. Dve leti je preživel na Islandiji, a se po vrnitvi domov ni mogel pohvaliti z uspehom (Perrottet, 1998, 44).

Kralj je bil sprva besen in je dal ujeti vse Islandce, ki so živeli na Norveškem, da bi jih ubil. Nekateri izmed talcev so pripadali pomembnim islandskim družinam, ki so se v zameno za izpustitev zavzele, da bodo pomagale pri pokristjanevanju Islandije (Miller, 1991, 2084). Čas, ko je Olaf s spremstvom prišel na Islandijo, se ujema z althingom leta 1000. Dežela ni bila več enotna, zato je takratni govornik zakonov, Thorgeir¹³, po razmisleku v govoru pozval obe strani, naj se umirita in naj vsi Islandci sprejmejo dejstvo, da je nad vsemi zakon, ki ga je treba upoštevati (Perrottet, 1998, 45). Thorgeir se je zavedal, da je to edini način, da ohranijo enotnost zakona. V družbi, ki ni imela močnega državnega aparata, namreč ni bilo mogoče, da bi dva različna zakona živela v sožitju, saj bi prej ali slej prišlo do želje po prevladi, oboroženih spopadov in propada družbe (Miller, 1991, 2088-90).

¹³ Zanimivo je, da je bil Thorgeir pravzaprav pogan (Miller, 1991, 2087).

Islandci so torej sprejeli krščanstvo okoli leta 1000, šlo je za politično odločitev na althingu. Godiji so še vedno ohranili svojo posvetno moč in socialni položaj, zato se v očeh ljudi ni dosti spremenilo.

Stara zakona o detomoru (izpostavljanje neželenih otrok) in uživanju konjskega mesa sta ostala, prepovedano pa je bilo čaščenje starih bogov. Ljudje so sicer še vedno lahko žrtvovali starim bogovom, a pri tem ni smelo biti prič. To je zapisano v *Islendigabok* – knjigo je napisal klerik, pregledali pa voditelji cerkve, zato obstaja možnost, da ta opis lahkotnega prehoda ni resničen (Ólason, 1998, 32).

Res pa je, da ne obstaja noben dokument, ki bi pričal o religioznih konfliktih ali poskusih ponovnega poganstva. Zavedati se je potrebno, da je krščanstvo prineslo marsikaj dobrega na Islandijo, predvsem izobraževanje in razvoj kulture.

PREHOD POD NORVEŠKO

V 11. stoletju so bili aktivni misijonarji različnih narodnosti in voditelji nagovorjeni, da na svojem ozemlju zgradijo cerkve (Ólason, 1998, 33). Ena glavnih pomanjkljivosti v tem času je bilo pomanjkanje duhovnikov – voditelji so predlagali sebe ali nekoga drugega, čeprav niso bili ustrezno izobraženi. Odločitev je padla vedno na althingu, kar je pomenilo vstop cerkve v posvetno sfero in socialni sistem (Perrottet, 1998, 46).

Cerkev se je pogosto vmešavala v posvetne zadeve. Zlasti vodilne družine, iz katerih so prišli duhovniki, so si prisvojile avtoriteto. Določene cerkve so bile celo v privatni lasti. Zato ni čudno, da je bil tako hitro sprejet zakon o plačevanju desetnin (Ólason, 1998; 33). Na tak način so si pomembne družine kopičile bogastvo in moč. To je porušilo ravnovesje, ki je vladalo v prejšnji socialni ureditvi, in povzročilo večje število konfliktov, v 13. stoletju je skoraj prišlo do civilne vojne med voditelji. Mnogi izmed njih so pomoč iskali pri novem norveškem kralju (zunanja pomoč), ki je imel nadvlado tudi zaradi nadzora nad trgovanjem.

Tudi althing je začel izgubljati avtoriteto, saj so poglavarji prihajali na srečanja s četami oboroženih ljudi, ki so bili pripravljeni uporabiti silo za doseg želene razsodbe, in tako je zavladal princip močnejšega (Šuklje, 1970, 182).

Kmetje so si prizadevali zgladiti spore, saj so oni plačevali škodo, zato ni presenetljivo,

da so 1262 prisegli zvestobo norveškemu kralju Hakonu (kar je vključevalo tudi plačevanje davkov v obliki volne) v zameno za pomoč pri ohranjanju miru in stabiliziranju trgovanja (Ólason, 1998, 33). Do leta 1264 si je kralj podvrgel celotno Islandijo (Šuklje, 1970, 182). V praksi so voditelji še vedno skrbeli za svoja področja in imeli glavno besedo pri dogodkih, ki so se odvijali tam, a prepovedano jim je bilo, da bi stopili v vojno z drugim voditeljem (Perrottet, 1998, 46). Seveda je bilo nekaj ljudi, ki se niso strinjali s prisego kralju, kar kaže, da je bila prvotna miselnost še vedno prisotna (Ólason, 1998, 33).

Kralj je uvedel nove zakone, ki so bili podobni norveškim, kar je povzročilo pomembne spremembe v islandski skupnosti. Kralj je imel ekskluzivno moč, krvno maščevanje je bilo prepovedano. Godiji so izginili, njihova avtoriteta se je prenesla na kralja. Althing je bil še vedno enkrat letno, tam so bile oznanjene kraljeve smernice. Družba je se spremenila, prisotna je bila večja hierarhija (Ólason, 1998, 33). Preden so Islandci zares sprejeli krščanstvo, so v prvi vrsti živeli za rod in ne zase. Krščanstvo pa je s svojim individualizmom zmedlo vse dotedanje pojme (Šuklje, 1970, 179).

SOCIALNA STRUKTURA IN ODNOS MED SPOLOMA

Socialna struktura je bila sestavljena iz dveh skupin, nesvobodnih in svobodnih kmetov. Znotraj teh dveh skupin so bile še podskupine. Prvi med enakimi je bil godi, kar pomeni, da je imel enak status kot ostali svobodni kmetje (zanj je bila zakonsko določena enaka odškodnina kot za ostale svobodne kmete), vseeno pa je užival večjo čast. Poleg voditeljske funkcije je opravljal tudi duhovniško, zato naj bi imel poseben odnos z bogovi, kar je njegovo čast le še večalo. Sledili so mu lastniki farm, ki so se lahko svobodno odločali, kateremu godiju bodo zvesti. Za njimi so bili svobodni kmetje, ki niso imeli svojih farm. Ljudi je bilo namreč precej več, kot je bilo prostora, zato so morali tisti, ki so bili bolj revni, najeti del zemlje, ki so ga potem obdelovali. Za najem so plačevali najemnino, ki je znašala 10 % vrednosti najete zemlje za eno leto. Imeli so vse pravice, ki so jih imeli tudi lastniki farm, razlika je bila v tem, da so lastniki določali, kako naj bo farma vodena. Sledili so ljudje, ki so pomagali na farmah v zameno za sobo in hrano. Na dnu skupine so se nahajali osvobojeni¹⁴ sužnji, vagabundi

¹⁴ Osvobojeni sužnji so sicer res pripadali skupini svobodnih kmetov, a njihov položaj je bil še

in siromaki¹⁵. Na dnu socialne verige so bili sužnji¹⁶. Suženstvo je bilo na Islandiji odpravljeno v 11. stoletju.

Vsi svobodni kmetje so imeli pravico do svobode govora, sodelovanja v javnih zadevah in ugodnosti, ki so jih določali zakoni. Zanimivo je, da socialni status človeka ni bil dokončen, temveč se je spreminjal glede na dejanja in dosežke (Short, 2010, 32-36).

Znoraj omenjenih razredov so imeli moški in ženske določene socialne vloge in drže. Prehodi med vlogami spolov niso bile dovoljenje, ženske na primer niso smele nositi moških oblačil ali orožja. V grobem so se vloge spolov ločevale na hišnem pragu, moški so skrbeli za stvari, ki so se dogajale zunaj, ženske pa za stvari, ki so se dogajale znotraj. Družba je bila izrazito patriarhalna, pravne, državne stvari so bile v moških rokah, ženske so bile zadolžene za gospodinjstvo in so bile po zakonu poslušne možu oz. očetu. Ženska je bila torej glavna v gospodinjstvu, čeprav samega gospodinjstva ni mogla predstavljati pred sosedi (Short, 2010, 36). Zakon je določal, da se ženske niso mogle udeležiti javnih dogodkov¹⁷. S pravom so se ukvarjali le moški, razen v posebnih primerih¹⁸. Ženske so bile prav tako izključene iz delovanja cerkve, niso smele opravljati službe duhovnika ali meniha, prav tako so zakoni jasno določali, da ženska ne sme nikoli krstiti otroka (Borovsky, 1999, 12-13).

A kljub temu, da so zakoni ženske omejevali na marsikaterem področju, so imele islandske ženske opazno več pravic kot drugod v Skandinaviji (Miller, 1990, 27). Ženska je skrbela za družinske finance, kadar je bil mož odsoten, pa je vodila celotno farmo. Če je žena pomembnega lastnika farme ovdovela, je lahko postala pomembna lastnica farme (Short, 2010, 36).

Poroke so bile dogovorjene. Dogovore so sklepali vodilni možje družin – mlad moški je lahko zahteval veto, dekleta niso imela besede. Ljubezen prav tako ne. Ko je dekle postalo žena, so ji pripadli del premoženja in določene pravice, a še vedno ni imela pravice nasprotovati moževim ljubicam (Perrottet, 1998, 38). Žena je lahko zaprosila za

vedno na dnu skupine, saj je bila njihova čast zaradi preteklosti onečaščena. Otroci osvobojenih kmetov so bili popolnoma svobodni (Short, 2010, 35).

¹⁵ Vagabuni in siromaki se niso smeli poročiti, prav tako niso smeli prositi za hrano (Short, 2010, 34).

¹⁶ Sužnji so imeli najmanj pravic, njihova edina vez s preostalo družbo je bil njihov lastnik. Sužnje so lahko ubili, ko niso bili več zmožni delati zaradi let ali bolezni. Cena za sužnja je bila enaka ceni krave mlekarice. Tudi svobodni kmet je lahko postal suženj, če ni mogel odplačati dolga (Short, 2010, 34-35).

¹⁷ Ženske se res niso smele udeležiti javnih dogodkov, lahko pa so se udeležile althingov kot del množice, a niso smele sedeti na klopih (Borovsky, 1991, 12).

¹⁸ Vdova ali neporočena ženska 20 let je lahko sama vložila tožbo, če je šlo za žalitev ali manjšo rano (Borovsky, 1999, 12).

ločitev¹⁹ v bolj omejenih razmerah, npr. če je bila zlorabljen, moški pa je lahko navedel skoraj katerikoli razlog (Perrottet, 1998, 38), so pa ženske ločitev uporabljale kot grožnjo, saj je moral mož ob ločitvi njeni družini izplačati velike vsote denarja (Short, 2010, 37). Vnaprej sklenjene poroke so večinoma temeljile na bonitetah, ki si jih je rod lahko obetal zaradi nove zveze. Tako so očetje oddajali hčerke in sinove, lahko tudi posinovljence ali daljne sorodnike v zakone, ki so povečali družinsko moč in ugled (Šuklje, 1970, 179). Če je žena ovdovela ali bila neporočena, jo je njen skrbnik (moški!) lahko oddal v zakon, ki se mu je zdel primeren.

V sagah je v večini primerov vloga žensk izpričana kot pasivna, a obstajajo tudi aktivne ženske – največkrat preko govorov, ki so jih imele in ki se jih lahko razume kot glas ljudstva ali uradno ideologijo (Ólason, 1998, 147). V teh govorih so se ženske velikokrat zavemale za boj, spor. Zaradi omejitve pri javnem udejstvovanju so ženske svojo moč uveljavljale indirektno s pozivom moškim, naj branijo družinsko čast (Short, 2010, 37). Pojavitve žensk, ki so zagovarjale mir in spravo, so redke.

Večino pomembnih dogodkov in dejanj (zlasti ker je večina teh dogodkov javnih) v sagah opravijo moški (Ólason, 1998, 152). V sagah so imele ženske lahko 4 vloge: vlogo bojevnice, čarovnice, maščevalke in govornice (preko tega začetnica spora, dogodka ...). Največkrat so prikazane kot čarovnice ali govornice.

Kot čarovnice so ženske nosile pomembno vlogo na področju čaranja in prerokovanja (moški se bili na teh področjih nemočni oz. je bilo to za njih nečastno). Kadar so magijo uporabljale za dobra dela, so bile zelo spoštovane, v nasprotnem primeru pa ne. Čeprav besede in dejanja žensk v sagah velikokrat prinesejo zlo, ženske same redko ukrepajo nezaslišano, razen pri čaranju (Ólason, 1998, 156).

Nasilje nad žensko je bilo sramotno dejanje, kar potrjuje tudi zelo malo primerov nasilja nad ženskami v sagah. V kolikor se je nasilje vendarle zgodilo, so ostali moški v predelu stopili skupaj in kaznovali nasilneža. Za kateregakoli moža je bilo nečastno, če je poškodoval žensko v napadu na farmo, ne glede na to, ali je šlo za nesrečo ali ne. Tudi majhni prekrški nad pripadnico ženskega spola so bili nedopustni (Short, 2010, 38).

¹⁹ Ženska je za ločitev zaprosila z izrekom preprostega obrazca pred pričami (Short, 2010, 37).

Potrebno je razložiti še en vidik odnosa moški : ženska, ki prerašča spolni okvir. Kot v svojem članku razlaga Miller, lahko ženske v sagah enačimo z zasebnim, ustnim, poganskim, moške pa z javnim, pisnim in krščanskim (Miller, 1991). Tej razlagi se pridružuje tudi Zoe Borovsky, ki v svojem članku obravnava močne ženske, ki so se pojavljale v sagah, in ženskemu polu pripisuje pridevnike poganski, usten, skupinski. Nadalje povzema Mundalovo, ki pravi, da so ženske ogromno izgubile s prihodom dobe zapisovanja. V ustni dobi naj bi ženske aktivno sodelovale, kasneje pa jih je doba zapisovanja, ki so ji vladali moški, potisnila v zasebno sfero. Po Mundalovi naj bi bila islandska srednjeveška literatura bolj naklonjena ženskam, saj naj bi temeljila večinoma na ustni kulturi. Na drugi strani pa naj bi imeli teksti, ki so bili pod večjim vplivom literarne kulture (sem spadajo kraljevske in družinske sage), manj ženskih junakinj, manj naj bi bilo ženske neodvisnosti. Mundalova zaključí, da je bil prehod iz ustne v pisno kulturo žalosten korak za ženski spol (zlasti potem, ko je ustna kultura izgubila veljavo), saj so bile ženske izrinjene iz intelektualnega območja, kjer je nastajala literatura, in so lahko obstale na obrobni ustni kulturi anonimnežev (Borovsky, 1999, 9-10).

Carol Clover razliko med spoloma iz literarnega odnosa prenese na socialno raven. Po Cloverjevi naj bi imela islandska ženska tistega časa dva statusa, ki sta se razlikovala glede na prostor. Ženska je bila uradno nemočna v javnem območju, a zato toliko močnejša v zasebnem (Clover, 1988, 180).

Za Islandce so bili socialni odnosi zelo pomembni, tako sorodstveni kot nesorodstveni. Osnovna družinska celica je bila sicer sestavljena iz poročenega para in njunih neporočenih otrok, a v islandskih sagah lahko beremo o različnih oblikah družine, ki se od osnovne bolj ali manj razlikujejo. Velikosti družin oz. gospodinjstev so se razlikovale²⁰, največje družine so imele lahko tudi do 100 članov in več. Glava družine in upravljaec posesti je bil navadno mož in oče, a ni bilo redko, da si je to vlogo delil z bratom, sinom ali ženo. Obvezno je moral biti vsaj en vodja družine, ki je skrbel za tiste, ki še niso zmogli skrbeti sami zase (otroci itd.). Družinsko gospodinjstvo so sestavljali še služabniki²¹. Družine služabnikov so lahko stanovale skupaj pri

²⁰ Njalovo gospodinjstvo je štelo skoraj 30 mož, poleg njih pa še večje število žensk in otrok. Osnovno družino sta sestavljala Njal in žena ter njuni štirje otroci z zakonci (Miller, 1990, 124).

²¹ Tudi najrevnejše družine so imele služabnike, večinoma ženske (Miller, 1990, 121).

gospodarju, še večkrat pa so bili člani takih družin razkropljeni med različna gospodinjstva.

Zanimiv pojav (in glede na sage tudi precej pogost) je bila vzreja tujih otrok ali rejništvo²². Obstajalo je več vrst rejništva, odvisno od socialnega položaja rejniške družine in primarne družine. Rejništvo je služilo kot sredstvo za potrjevanje dogovorov, lajšanje sporov med družinami ali navezovanje in krepitev meddružinskih vezi. Rejniška družina je bila navadno deležna plačila za svojo dejavnost, lahko v obliki denarja ali podpore in zaščite. A otroci so imeli rejniške starše tudi, če so ostali doma, le-ti so bili izbrani iz vrst služinčadi in so skrbeli za varnost otrok, fante so učili borilnih veščin (moški), ženske pa so bile dojlje, vzgojiteljice itd. (Miller, 1990, 111-37).

Islandske družine so bile tesno prepletene, z rejništvom, porokami, zavezništvi itd. Ljudje so pogosto večino življenja preživeli na različnih farmah, redko so celo življenje živeli le na enem mestu. Izredno pomembnost so namenjali sorodstvenim vezem, najprej krvnim, kasneje tudi umetnim. Krvne vezi so razvijali na obeh straneh, moški in ženski, a moške vezi so bile velikokrat pomembnejše. Krvne vezi so bile izredno pomembne pri krvnem maščevanju oz. plačevanju odškodnine za umrlega, saj so določale, kdo mora poskrbeti za vračilo časti. Te vezi so navadno segale do četrtega bratranca. A pomembne so bile tudi umetne sorodstvene vezi, ki so nastale s porokami, rejništvom, krvnimi bratstvi itd. V obeh primerih, pri krvnem in umetnem sorodstvu, so obstajala natančna pravila o tem, kdaj, kdo, koga in kako lahko maščuje oz. brani njegovo čast (Miller, 1983, 165-679).

²² Pojav je bil tako pogost, da določene sage v primeru, da je bil otrok vzgojen doma, to posebej izpostavijo (Miller, 1983, 166).

ISLANDSKE SAGE

KAJ JE SAGA?

Islandska beseda *saga* (mn. *Sögur*) izhaja iz glagola *segja*, ki v prevodu pomeni “reči”, in pomeni “zgodba” ali “pripoved”, dolga ali kratka, stara ali nova, fikcija ali ne. Občasno se beseda *saga* uporablja tudi za opis zaporedja dogodkov, ki bi lahko tvorilo zgodbo. Nekateri jeziki (npr. angleščina in slovenščina) so si izraz sposodili in ga uporabljajo za bolj specifičen pomen – „srednjeveška zgodba o herojih Islandije ali Norveške“ ali „dolga pripoved z mnogo dogodki o več kot eni generaciji družine“ (Ólason, 1998, 17).

KULTURNO IN LITERARNO OZADJE

Prvotni naseljenci so prinesli na Islandijo predvsem staro skandinavsko kulturo, a od vseh umetnosti je najbolj vzcvetela književnost, na začetku zlasti poezija. Ostale umetnosti, kot so kiparstvo, zlatarstvo in rezbarstvo, niso imele fizičnih pogojev za razvoj v deželi vulkanskega kamna in pomanjkanja žlahtnih kovin in lesa (Šuklje, 1970, 182).

Čeprav so nordijski narodi na začetku sicer uporabljali rune in jih vklesovali na les ali kamen, je bilo daleč najbolj pogosto ustno izročilo (Ólason, 1998, 38). Pesmi, ki so jih prinesli iz domovine, so jim pomenile zelo veliko, ohranili so jih še dolgo po tem, ko so jih v domovini že pozabili. Nekatere so kasneje zapisali v skoraj neokrnjeni obliki in so služile strokovnjakom za raziskovanje pretekle zgodovine in starejše literature. Poleg starih pesmi so Islandci pisali tudi nove (Šuklje, 1970, 182).

Nekaj primerkov najstarejše poezije se je ohranilo v Eddi in poeziji skaldov. Pesniška Edda (starejša) je ime za znameniti manuskript iz leta 1270. Neznani avtorji so pisali o poganskih bogovih in starih herojih na preprost in razumljiv način ter tako ohranili takratno kolektivno modrost. Edda je prišla na Islandijo iz Norveške, a teksti morajo biti vseeno razumljeni kot odsev islandske ustne kulture 13. stoletja, ki bolj ali manj zvesto posnema oblike recitacije, ki so se razvile skozi leta in so bile verjetno podobne tistim, ki so se razvile v Skandinaviji.

Dvorska poezija skaldov pa je njeno nasprotje. Pesnik ali skald (večinoma poznan) je pesnil o svoji izkušnji ali pa je naslavljajal princa ali magnata v stilistično precej bolj zapletenem verzu, ki je bil grajen po strogih pravilih in poln težko razumljivih prispodob. Pesmi so bile pete v čast in zabavo mogočnim (Ólason, 1998, 38), zaznamoval pa jih je svoboden besedni red, specifičen pesniški besedni zaklad in močna raba prispodob, ki so večinoma temeljile na mitološkem znanju. Večinoma so zajemali dve temi – bojno polje, kjer se pokažeta pogum in zvestoba, in mirne proslave, kjer lepe mladenke strežejo pijačo in kralj obdaruje zveste privrženca (Ólason, 1998, 39-40). Skaldi so imeli v sebi vikinško kri, veliko so potovali in tako raznesli po svetu slavo islandskega pesništva (Šuklje, 1970, 183).

Če je islandsko pesništvo izviralo iz Norveške v 9. stoletju, so od 10. stoletja naprej Islandci prevzeli monopol med dvornimi pesniki Skandinavije. Njihova poezija je kasneje postala glavni vir islandskega zgodovinopisja 12. in 13. stoletja.

Na različna načina Edda in poezija skaldov tvorita kontekst za sage. Malo sag ima za protagonista dvornega pesnika, prav tako niso le pesniki tisti, ki prakticirajo poezijo, mnogokrat so heroji tisti, ki zlagajo ali recitirajo posamezne verze ali celo daljše pesmi, v sagah se namreč velikokrat pojavijo kitice skaldske poezije. Zato pa je imela Edda večji vpliv na sage. V Eddi je bil namreč večji poudarek na določeni tragični situaciji (v skaldski poeziji pa na osamljenem herojskem aktu).

Poleg omenjenih so obstajali tudi drugi žanri – uspavanke, magični uroki, zakoni itd. (Ólason, 1998, 39-40).

USTNO IZROČILO SAG

Veliko vprašanje, ali zapisane sage, kot jih poznamo danes, temeljijo na dobesebnem zapisu sag, ki so obstajale v ustnem izročilu, ali gre za neodvisne literarne kompozicije. Vprašanje je bilo deležno mnogih razprav tekom časa, a še danes ni enotnega odgovora.

Pripovedovanje zgodb je bilo za Islandce zelo pomembno. Že sama narava je poskrbela, da so ljudje ob dnevih brez sonca pripovedovali zgodbe, najprej tiste iz stare domovine, kasneje pa tiste »svoje«, islandske. Ko so v poletnih mesecih na Islandijo prišli trgovci ali so se možje vrnili domov, so morali najprej poročati o novicah iz sveta, saj so bili (in so delno še danes) Islandci tako rekoč odrezani od sveta.

Ustno izročilo se je ohranilo v verzu in prozi, a močnejše v verzu, saj je le-ta bolj odporen, zlasti verzi skaldske poezije, saj je imela ta natančno določena pravila skladanja. Pri herojskih pesmih je bil pogosto zraven tudi prozen komentar. Ohranitev dvorske poezije je povezana s pripovedovanjem zgodb. V kraljevskih sagah se pojavijo kitice skaldov, ki so pospremljene s proznim komentarjem, v katerem sta razložena kontekst in sama vsebina kitice. Ti komentarji verjetno niso bili tako obširni in nazorni v ustni verziji, vseeno pa so pesmi in kitice potrebovale nek komentar – lažje v obliki zgodbe kot le kot fragment.

Pripovedovalci sag so morali poznati veliko trikov, če so želeli obdržati pozornost občinstva, saj so bile nekatere zgodbe zelo dolge. Če je bila zgodba predolga, je pripovedovalec povedal le en del, nadaljevanje pa je sledilo naslednji dan.

V 13. stoletju so bile ustne pripovedi o ljudeh in dogodkih desetega in zgodnjega enajstega stoletja še vedno žive – večina imen, odnosov, dogodkov, detajlov, lokacij družinskih sag je vzeta iz ustnih pripovedi, prav tako tudi nekatere narativne konvencije. Kljub zgodovinski osnovi so bile te pripovedi, ki so se razvijale skozi stoletja, neizogibno podvržene vplivu mitov in ljudskega pripovedovanja, prav tako je svoj pečat pustil tudi nadarjen pripovedovalec sag (olepšave, dodatki k zgodbi). Nobenih dokazov ni, da so obstajale ustne sage, ki bi se po dolžini in kompleksnosti lahko primerjale z zapisanimi (Ólason, 1998, 19).

Naravno je predvidevati, da sta se ustna tradicija in literarna aktivnost dolgo časa razvijali vzporedno, pri tem vplivali druga na drugo, a neizogibno je bilo, da bosta na dolgi rok zmagali knjiga in ideja teksta. Večina sag, ki jih poznamo, so literarni produkti, kar pomeni, da je avtor določil začetek in konec sage, vmesne dogodke, isti avtor pa je oblikoval tudi stavke znotraj sage. Tega avtorstva ne smemo spregledati, čeprav so kasnejši prepisovalci lahko tekst v precejšnji meri spreminjali.

Zapisovalec sage ni izumil zgodbe, temveč je le sestavil in povedal zgodbo, za katero nima nikakršne avtorske zasluge. Ko je dodal kaj iz svoje domišljije, ni imel občutka, da je iznašel nekaj novega, temveč je našel ali dodal nekaj, kar bi se lahko zgodilo. Take dopolnitve so izpopolnile obliko, dodale snov za pripoved, jo naredile zanimivejšo ter poudarile določene dele. Lahko je bil kasnejši pripovedovalec bolj izkušen, imel več talenta, a to še ne pomeni, da je končna pripoved le njegovo delo. Noben zapisovalec sag ne more trditi, da je saga njegova literarna stvaritev – niti z zapisom svojega imena

na rokopis ali s poskusom, da bi v sagi pustil svoj pečat (Ólason, 1998, 20).

Pisna forma sag je literarni fenomen, izvirajoč iz narativnih form, ki so jih poznali preko drugih literarnih žanrov, in na katerega je vplivala narava pisne komunikacije, pri kateri ni neposredne povezave med pripovedovalcem zgodbe in poslušalci.

Formalno sicer drži, da je bilo ustno izročilo vir sag, a ne vseh – določene sage so literarne sage (tudi *Saga o Njalu*). A tudi zapisani viri so lahko služili kot vir. Marsikateri avtor si je pri pisanju pomagal z drugimi sagami. Študija posameznih sag je pokazala, da so si avtorji sposojali material od vsakega vira, ki jim je bil dostopen. A v tistih časih to ni veljalo za sporno (Gordon, 1957).

DOBA ZAPISOVANJA

S prihodom krščanstva se je začelo zapisovanje sag. S krščanstvom so namreč na Islandijo prišle knjige in izobrazba, a vse le v latinici. Za prvo izobrazbo so poskrbeli potujoči duhovniki v 11. stoletju, a kmalu so islandski voditelji začeli pošiljati svoje sinove v tujino. Na Islandiji so se učili skupaj stari in mladi, bogati in revni, mešalo je se religiozno s posvetnim.

Zaradi različnih razlogov, morda zaradi vpliva britanskih otokov ali pomanjkanja kreativnosti v latinici, so Islandci kmalu začeli pisati v svojem jeziku. Tako so se že na začetku soočili s črkopisnim problemom: latinica ni imela znakov za vse glasove, ki so prisotni v islandščini. Tako First Grammarian izumi islandsko abecedo v 12. stoletju, a žal noben zapis ni ohranjen (Ólason, 1998; 45).

Prvi avtor, katerega dela so ohranjena, je bil duhovnik Ari Thorgilsson – Ari Učeni (Ari the Learned). Zelo se je zanimal za zgodovino, zato mu je škof naročil, naj napiše knjigo o zgodovini Islandcev, zgodbo, ki bo govorila o naselitvi in pokazala organiziranost islandske družbe s poudarkom na prihodu krščanstva in rasti cerkve.

Ari je pisal v stari islandščini, jezik je bil še okoren in pod očitnim vplivom latinščine. Pisanje ni lepo, je pa zelo objektivno (Ólason, 1998, 44). Začel je pisati v času, ko je bil prvič zapisan zakon, leta 1118. Nastalo je delo Íslendigabók – Knjiga Islandcev in je najstarejši preživel tekst v stari islandščini. Stara islandščina je dialekt stare nordijsčine, v njej so bile napisane tudi sage (Miller, 1991, 2082).

VPLIV KRŠČANSTVA NA LITERATURO

Primarni namen cerkve pri uporabi pisane besede je bila promocija njenih naukov. V najstarejših islandskih rokopisih najdemo prevode pridig, življenje svetnikov in apostolov in didaktična dela. Prvi teksti so bili napisani v preprostem stilu in zato primerni za neizobraženo ljudstvo, ki je bilo prvo občinstvo. Kasneje, ko je cerkev obogatela, so se duhovniki bolje izobrazili, posledično so bili teksti bolj dodelani in kompleksni (Ólason, 1998, 46).

Večina literature srednjeveške Islandije je napisane v pogovornem jeziku. Čeprav je zelo obširna in raznolika, je bila dolgo spregledana s strani izobražencev. Predstavlja pomemben in bistven del literarnega konteksta posvetne literature, vključno s sagami. Predstavlja nov in barvit pogled na fizični svet skozi sveta besedila in skozi druga religiozna dela .

Še bolj pomembno pa je popolnoma novo spiritualno razumevanje človeškega življenja, njegove narave in namena, kar je prikazovala religiozna literatura. Zgodnji prevodi didaktičnih in filozofskih tekstov, poleg pridig, kažejo na to, da se je cerkveno izobraževanje dotaknilo tudi preprostih ljudi.

Seveda ne moremo pričakovati, da dva popolnoma različna svetova nista vplivala drug na drugega – prvotna kultura je bila zelo močna, zato so duhovniki igrali neke vrste trojanskega konja, saj so želeli povezati zgodovino Islandije in nordijskih ljudstev z zgodovino človeštva (Ólason, 1998, 47)

Islandski narod je šel skozi različna obdobja in nobenega dvoma ni, da je krščanstvo imelo velik in trajen vpliv na mentaliteto islandskega ljudstva. A ne smemo pretiravati z obsegom vpliva. Stari običaji in tradicije se niso spremenili čez noč, prav tako so se morali tudi kleriki prilagoditi starim navadam. Družba sama se spreminja zelo počasi in je zato obdržala stare oblike in elemente med večino obdobja zapisovanja sag (Ólason, 1998, 41).

Pomembno je, da vemo, da je bila islandska decentralizirana socialna struktura v popolnem nasprotju s hierarhijo cerkve.

Na marsikateri tekst, ki ga poznamo danes, je verjetno vplivalo krščanstvo. Nekateri raziskovalci so mnenja, da bi miren prehod v krščanstvo, ki je prikazan v sagah, lahko bil načrtno spremenjen in ne bi sledil dejanskemu stanju, a zagotovo tega ne vemo.

Kršćanstvo in začetek zapisovanja naj bi vplivala tudi na zapisane zakone, saj so zapisovalci marsikdaj izpuščali dele besedila, dodajali informacije, ki so se jim zdele pomembne, poleg tega pa je prihajalo tudi do čisto tehničnih napak pri zapisovanju, izpuščanja črk, stavkov, celo celih poglavij po nesreči²³ (Miller, 1991, 2091).

ZAČETKI ZGODOVINOPISJA

Začetki zgodovinopisja so bili sicer na Norveškem, a kasneje so iz tega Islandci razvili tradicijo zgodovinopisja, ki se zdaj razume kot začetek pisanja sag (Ólason, 1998, 48).

Na začetku so pisali o norveških kraljih, o norveški zgodovini, veliko je bilo kronik, legend. Pisali so o tistem, kar so poznali iz stare domovine. A kmalu so začeli pisati o novih rečeh, o stvareh in likih, ki so jim bili poznani. Prej bolj krščanske figure so se počasi začele spreminjati v vikinške, za katere sta bila značilna hiter družbeni vzpon in tragična herojska smrt (Ólason, 1998, 50).

Od naselitve naprej so imeli Islandci bogato ustno tradicijo, od posameznih kitic do dovršenih pesmi, pomembne so bile zgodbe, ki so temeljile na mitološki snovi, na pomembnih dejanjih kraljev in herojev starega severa ter na velikih dogodkih v sosednjih deželah in potovanjih Islandcev v druge dežele. A prav enako so cenili zgodbe, ki so se dogajale znotraj dežele – hiter razvoj zgodb o herojih, njihovih bojih in sporih. Ustna tradicija je mešala resničnost in fikcijo. Zgodbe so bile velikokrat ponovljene in nato končno tudi zapisane. Vsebine zapisanih sag kažejo na to, kako radi so imeli ljudje zgodbe o nestanovitnih časih, o prvih naseljevanjih, obdobju poganstva in prihodu krščanstva (Ólason, 1998, 43).

Začetek 13. stoletja je zaznamoval očiten porast zgodovinopisja na Islandiji. Pisci sag niso pisali več le o svetih stvareh, vedno več posvetnih. Okoli leta 1200 so Islandci začutili potrebo po domačih svetnikih, ki bi se zanimali za čustva navadnega ljudstva (ne pa tuji kralji in škofi). Začeli se sodelovati s cerkvijo (pritisk javnosti), na Althingu sta bila za svetnika razglašena dva škofa. Oba nova svetnika sta imela zapisan

²³ Zaradi velikega števila različic zapisanih zakonov so določili »hierarhijo« pravilnosti zakonov. Tako je bilo določeno, da je v primeru, da se knjige zakonov razlikujejo, pravilni tisti zapis, ki se nahaja v knjigi zakonov, ki jo ima v lasti škof. Če so se razlikovale tudi knjige, ki so jih imeli v lasti škofje, je veljal za pravilen zapis tisti zapis, ki je bil daljši. Če še to pravilo ni zadostilo potrebam, je za pravilno obveljala različica, ki se je nahajala v Skalholt, najstarejši rezidenci škofa na Islandiji (Miller, 1991, 2091).

življenjepis in mirakel v latinščini, kmalu pa je bilo oboje prevedeno ali prepisano v islandščino. Poleg tega so nastajale nove sage o škofih in to je trajalo do sredine 14. stoletja.

Pisanje je večinoma potekalo v cerkvenih prostorih, čeprav je največ pisanj posvetne zgodovine prišlo izpod peres neklerikalne elite (Ólason, 1998, 52).

Veliko fragmentov, ki so se ohranili do danes, je iz druge polovice 13. stoletja, družinske sage so ohranjene na pergamentnih rokopisih iz 14., 15. in 16. stoletja ali pa na papirju (manj daleč nazaj) (Ólason, 1998, 18). Vsi rokopisi so kopije in lahko predstavljajo tekst, ki je bil večkrat spremenjen – za nobeno sago ne moremo trditi, da je avtorjeva originalna kopija. Obstaja dober razlog, da lahko verjamemo, da sta bili dve tretjini vseh sag napisani v 13. stoletju – pred in (še bolj verjetno) po prisegi islandskega ljudstva norveškemu kralju Hakonu leta 1262. Ostale so bile napisane v 14. ali celo 15. stoletju (Ólason, 1998, 19).

ZNAČILNOSTI SAG

V 13. stoletju so bile nekatere pripovedne konvencije vsakdanje, danes pa zvenijo čudno. V nadaljevanju bom predstavila nekaj tipičnih značilnosti sage. Nekatere ustrezajo današnjemu dojemanju pripovedovanja in pisanja zgodb, nekatere pa se nam zdijo nenavadne, današnjega bralca lahko celo opazno zmotijo pri branju.

Struktura pripovedi

Začetek in konec sag opisujeta situacijo in ne dogodkov, delujeta kot okvir. Na začetku so predstavljene osebe, podane informacije, ki bralcu omogočajo, da razume stanje, v katerem se začne zgodba, ne glede na to, ali je to pred naselitvijo Islandije ali po njej. Konec sage nam poda usode glavnih oseb in njihovih potomcev.

Na začetku sage so navedena imena posameznikov, tistih, ki bodo igrali pomembne vloge v nadaljevanju, in njihovih prednikov in sorodnikov. Kratki opisi karakterjev in krajev, kdaj tudi opisi prihoda in naselitve družine na Islandijo. Sledi uvod v glavno zgodbo – lahko v obliki pripovedi o dogodkih, ki so se zgodili na Norveškem ali v času prve naselitve (Ólason, 1998, 84). Funkcija teh informacij je, da razložijo, zakaj so se ti

ljudje odločili zapustiti Norveško in priti na Islandijo. Potrebno je razlikovati med začetkom sage, ki predstavi osebe in okolje, in uvodom, ki govori o dogodkih in na nek način napoveduje zgodbo.

Začetek sage in Predstavitev nove osebe

Za današnjega bralca morda najbolj nenavaden sestavni del sage je predstavitev nove osebe, ki se pojavi v sagi. Le-ta je sestavljena iz opisa karakterja in junakovega družinskega drevesa.

Opisi karakterja niso pretirano dolgi, je pa zanimivo, da se po začetnem opisu avtor ne vrača več na to temo. Potem je na bralcu, da razume nadaljnji potek in razvoj karakterja preko njegovih besed in dejanj.

Islandske sage so poznane po ogromnem številu geneoloških informacij v uvodu. Mnogi bralci jih preskočijo. Za srednjeveške bralce pa so bile velikega pomena, prav tako to velja za vse, ki hočejo zares razumeti svet sag. Mnogokrat opisi ali le navedbe prednikov povejo marsikaj o karakterju junaka (ponos ali celo napuh, če prihaja iz pomembnih družine ...), poleg tega ga umestijo v čas in socialno okolje (Ólason, 1998, 85). Iz opisa družinskega drevesa mora bralec razbrati razmerja, ki so povezana s krvjo (sorodstvo) ali poroko in ki usmerjajo lojalnost in akcije. Družinsko ozadje Morda Valgardssona je zanimivo zaradi dejstva, da so bili njegovi številni predniki pogumni Vikingi, on pa je lopov. To kaže na razkroj vrednot skozi čas, poleg tega pa pomaga razložiti njegovo željo po maščevanju (da bi spet dobil prejšnjo avtoriteto) in pomembnost v primerjavi z ostalimi osebami v sagi.

Velikokrat navedeni predniki segajo celo do pomembnih oseb še iz časa pred naselitvijo na Islandiji, časa, ko so živeli na Norveškem. Za Islandce je bilo namreč izrednega pomena, če so bili potomci kakšnega pomembnega Norvežana ali kralja (no, saj tudi pri nas in v današnji časih ni kaj dosti drugače). Družinske korenine so lahko pokazale tudi izvor zavezništva, a treba je (bilo) upoštevati, da so bili slabi družinski odnosi takrat pogosti, kar je razvidno iz sag, tudi iz *Sage o Njalu*. V času splošne blaginje (obdobje »commowealtha«) je bilo veliko potomcev pomembnega prvega naseljenca in hitro je prišlo do želje po premoči, posledično pa tudi do spopadov.

Kdaj opisana družina dejansko ni imela pomembnih prednikov, a se je avtor zanašal na tradicionalno znanje – najbolj verjetno je, da so genealogije v sagah zmes ljudskega

izročila in avtorjeve kreativnosti/domišljije.

Določene sage sicer res na začetku navedejo vse družinske vezi, a bolj ustaljena je praksa, posebno v daljših sagah z veliko osebami, da je posameznik (in njegovo družinsko drevo) predstavljen takrat, ko je njegov čas v zgodbi. Te informacije lahko razumemo kot del uvoda, ne kot del glavne zgodbe. Občasno sage pomagajo bralcu tako, da opozorijo na določen družinski odnos (Ólason, 1998, 86). Prav tako dodajajo določen ceremonialni videz, umetniškost. Nedvomno je najpomembnejša funkcija uvoda v tem, da vzpostavi občutek, da bo bralec v stiku z nečim resničnim o pomembnih ljudeh.

Konec sage

Zaključek sage je ponavadi zelo kratek, saj so vsi konflikti razrešeni. Konci sag ponavadi vključujejo tudi pogled v prihodnost, saj lahko opisujejo življenje posameznih akterjev po pomembnem dogodku/samem dogajanju.

Lahko je ločiti konec zgodbe in „epilog“ – del, ki ni točno vezan na samo zgodbo oz. glavni dogodek (Ólason, 1998, 87). Če to ponazorimo na primeru *Sage o Njalu* – zadnje poglavje lahko razdelimo na 3 dele:

1. Razrešitev in sporazum (srečanje Flosija in Karija),
2. Epilog (kako je umrl Flosi, kdo so bili njegovi potomci) in
3. Avtorjev komentar (»In tu končujem sago o sežigu Njala« (SN, 1970, 176).) (Ólason, 1998, 88).

Avtorjeva sposobnost in umetelnost se pokažeta v dobrem koncu, ki mora dati občutek, da je saga povedana, da ni več kaj dodati. Avtorji sag so bili v tem sicer uspešni, a obstaja problem, kajti saga se zaključi, zgodovina pa se nadaljuje (dvojna vloga sage – kot zgodba in kot prikaz zgodovine). Saga pokaže, da se zgodovina še nadaljuje in to jo loči od ostalih žanrov srednjeveških romanov in modernih novel, ki se večinoma zaključijo s poroko, kar je konec obdobja in začetek nove zgodbe, ki je za bralca nepomembna. Informacije, ki so navedene na koncu, potrjujejo, da smo se ukvarjali z resnično zgodbo. Saga se začne in konča v zgodovinskem času (Ólason, 1998, 89).

Med začetkom in koncem sage je zgodba.

Če strnemo večino sag, dobimo naslednjo shemo: socialna harmonija je porušena, miroljubni ljudje se borijo proti nasilnim, veliko je bitk in izgnanstev. Gre torej za konflikt, ki ga povzroči mož, ki želi obvarovati ali povečati svojo čast, in intervencijo sorodnikov ali podpornikov, ki niso direktno vpleteni in ki poskušajo doseči kompromis, a jim velikokrat to ne uspe. Na koncu je krog nasilja in maščevanja zlomljen, preživeli pa se pobotajo ali vsaj nimajo moči za nadaljevanje spora.

Saga sestoji iz zaporedja medsebojnih odnosov, ki jim lahko rečemo scene, ki jih povezuje različen material. Tu avtor navede dogodke, ki so se zgodili med glavnimi scenami, predstavi nove osebe ali komentira zgodbo. Posebno pomembni so ključni prizori, ti napovedujejo razplet. Skupku scen in povezav, ki so zbrane okoli take scene, lahko rečemo epizoda (Ólason, 1998, 90).

Ko prehajajo iz enega konflikta v drugega ali ko predstavijo novo osebo, avtorji pogosto uporabijo fraze, ki označujejo premor (Ólason, 1998, 93). Obstajajo tudi sage, kjer posamezne notranje zgodbe prehajajo druga v drugo – prva se ne zaključi, ko se že začne druga. Na prvi pogled delujejo težko razumljivo, a ustvarijo povezano sago, ki ne razpade na posamezne zgodbe (Ólason, 1998, 92).

Poleg glavne zgodbe teksti vedno vključujejo tudi material, ki ni del zasnove, a pripomore k vzpostavljanju pripovednega sveta, v katerem se bo dogajala saga, in ponudi reference za interpretacijo dogodkov (Ólason, 1998, 79). To so sanje, prerokbe, slutnje ipd., ki večajo občutek, da je vse dogajanje v sagah podvrženo usodi. Vsi ti elementi imajo formo individualnih dogodkov v sagi, a nimajo eksplicitne povezave z dejanji mož, ki vplivajo na glaven potek dogodkov. Zgodba sage bi bila razvidna tudi brez teh dogodkov.

Čeprav imajo take reference na nadnaravno občasno krščansko primes, tu ni nič teološkega, temveč bolj vpliv popularnega islandskega konceptualnega sveta, ki je posvojil krščanske principe na svoj način. Obravnava sag, ki spregleda te elemente, je nepopolna (Ólason, 1998, 81).

Kraj dogajanja

Večina sag se dogaja na Islandiji, nekateri deli pa tudi na Norveškem, Danskem, Švedskem, Britanskih otokih, Ferskih otokih, Grenlandiji, celo do Rusije. Geografski

horizont v sagah je podoben tistemu, ki so ga imeli izobraženi ljudje v srednjeveški Evropi.

V prvih sagah je prevladujoče, da moški nadzira ozemlje, Islandijo. Večina problemov je povezana z ljudmi, v primerih, ko dogodke zaplete narava, je to največkrat morje. Občasno naletimo na oddaljene kraje, kjer moški nimajo kontrole nad zemljo – zavedali so se, da obstajajo nevarni kraji na Islandiji (slapovi, obširne pokrajine, jezera). Kasneje, ko se ljudsko verovanje in folklor povežeta z zemljo, opazimo tudi pojav nadnaravnih bitij, na primer velikanov, trolov. Zunaj Islandije se nadnaravna bitja (in dogodki) nahajajo na severnih področjih, Grenlandiji (Ólason, 1998, 82).

Čas dogajanja

Sage večinoma govorijo o nestanovitnih časih, o prvih naseljevanjih, obdobju poganstva in prihodu krščanstva.

Začetki Sag o Islandcih postavijo delo v zgodovinsko objektivni čas, čeprav ljudje verjetno niso razumeli časa na enak način, kot ga razumemo zdaj, v dobi zapestnih ur in dnevnikov. Kontekstualizacija je dosežena z referencami na vladavino norveških kraljev, vplivne Islandce, naselitev Islandije ali na prihod krščanstva (primer: "Ta saga se začne med vladavino norveškega kralja Haralda" (*Svarfdæla saga*, poglavje 1, iv 149)). Večina sag z besednimi zvezami nakazuje notranji čas, obdobja, letne čase: "tega poletja", "prihodnjo pomlad" ipd. (Ólason, 1998, 95).

Čeprav sage opisujejo dogodke, ki so se zgodili precej časa nazaj, so avtorji vložili veliko truda, da bi prikazali dogodke v pravem kronološkem redu. Avtorji nikoli ne napovejo vnaprej, kaj se bo zgodilo (razen napovedi v sanjah, prerokbah, te so ponavadi tudi razložene, tako da ima bralec slutnjo, kaj se bo zgodilo, a pomembno je, da avtorji nikoli ne govorijo o prihodnjih stvareh, kot da so se že zgodile; na primeru *Sage o Njalu* – Njal ima vizijo dneva zažiga, ta dogodek je napovedan v mnogih prerokbah) in nikoli ne povejo istega dogodka dvakrat. To omogoča, da je potek zgodbe jasn in pomaga bralec, da lažje sledi kontekstu (Ólason, 1998, 96). Čeprav se kdaj dogodki dogajajo istočasno, so v sagi opisani zaporedno, le občasno avtor uporabi retrospektive (Ólason, 1998, 97). V retrospektivah avtor poda junakove spomine ali čustva glede preteklih dogodkov. Primer vpliva retrospektive je Gunnarjeva prošnja za ženine lase, ta dogodek iz preteklosti vpliva na prihodnost (Rannveigina sodba pa se

nanaša na prihodnost in sega že izven okvira sage) (Ólason, 1998, 98).

Pripovedovanje zgodbe

Ritem

Ritem pripovedi je odvisen od dogodkov, ki se odvijajo. Povzetki dogodkov, ki so med večjimi scenami, so večinoma povedani hitro in vsebujejo le informacije, ki so potrebne za nadaljnji razvoj sage. Pomembnejše scene so povedane s počasnejšim ritmom, veliko je podrobnih opisov dogodkov, saj to obogati pripoved.

Pripovedovalec

Pripovedovalec v Sagah o Islandcih je formalno objektiven in diskreten; njegov pogled je brez predsodkov glede dogajanja, poroča o besedah mož, kot da so bile ravnokar izgovorjene. V svoji skromnosti je bolj nagnjen k podcenjevanju kot pretiravanju. Z enakim tonom pripoveduje o velikih in malih dogodkih. Tak pristop ustvari močan kontrast z opisom pomembnih in usodnih dogodkov in pripomore k učinku sage. Pripovedovalec nikoli ne nakaže svojih občutkov, sodb. Navidez manjša objektivnost se pokaže pri hvaljenju herojev, kar je pogosto v islandskih sagah. Hvala je lahko izražena tudi s pesmijo (Ólason, 1998, 101-02).

Pripovedovalci so se že zgodaj naučili manipulacije z bralci. Namerno so jih puščali v območju omejenega vedenja, saj so s tem povečali napetost in spodbujali poslušalce, da sami zapolnijo manjkajoče dele.

Besedišče in stil

Stil sag je nezapleten. Besedišče je preprosto, stavki so kratki in logični (zelo malo je abstrakcij, ponavljanj). Avtorji stalno uporabljajo isto besedišče in fraze za opis stvari. Uporabijo le toliko besed, kot je nujno potrebno (Ólason, 1998, 111). Besedni red in skladnja sta preprosta in posnemata vsakdanji govor. Veliko je dialogov, malo scen je brez govora. Odstotek neposrednega govora je relativno visok, če ga primerjamo z drugimi pripovedmi, povprečno 30% celotnega teksta. Najpomembnejša funkcija pogovorov v sagah je prikaz karakterjev, junaki takrat razkrijejo kaj o sebi. Njihov karakter se pokaže v njihovih besedah, ne toliko v stilu, čeprav se skoraj vsi junaki lahko, ko imajo povedati nekaj pomembnega, izražajo v kratkih in lepo oblikovanih

stavkih. (Primer iz *Sage o Njalu*: Gunnar na dveh mestih preseže besedno omejenost in odpre srce bolj, kot je to v navadi za heroja, ko se sprašuje o ubijanju in ko govori o lepoti domačih polj (Ólason, 1998, 113)).

Naravno za sago je, da je ton objektivni ali da tako le deluje, pripoved je vedno v sedanjiku, kar predstavlja kontrast turbulentnemu dogajanju sage in to vzpodbudi bralca, da razišče to preprostost in pripiše besedam in dejanjem globlji pomen, kot deluje na prvi pogled.

Če primerjamo stile sag iz različnih obdobj, lahko opazimo nekonsistentnost. To je lahko posledica različnih vplivov, na primer vpliva romanov. Točka, do katere saga podleže vplivom, je odvisna od narave pripovednega materiala, tematike, avtorja (Ólason, 1998, 112). Klasični stil se je sicer razvil okoli 1300, a začetek razvoja je bil že v 13. stoletju, ko so pisarji začeli posvečati pozornost konsistenci stila (Ólason, 1998, 114).

A čeprav je slog sag preprost, so imeli avtorji sag na voljo veliko načinov, s katerimi so privlačili bralčevo ali poslušalčevo pozornost. Dobre sage namreč vzbujajo sum, radovednost in pričakovanje. In ker so bile sage, vsaj na začetku, pripovedovane ustno, je bila napetost še toliko bolj pomembna.

Pri tem je pomembna vloga napovedovalcev (v *Sagi o Njalu* je to kar sam Njal). S prerokbami in napovedmi ustvarijo pričakovanje, pripravijo bralca na dogodek, a ga ne informirajo preveč ali preveč direktno, le vzbudijo občutek, da zgodbo vodijo nadnaravne sile in da je razplet neizogiben.

Avtorji sag so imeli drugačno pojmovanje termina "resnična zgodba", kot ga imamo danes, zato so lahko vpletli nadnaravne sile in usodo v zgodbo, saj sta pomagali ustvariti napeto in zgoščeno pripoved (Ólason, 1998, 99).

Zorni kot pripovedi, usmerjenost pripovedi

Pripovedovalec je vedno umaknjen v tretjo osebo, pozornost pa je večinoma usmerjena na določenega junaka in tudi dogodki so velikokrat opisani z njegovega zornega kota. To ima na bralca učinek, čeprav se tega ponavadi ne zaveda: na tak način do junaka goji simpatijo, se z njim identificira (če je junak prikazan negativno, pride do obratne reakcije) (Ólason, 1998, 105).

Občasno se zgodi, da niti pripovedovalec ne ve, kaj točno se je zgodilo, kdo je bil morilec – do tega pride, kadar gre za dogodek brez prič. Pripovedovalec ve le toliko, kot ve tudi bralec.

A pripovedovalec ni vedno umaknjen, lahko se zgodi, da se pripovedovalec vmeša v pripoved, ki je pisana z vidika glavnega junaka, s komentarji, vstopi v njegov miselni tok (Ólason, 1998, 108).

Besede in dejanja

V Sagah o Islandcih besede govorijo enako glasno kot dejanja. Dogovori, grožnje, žalitve in izzivi so besedni dogodki, ki imajo lahko neugodne posledice. Oseba izreče prošnjo, ki je lahko zavrnjena ali odobrena. Odobritev prošnje je hkrati obveza, saj v primeru neizpolnitve lahko sledijo povračilni ukrepi. Zavrnitev pomeni nespoštovanje tistega, ki je izrekel prošnjo. Lahko bi celo rekli, da so nekateri junaki hiperobčutljivi na besede, zlasti na tiste, ki razžalijo njihovo čast. V določenih sagah se pojavlja veliko besednih žalitev, zlasti so te prisotne pred bojem. Večina žalitev se tiče namigovanj na dvom o moškosti, velikokrat gre za obtožbe, povezane z istospolnostjo. Take žalitve je lahko izbrisal maščevalen uboj, saj je največ trpel tisti, ki je moral trpeti verbalno ponižanje (Ólason, 1998, 122). V sagah so ljudje sojeni po tem, koliko stojijo za svojimi besedami. Včasih je bilo spoštovanje izrečenega še bolj pomembno kot danes, v dobi dokumentov in pogodb. V sagah so se posamezniki najbolj bali opravljanja, saj je glas ljudstva določal sagino sodbo, ali je posameznik v sporu ali boju čast pridobil oz. ohranil ali ne (Ólason, 1998, 123). (Primer je beračica v *Sagi o Njalu*, ki je nosila novice med gospodinjstvi. V takih situacijah je vloga ženske bolj pomembna kot ponavadi.)

Brezpomenski klepet za hitrejše minevanje časa skoraj ni prisoten v sagah, razen v primerih, kjer je tak dialog uporabljen kot katalizator za spor.

Ko je beseda izrečena, je ni moč izbrisati. To se sploh kaže v poeziji, saj so besede, ki so uporabljene v pesmi, tja položene zaradi posebne resonance in moči (Ólason, 1998, 124).

Proza in verz v Sagah o Islandcih

Pesmi so še en del sag, ki ga današnji bralci mnogokrat preskočijo, a so pravzaprav zelo pomembne, saj sago bogatijo in jo dodatno razlagajo. Sago se sicer lahko bere tudi brez pesmi, saj je potek zgodbe tudi brez njih razumljiv. Zakaj so torej pisci sag vpletli tako veliko število pesmi, če le-te nimajo vpliva na zgodbo in navidezno zavirajo ritem pripovedi? Prvi razlog je ta, da so verzi verjetno igrali pomembno vlogo v ustni verziji, prav tako so ostali kot vpliv starejših sag, sploh kraljevskih, kjer so večali avtentičnost. Verjetno so bili uporabljeni tudi kot sredstvo za upočasnitev ritma pripovedi, omogočali so zgodbi, da je dosegla večjo napetost. In nenazadnje so junaki s pesmijo lažje izrazili svoje občutke, saj pesmi razkrivajo notranji svet junakov. Pomembno je vedeti, da imajo verzi v sagah večjo moč, kadar pomagajo razkriti mentalno in čustveno življenje junakov. Mnogokrat šele verzi razkrijejo njihovo pravo naravo, saj brez njih junak deluje veliko bolj surovo (Ólason, 1998, 126). Pomembno je, da se bralec zaveda, da pravega karakterja ne bo razbral le iz same pripovedi, upoštevati mora tudi poezijo in sanje.

V Sagah o Islandcih so verzi pogosto del pripovedi, dogodkov, delujejo kot dodatek k prozi. Velikokrat je v obliki pesmi podan npr. govor junaka, ki kasneje privede do določenega dogodka (Ólason, 1998, 125). Kombinacija poezije in proze pravzaprav šele omogoča pripoved, saj je le en način ne bi podal zadostno (v polni meri). Zanimivo je, da je v *Sagi o Njalu* zelo malo verzov, zato ne vemo toliko o notranjem življenju junakov (Ólason, 1998, 128).

A pesmi niso uporabljali le za prikaz notranjih dogodkov. V sagah je preko pesmi pogosto izražena hvala herojev (Ólason, 1998, 104).

Družbena struktura in odnos med spoloma

Sage prikazujejo ljudi obeh skupin, nesvobodne in svobodne kmete. Herojske vloge sicer pripadajo le pripadnikom druge skupine, torej svobodnih kmetov, sužnji pa so velikokrat predstavljeni kot nezanesljivi, boječi in neumni.

Vloge moškega in ženskega spola v sagah ustrezajo vlogam, ki so bile opisane v poglavju o razlikah med spoloma na Islandiji. Moški nosijo vodilne, herojske vloge, ženske pa tiste, ki so bolj povezane z domom, družino. Samopodoba moškega v sagah je povezana z njegovo vlogo zaščitnika družine in njene časti in s potrebo po povečanju

te časti, ponavadi z bojem. Moški skrbi za ženo, sestre in, če oče ni več živ, tudi za mater. Moški se udeležujejo političnih dogodkov, potujejo v tujino, opravljajo dejanja krvnega maščevanja in v splošnem pokrivajo področja javnega življenja.

Vloge žensk so sicer navadno pasivne, a ne vse. Ravno pripadnice ženskega spola, ki presežejo pasivnost, igrajo v sagah pomembne vloge. Ženska zgodba se v sagah ne konča s poroko kot v romancah, žene in vdove nosijo pomembne vloge. Lahko kot tiste, ki se zavzemajo za mir, ali tiste, ki podžigajo može v boj. Zlasti močne ženske so aktivne zagovornice krvnega maščevanja in zato moške v primerih, ko se le-ti zavzemajo za miren razplet spora, z rituali pozivajo na dolžnost. Ženske, posebno starejše, imajo vpogled v starodavne modrosti, ki so skrite moškim, s katerimi se lahko borijo proti nadnaravnim silam.

Ljudstvo časti in maščevanja

Čast je v islandskih sagah zelo pomembna beseda, prav tako zelo pogosta, še posebno v *Sagi o Njalu*. Čeprav je čast pomembna še danes, lahko rečemo, da nima več take veljave, kot jo je imela v času sag. Takrat je kakršnokoli onečaščenje posameznika ali družine moralo biti maščevano, bodisi s krvjo ali z denarjem (sporazum z odpravnino). Tako je prišlo do spora. Ne glede na izvor spora je le-ta imel velik vpliv na junakovo čast in mesto v družbi. Spor je vedno povzročil, da je bila čast žrtve prizadeta, ne glede na to, ali je nasprotnik to želel ali ne (Ólason, 1998, 65).

Spori, krvno maščevanje, pravni postopki in sporazumi so bili natančno določeni, ljudje so upoštevali pravila, po katerih naj bi taki odnosi potekali. Spor je sestavljalo več stvari, določalo ga je več pravil. Najprej sovražen odnos med dvema skupinama ljudi, potem določila o tem, kdo je lahko pripadal skupini, pričakovanje, grožnje ipd. Ko se je spor razvil v krvno maščevanje, je to potekalo v skladu s pravili. Krvno maščevanje namreč ni smelo biti prehitro, prav tako pa oseba z njim ni smela predolgo čakati²⁴. V primeru prehitrega ukrepanja je oseba izgubila na časti, takoj so namreč maščevali le sužnji, če pa je odlašala predolgo, je lahko pridobila sloves omahljivca, v najslabšem primeru (za čast) pa maščevanja na koncu celo ni izpeljala. Čast je izgubila tudi oseba na drugi strani, ki se je predolgo časa živela s poostrenimi varnostnimi ukrepi. Pri krvnem maščevanju je bilo natančno določeno, kdo lahko maščuje in na komu se lahko

²⁴ Če maščevanje ni bilo izvedeno v času od storjene krivice do naslednjega althinga, je spor prevzelo sodišče in za primer je stekel sodni postopek (Miller, 1990, 232).

maščuje²⁵, v kolikšnem času je primerno izvesti maščevanje in ob katerih dogodkih maščevanje ne sme biti izvedeno, na katerih krajih ne sme biti izvedeno ipd. Poleg tega so se vedno držali principa ping-pong žogice (najprej prvi, potem drugi, spet prvi ...) in bili na tekočem z »rezultatom«. Kako močno bo žrtev kaznovana, je bilo odvisno od priljubljenosti in poznanosti osebe.

Kadar ni prišlo do maščevanja, čeprav bi moralo, so bile največkrat ženske²⁶ tiste, ki moškim niso pustile, da bi smrt pustili nemaščevano. Tako je lahko ženska s posebnim ritualom pripravila moškega do tega, da izpolni krvno maščevanje. Za izvedbo tega rituala je bil obvezen krvav predmet, ki je pripadal žrtvi, ki jo je bilo potrebno maščevati. Poleg predmeta so morali ritual dopolnjevati še drugi simboli žalovanja, npr. spuščeni lasje, raztrgana obleka. Pri tem so ženske lahko namigovala na pomanjkanje moškosti osebe, ki bi morala maščevati. Ritual je bil ponavadi izveden doma, v zasebni sferi, kjer ima ženska večjo moč, a pomembno pri tem je bilo, da se je novica o dejanju prenesla v javno sfero (Miller, 1990, 180-220).

Drug način reševanja sporov je bil preko sodišča, kjer so o njem odločali sodniki, teh je bilo 36 in so bili izbrani za samo priložnost. Za sodnika je bil lahko izbran kdorkoli, ki je zadoščal pogojem: moški, star vsaj 12 let, mentalno sposoben, svoboden, s stalnim prebivališčem, vsaj 3 leta je moral živeti na Islandiji. Sam sodni proces se je začel z javno najavo zahteve oškodovanca, ki je poklical določeno število bližnjih sosedov, da so z njim odšli na srečanje (thing). Odločitev je bila sprejeta na (al)thingu, oba nasprotnika pa sta s seboj pripeljala čim večje število podpornikov. Temu so tisti, ki so bili v sporu, namenili največ časa, ki so ga porabili za pripravo na sojenje. Podpornike so najprej dobili iz družinskega kroga, a to ponavadi ni bilo dovolj, zato so prosili tudi zaveznike, znance, vplivne osebe ipd²⁷. Ravno zaradi velikega števila podpornikov je na samih sojenjih pogosto prišlo do spopadov, če se katera od strani ni strinjala s potekom ali izidom sojenja. V kolikor oseba ni bila zadosti pomembna, je lahko prosila

²⁵ Izbira žrtve je bila odvisna tudi od socialnega položaja osebe. V kolikor se prizadeti ni maščeval nad krivcem, se je lahko maščeval nad njegovim bratom ali bližnjim sorodnikom. Ponavadi so spori nastajali med ljudmi, ki so pripadali enakemu socialnemu statusu. Če se je oseba maščevala nad osebo, ki je pripadala nižjemu rangi, ga je s tem, ko ga izbrala za žrtev, povišala na svojo raven. Za sramotno se je štelo, če je bila smrt zadana spečemu človeku, prav tako ni bilo dovoljeno krvnega maščevanja izvajati nad ženskami, otroci in starci (Miller, 1990, 180-200).

²⁶ Največkrat so to res bile ženske, lahko pa je maščevanje zahteval tudi starec od svojega sina, služabnik ali služabnica od svojega gospodarja ali podpornik od svojega voditelja. Vedno je zahtevo izrekla oseba, ki je bila odvisna od osebe, na katero je bila naslovljena zahteva (Miller, 1990, 212).

²⁷ A zavedati se je bilo potrebno, da daljša kot je bila (krvna) povezava z zaveznikom, manjša je bila stopnja prizadevanja za sam spor (Miller, 1990, 266).

nekoga, ki je imel višji socialni status, da jo je zamenjal oz. zastopal v sporu²⁸. Tako se je pogosto zgodilo, da sta si nasproti stala dva voditelja, ki pa sta pravzaprav zastopala druge osebe.

Pravni postopki so bili zelo zapleteni in natančni. Udeleženci se se morali držati strogo določenih pravil, v kolikor je prišlo do napake v postopku, je lahko celoten primer propadel, prav tako pa je oseba, ki je naredila napako, dobila kazen (Miller, 1990, 221-51).

Na sojenju so bile dodeljene denarne kazni za manjše prekrške in izgnanstvo za večje. Smrtne kazni, kot jo poznamo danes, takratni zakonodajalci niso poznali. Namesto obsodbe na smrtno kazen je obtoženca doletelo izgnanstvo – v tem času ga zakon ni ščitil, kar pomeni, da ga je lahko ubil kdorkoli. Izgnanec²⁹ je za čas izgnanstva izgubil vse pravice. Če je bila žalitev javnega značaja, je obtoženi lahko izbrisal svojo kazen tako, da je ubil katerega drugega izobčenca. (Hjaltalin, 178) Izgnanstvo je bilo lahko hujše ali milejše oblike. Milejša oblika je pomenila izgnanstvo za tri leta, hujša oblika pa je svojo moč izgubila šele po dvajsetih letih. Večina ljudi izgnancem ni želela pomagati, saj so bile za to namenjene visoke kazni (Miller, 1990, 238).

Čeprav je bilo med prebivalci Islandije najbolj »priljubljeno«, morda recimo raje najbolj častno, krvno maščevanje, je bilo sodišče manj tvegano. Če je bil končni izid res izgnanstvo, se je le-to omejilo na eno osebo, ni bila ogrožena celotna ožja družina (moški del). Poleg tega je v primeru, da je bil na izgnanstvo obsojen človek, ki je imel določeno bogastvo, polovica tega pripadla tistemu, ki mu je v sporu stal nasproti. (V primeru krvnega maščevanja zmagovalec ni dobil deleža premoženja, temveč je pogosto moral plačati odškodnino za mrtvece.)

Tretja možnost reševanja sporov je bila mirna razrešitev. Ponavadi so imele pri tem pomembno vlogo osebe, ki sicer niso bile udeležene v sporu. Njihova naloga je bila, da si prizadevajo za mirno razrešitev, v sagah so osebe, ki niso posegle v spor, predstavljene negativno.

Med prizadevanje za mirno razrešitev spada poseg v sam fizični obračun, pri čemer je

²⁸ Ni bilo redko, da je pomembna oseba prevzela primer z namenom, da se okoristi. Osebi, ki je bila vpletena v spor, je na primer plačala določeno vsoto (vsoto, ki je bila primerna za nadomestilo izgubljenе osebe), sama pa je potem iz sojenja iztržila precej več (Miller, 1990, 241).

²⁹ V stari islandščini so izgnancu rekli *skogarmaðr*, kar v dobesednem prevodu pomeni »gozdni človek«, metaforično pa lahko besedo prevedemo tudi kot »volk« (Miller, 1991, 2082).

bila lahko oseba, ki je posegla v spor, tudi poškodovana. Zanimivo je, da so tudi ženske lahko vplivale na mirno razrešitev spopada, npr. tako da so čez spopadajoče se vrgle odejo ali oblačilo. Oblačilo je bilo seveda le simbolni znak, ki pa so ga vsi spoštovali. Nasilje v islandskih sporih je bilo namreč, tako kot večina njihovih dejanj, nadzorovano in kultivirano.

Drug način prizadevanja za mirno razrešitev bila spodbuda za dogovor. Dogovor je bil najlažje dosežen z arbitražo. Arbitraža je pravni postopek reševanja sporov izven sodišča, pri čemer udeleženci prepustijo odločanje določeni osebi ali osebam in se vnaprej zavežejo, da bodo spoštovali doseženo odločitev. Arbitri so upoštevali število žrtev in drugih žalitev na obeh straneh, socialni status žrtve in udeležencev, naravo zločina in določili način, kako poravnati razliko. A ne glede na višino določene kazni je bil v primeru umora ali fizične poškodbe to boljši (varnejši) način, saj je bila na sodišču v takih primerih edina kazen izgnanstvo, denarnih kaznih niso dosegali.

Arbitražo je največkrat predlagal večji krivec (kadar je bil umor nesreča, kadar si je želel mirnega zaključka spora), lahko pa tudi žrtev (kadar je bil šibkejša in manj vplivna oseba v sporu) ali oseba, ki ni bila vpletena v spor³⁰. Čeprav so Islandci arbitražo poznali že pred prihodom krščanstva, je le-to doprineslo nekaj pomembnih stvari. Krščanstvo je poskrbelo za ljudi, ki so se z zagotavljanjem miru ukvarjali profesionalno, in prineslo je različne retorične pripomočke (predvsem za argumentiranje potrebe po odpuščanju, kar je bilo lahko v nasprotju s herojsko častjo).

Potrebno pa se je zavedati, da arbitraža ni bila vedno uspešna. Lahko se je zgodilo, da ena od strani ni bila zadovoljna z razpletom in kljub vnaprej dogovorjenemu upoštevanju rabsodbe tega ni storila. Lahko pa je bila arbitraža sicer upoštevana, a le zato, da je »kupila čas«, spor pa se je čez nekaj časa spet nadaljeval (Miller, 1990, 260-84).

V sagah je bilo pogosto težko najti kompromis, ki bi ustrezal obema stranema. Prizadeta je bila namreč čast celotne družine, ne le glavnih akterjev, zato v primeru, da sta se oba strinjala s kompromisom, to še ni pomenilo, da se bodo tudi vsi ostali vpleteni. V iskanju najboljše rešitve je tako lahko prišlo do novega kroga nasilja.

³⁰ Intervencija tretje strani je bila seveda odvisna od različnih stvari, npr. od kraja spora, saj je do nje večkrat prišlo na združenju (Thing) kot med spopadom na polju (Miller, 1990, 265).

Največje tveganje nasilja je bilo po sklenitvi kompromisa, ki nekemu posamezniku ni ustrežal.

Pri umorih posameznikov se maščevanje lahko vleče dolgo časa. Vleče se toliko časa, dokler ni škoda na obeh strani tako velika, da sta primorani v kompromis. Šele takrat se saga navadno konča. Velikokrat se zgodi, da so tisti, ki so se na začetku sage zapletli v konflikt, na koncu mrtvi ali izgnani (Ólason, 1998, 67).

Ne glede na način razreševanja spora so bile izredno pomembne sorodstvene vezi, ki so že bile opisane v diplomskem delu. Le-te so določale, kdo je odgovoren za krvno maščevanje, poplačilo odškodnine, zaradi njih so se moški pridružili sorodniku, ki je potreboval podporo pri sodiščnem sporu itd. (Miller, 1990, 144).

Za boljšo predstavbo razmerja med omenjenimi postopki bom na kratko povzela statistiko, ki jo Miller v svojem delu povzame po Heuslerju. V družinskih sagah lahko naštejemo 520 sporov. Kar 297 se jih je prelevilo v krvno maščevanje, 104 primerov se je zaključilo z arbitražo, 119 pa s sodnim postopkom. Opazimo lahko veliko prednost primerov, ki so se končali s krvnim maščevanjem (Miller, 1990, 236).

VRSTE SAG

Preučevalci islandske sage razvrščajo na različne načine. V diplomski nalogi bom povzela delitev po glavni temi sage, ki večinoma ustreza tudi časovnemu razvoju različnih sag.

Gordon v svojem delu *An introduction to Old Norse* navaja naslednjo razdelitev:

- Sage z religiozno tematiko – so ene izmed prvih zapisanih sag, zapisane v prvi polovici 12. stoletja, govorijo o življenju svetnikov. Prva zapisana saga je *Saga o svetem Olafu*. Zapisana je bila leta 1160, ohranjeni so le fragmenti.
- Kraljevske sage – govorijo o življenju norveških kraljev; najbolj znana je *Heimskringla*, avtor je Snorri Sturulson.
- Družinske sage – v to kategorijo spada tudi *Saga o Njalu*, zato jo bom podrobneje opisala kasneje v diplomski nalogi.
- Zgodovinske teme, ki temeljijo na starih pesmih – pogosto so se te sage ukvarjale s tematiko germanskih herojev in proti koncu (13. stoletje) so prerasle že v zelo fiktivne avanturistične pripovedi. Na to so vplivali romani, ki so prišli iz Evrope, vpliv

francoske in bretonske literature. Sprva so imeli romani dober vpliv, saj so dodali nekaj novega, drugačnega. A ko so sage prestopile okvire islandskih tematik in opisovale zgodbe o kraljih, vitezih in fantastičnih avanturah, je bila zgodovina, ki je rodila sage, degradirana.

- Romantične sage – prevedene ali prenešene iz tujih originalov.

Družinske sage

Družinske sage ali Sage o Islandcih (Íslendigasögur) so zapisali večinoma anonimni avtorji. Gre za daljše pripovedi o življenjih ljudi relativno majhne skupine islandskih družin. Večina teh sag se dogaja med leti 930 in 1030 (uvodni deli sag lahko segajo tudi nazaj v čas prve naselitve Islandije – l. 870-930). Heroji v sagah potujejo v daljne dežele (najpogosteje Skandinavija in Britansko otočje), a večina dogajanja se odvija na Islandiji (Ólason, 1998, 18).

Nekaj časa nazaj so bili strokovnjaki prepričani, da je bila večina teh sag napisanih v 12. stoletju, zdaj velja, da večina datira v 13. stoletje oz. okoli leta 1300 z začetkom okoli 1220 (Ólason, 1998, 62). V težavnem 13. stoletju so namreč izobraženci začeli pisati družinske sage, ki so govorile o njihovih prednikih, temeljile so na dostopnih literarnih modelih in ohranjale tradicionalni pripovedni način (Ólason, 1998, 21-22).

Glavna tema družinskih sag je konflikt, ki potegne za sabo ostale dogodke. Poleg glavnega dogodka je še veliko nepomembnih dogodkov in informacij, ki dodajajo raznolikost in težo/pomembnost v sago. V *Sagi o Njalu* je to na primer Gunnarjevo potovanje.

SAGA O NJALU

Saga o Njalu je ena najpomembnejših islandskih sag. Nastala je v zadnji četrtini 13. stoletja (okoli leta 1280) na Islandiji. Na njeno popularnost kaže veliko število rokopisov besedil v pogovornem jeziku, ki so preživeli, kar 24, nekateri so ohranjeni le v fragmentih. Sama saga je poznana pod različnimi imeni: Brennu-Njáls Saga (Saga o zažigu Njala), Njála ipd.

Govori o ljudeh, ki so živeli na Islandiji približno 300 let pred zapisom sage. Ni ne zapis zgodovine niti zgodovinska novela. Temelji na resničnih zgodovinskih dogodkih, njen material je prenesen iz ustne tradicije in občasnih zapisanih delov, a življenje in značilno obliko ji je dal neznan avtor. Originalni rokopis se ni ohranil – najstarejši ohranjeni rokopis je iz leta 1300. (berem 2. ali 3. odmik od originala)

Saga o Njalu je bila zapisana v tako politično kot literarno prelomnih časih, kar je pomembno vplivalo na njeno kompozicijo.

Islandija je bila odkrita in poseljena v poznem 9. stoletju, nekje 400 let pred zapisom *Sage* (NS, 1960, 9). Novo ljudstvo je vzpostavilo demokratično družbo, ki je razpadla le nekaj let pred nastankom *Sage*. Leta 1262 je Islandija izgubila samostojnost, ki je temeljila na zakonih in pravicah posameznika. Vsi ti dogodki so zagotovo vplivali na avtorja.

V tem času je prišlo tudi do razvoja literarne zavesti. Pisali so o vseh temah, o svetnikih, zgodovini, prevajali so religiozne knjige. A poleg te „uradne“ literature je pomemben tudi razvoj sag. Na vrhuncu razvoja je nastala *Saga o Njalu* (NS, 1960, 10). Nastala je v letih, ko sta bila življenje in literatura močno povezana.

Ob branju te sage imamo občutek, da ima avtor namen vse narediti bolje kot predhodni avtorji Sag o Islandcih in da mu je v večini primerov to tudi uspelo (Ólason, 1998, 119).

Saga o Njalu sicer uvrščamo med družinske sage, a to delo ima pravzaprav binarno strukturo – govori o Gunnarju in Njalu. Tako se "prvi del" konča s smrtjo Gunnarja, drugi pa s smrtjo Njala, a oba dela sta med seboj povezana. Čeprav h Gunnarjevi smrti vodijo drugačni faktorji, je dogodek povezan s konflikti Njalovih sinov, saj v obeh igra podobno vlogo Mord Valgardsson. Struktura te sage je nenavadna, saj se začne s predstavitev poglavarjev, ki ne igrajo pomembne vloge v glavnih dogodkih. Uvod ima

svojo neodvisno zasnovo, ki se razvija, dokler nista predstavljena Gunnar in Njal. V končnem delu sage imata glavni vlogi Kari in Flosi, ki se prvič pojavita zelo pozno (Ólason, 1998, 76).

VSEBINA

Glavna zgodba pripoveduje o Njalu, vplivnem kmetu, ki je na koncu živ zažgan s svojo družino v družinski hiši. Dogodki, ki pripeljejo do tega, in posledice, ki jih ima to na države Evrope, so glavna tema, a zraven je še veliko stranskih zgodb – ena od teh tudi Gunnarjeva in Hallgerdina, ki je v *Sagi o Njalu* sicer tesno prepletena z Njalovo. Pri kratki obnovi dela bom več pozornosti namenila torej Hallgerdini zgodbi, saj bo ta del besedila kasneje primerjan s *Sago o Hallgerd*. Ostale dogodke bom na kratko omenila, saj so prav tako pomembni za samo delo (a manj za dotično diplomsko delo).

Saga se začne z zaroko Hruta in Unn. Hrut je Hoskuldov polbrat in Hallgerdin stric, tako je v prvem poglavju že prva omemba Hallgerd in njenih lopovskih oči (tako jih označi Hrut). Hrut preloži poroko, da obišče Norveško (kjer naj bi zbral dediščino, ki mu je pripadla po umrlem bratu), ta poskus izboljšanja finančnega položaja pa postane začetek zapletov, ki pripeljejo do Njalove smrti 50 let kasneje. Hruta namreč uroči kraljica Norveške, ker se ji on zlaže. Zaradi uroka je Hrut obsojen, da nikoli ne bo našel sreče z Unn. Po nesrečnem zakonu se Unn loči od Hruta, le-ta je tako prizadet, da ji noče vrniti dote.

Ponovno se pojavi Hallgerd, zelo lepa, arogantna, nasilna, strastna in neusmiljena. Poroči se dvakrat, najprej s Thorvaldom, kasneje z Glumom. Prvi zakon je sklenjen brez njene privolitve ter ni srečen. Mož in žena se ne razumeta, prepir o financah pripelje do tega, da Thorvald udari Hallgerd po obrazu. To žalitev maščuje Hallgerdin krušni oče Thjostolf, ki s sekiro ubije Thorvalda. Po propadu zakona se Hallgerd vrne k očetu, Thjostolf pa se skrije pri Hallgerdinem sorodniku Svanu, ki s čarovnijo odžene zasledovalce. Hoskuld in Hrut plačata odškodnino Thorvaldovemu očetu.

Druga poroka je sklenjena ob Hallgerdini privolitvi, Gluma pa Hoskuld in Hrut že pred poroko opozorita na Hallgerdino težavno naravo. Zakon je vseeno sklenjen in mož in žena živita par let v sožitju, rodi se jima hčerka. (Hrut Gluma že pred poroko opozori na Thjostolfa in tako Glum zahteva, da krušni oče ne živi pri njima.) Nekaj let kasneje

Thjostolf pretepe Hoskuldovega služabnika, zato ga Hoskuld spodi, on pa najde zatočišče pri Hallgerd. Na jesen Glum pogreši nekaj koštrunov in naroči Thjostolfu, da jih gre iskat. On ga zavrne in vname se prepir. Ko Glum o tem pove Hallgerd, se ta postavi na Thjostolfovo stran in Glum jo udari po obrazu. Ko Thjostolf izve za to, hoče ponovno maščevati krivico, a ga Hallgerd odvrne od tega. A ko gresta moža kasneje iskat koštrune, se zapleteta v spor in Thjostolf ubije Gluma. Tokrat mu Hallgerd ne ponudi zaščite, temveč ga napoti k Hrutu, ki Thjostolfa, potem, ko izve, kaj se je zgodilo, ubije. Hallgerd se ponovno vrne domov, Hoskuld in Hrut pa morata ponovno plačati odškodnino.

Zgodba se spet vrne k Unn, ki je prizadeta zaradi neuspelega zakona. Zapravi svoje imetje (kar je podedovala po očetu) in v obupni želji po denarju prepriča bratranca Gunnarja, naj pri Hrutu dobi nazaj njeno doto. Gunnar za nasvet vpraša Njala in sčasoma uspe prisiliti Hruta v izplačilo. Ko Unn dobi denar, se na hitro poroči z Valgardom. Njena hvaležnost Gunnarju se spremeni in njen sin, Mord Valgardsson, kasneje goreče sovraži Gunnarja. Mord je edini zares zloben akter v *Sagi*.

Ko Gunnar premaga Hruta, se odpravi po svetu, od koder se vrne ovenčan s slavo in bogastvom. Na Althingu se zaljubi v Hallgerd in se poroči z njo, čeprav mu njen oče in stric povesta za njeno preteklost. Tudi Njal nasprotuje poroki, saj v zvezi ne vidi nič dobrega. Na Gunnarjevi in Hallgerdini svatbi se zaroči Hallgerdina štirinajstletna hčer Thorgerda s Thrainom (Thrain se na isti poroki loči od svoje žene Thornhilde, ker se mu ta posmehuje in ga obtoži spogledovanja).

Mladoporočenca se preselita v skupen dom in Hallgerd je označena kot objestna in prevzetna gospodinja. Kmalu pride do konflikta med Hallgerd in Bergthoro, Njalovo ženo. Začne se, ko Gunnar in Hallgerd prideta na obisk k Njalu, Hallgerd pa se sama od sebe usede na mesto, ki je preodlično za njen položaj. Ko jo Bergthora presede, se med njima vname prepir, zato Gunnar in Hallgerd odideta. A njun spopad se tu ne konča. Hallgerd naroči uboj Bergthorinega hlapca, ona ji »uslugo« vrne. Preden je njun spopad ustavljen, umre sedem mož (eden izmed njih je mož, ki je bil kot krušni oče sinovom Njala, česar Njalovi sinovi ne morejo odpustiti). Ob vsaki smrti Gunnar ali Njal izplačata odškodnino in tako ohranita svoje prijateljstvo.

Nastopi obdobje lakote in pomanjkanja in tako se Gunnar odpravi h kmetu Otkelu, da bi od njega kupil nekaj hrane. Otkel ga zavrne, Gunnar pa od njega odkupi sužnja

Melkolf. Zgodba se nadaljuje spomladi, ko se Gunnar odpravi na althing. Ko Gunnar odide, Hallgerd naroči sužnju Melkolfu, naj gre k kmetu Otkelu in naj tam nakrade hrane, predvsem sira in masla, nato pa naj požge skladišče. Melkolf naredi tako, kot mu je bilo naročeno, Hallgerd je zadovoljna. Ker Melkolf požig prikaže kot nesrečo, tudi Otkel vse skupaj razume tako. Ko se althing konča, nekaj mož pride na Gunnarjev dom in Hallgerd jim postreže z maslom in sirom. Ko to opazi Gunnar, vpraša Hallgerd, kje je dobila to hrano, ona pa odgovori, da mu odgovor ne bi bil všeč. Gunnar se razjezi in jo udari. Hallgerd se zavije v molk in 30 let ne spregovorita besede.

Ko Otkel najde dokaze, da je za nastalo škodo odgovorna Hallgerd, za pomoč prosi Morda. Ta se mu odloči pomagati. Ko Gunnar izve resnico, hoče Otkelu pravično plačati, kar dvojno ceno njegove izgube. A Otkelu svetuje pokvarjeni suženj Skamel, ki ga prepriča, da ponudbe ne sprejme. Namesto tega se odloči za posvet z Gizurjem Belim in Geirom Svečenikom. Ker je bil Otkel sam slabega vida, se ponudi Skamel, da odide na posvet namesto njega. Čeprav se oba modra moža strinjata, da mora Otkel sprejeti poravnavo, Skamel domov prinese lažnivo sporočilo, zaradi katerega Otkel obtoži Gunnarja sprejetja ukradenih stvari, Hallgerd pa tatvine. Ko Gizur in Geir izvesta za to, povesta resnico in vsi skupaj grejo prosit Gunnarja odpuščanja in ga prosijo, da ponovno sam oceni odškodnino. Gunnar tako ponovno razsodi o zadevi, a ne tako velikodušno kot prvič. Strani se razideta, Gunnar pa z razsodbo pridobi veliko čast.

Ko se Gunnar in Otkel ponovno srečata, Otkel rani neoboroženega Gunnarja, ta pa ga ob naslednjem srečanju ubije (in še sedem spremljevalcev, za katere mora po razsodbi na althingu plačati odškodnine).

Umre Hoskuld, Hallgerdin oče, njena hči, Thorgerd, pa rodi sina, ki mu dajo ime po pokojnem dedku, torej Hoskuld. Hallgerd in Gunnar imata dva sinova, Hognija in Granija.

Naslednji spopad, v katerega se zaplete Gunnar, sprožijo Starkadovi sinovi, ki Gunnarja izzovejo na konjski dvoboj. Dvoboj je na začetku pravičen, potem pa bratje (Starkadovi sinovi) z goljufanjem izzovejo Gunnarja. Zaradi posredovanja ostalih ljudi ne pride do spopada, a zamere vseeno nastanejo. Tako leto kasneje Starkad postavi Gunnarju zasedo, ko gre ta obiskati prijatelja. (O tem napadu Gunnar sicer tudi sanja, a se mu vseeno ne izogne.) V spopadu zmaga Gunnar, ob pomoči dveh bratov, Kolskegga in

Hjorta (ki je v spopadu ubit), ubije kar 14 ljudi. Na althingu mora plačati odškodnine za žrtve, poleg tega obdari zaveznike in si poveča ugled.

Zdaj sta Gunnarjevo junaštvo in slava v provokacijo velikemu številu težavnih mož, na čelu z Mordom in Thorgeirom, Starkadovim sinom. Ker izvesta za Njalovo prerokbo, da bo za Gunnarja usodno, če bo ubil dva člana iste rodbine, si prizadevata na svojo stran pridobiti še Otkelovega sina Thorgeira, katerega očeta je Gunnar že ubil. To jima na koncu uspe, a njihov prvi napad z zvijačo prepreči Njal.

Naslednji napad izvedejo ob reki. Gunnarju pomaga le Kolskegg, a kljub številčni premoči napadalcev zmagata. Med spopadom Gunnar ubije Thorgeira, Otkelovega sina, in tako izpolni pogoje Njalove prerokbe. Ko doma povesta novico, je Hallgerd zelo vesela, Rannveig pa sluti prihajajoče zlo.

Na naslednjem althingu Gizur Beli sproži postopek za Thorgeirov uboj. Zahteva Gunnarjevo popolno izobčenje in zaplembo njegovega premoženja. Ob Njalovi pomoči se Gunnarju uspe pogoditi in končna rzsodba določi, da mora Gunnar plačati odškodnino ter da morata Gunnar in Kolskegg zapustiti Islandijo za obdobje treh let. V kolikor bi se Gunnar branil oditi, bi njegovo življenje zapadlo v korist sorodnikov ubitega.

Ko Gunnar in Kolskegg že skoraj zapustita domovino, se Gunnar ozre po poznani pokrajini in se odloči, da ne bo odšel. Kolskegg ga prepričuje v odhod, a na koncu odide sam. Kasneje se da na Danskem krstiti in v Bizancu vstopi v cesarjevo vojsko.

Gunnar jesen in zimo preživi večinoma doma, poleti pa Gizur Beli na althingu nad njim razglasi popolno izobčenje. Štirideset Gunnarjevih sovražnikov skupaj zasnuje napad, ki ga v jeseni tudi izvedejo.

Gunnar se dolgo časa uspešno brani s svojim lokom, dokler sovražniki ne snamejo strehe z njegove hiše. Eden od sovražnikov preseka tetivo na Gunnarjevem loku, zato Gunnar prosi Hallgerd za dva pramena las. Te pramene naj bi potem Hallgerd in Rannveig spletli v novo tetivo. Hallgerd zavrne Gunnarjevo prošnjo in ga spomni na klofuto, ki ji jo je dal. Gunnar se še dolgo brani, a na koncu ga sovražniki vseeno ubijejo.

Rannveig po Gunnarjevi smrti zelo grdo ravna s Hallgerd, zato ta pobegne na bližnjo kmetijo in s seboj vzame sina Granija, ki je podedoval njeno naravo. Drugi sin Hogni,

ki je prevzel Gunnarjevo nprav, ostane na posestvu in nekega dne, ko se s Skarp-Hedinom sprehaja mimo Gunnarjeve gomile, kjer je le-ta pokopan, sliši in vidi Gunnarja, ki srečno prepeva. To je znak za maščevanje in tako Grani vzame Gunnarjevo helebardo (ki je namenjena maščevanju Gunnarjeve smrti). S Skarp-Hedinom ubijeta štiri može, z Mordom pa se dogovorita za odškodnino.

Mlajša Njalova sinova, Heldi in Grim, gresta v tujino, kjer si najprej pridobita veliko časti in sodelujeta v mnogih bitkah. Ob pomoči Karija Solmundarsona premagata Vikinge in si s plenjenjem nebereta veliko bogastvo. (Kasneje Kari z bratoma pride na Islandijo in se tam poroči z njuno sestro.)

Heldi in Grim doživita nevšečnosti zaradi Thraina Sigfussona, saj grof Hakon meni, da sta z njim povezana. Napad uspešno prestaneta, a se po vrnitvi na Islandijo odločita, da bosta od Thraina zahtevala povračilo. Ta se jima posmehuje, zato ga ubijeta. Njal napove, da bo to vzrok smrti najmanj enega njegovih sinov. V procesu poskusa sprave Njal posvoji Thrainovega sina Hoskulda (Hallgerdininega vnuka). Upa, da bo to preprečilo krvno maščevanje njegovim sinovom. Za Hoskulda naredi veliko, omogoči mu celo, da se poroči s Hildigunn, Starkadovo hčerko. A preden pride do poroke, Hildigunn zahteva, da Hoskuld postane voditelj (v nasprotnem primeru se ji poroka ne zdi primerna). Tako Njal poskuša najti prosto mesto voditelja, a nihče od voditeljev se mestu noče odreči. Ker so bili takrat nemirni časi, je bilo veliko sporov in ljudje so hodili k Njalu po nasvete. Ta jim je dajal le nasvete, ki so spore ohranjali na mrtvi točki. Ko pride čas althinga, je preveč nerazrešenih sporov in Njal predlaga ustanovitev Petega sodišča, kjer bi reševali spore, ki jih na Četrtnih sodiščih ne bi mogli razrešiti. Zato potrebujejo več voditeljev, saj je vsaki četrti pripadalo 36 voditeljev. Tako je Hoskuld lahko postal voditelj (dobi novo ime Hoskuld Hvitaneški Svečenik) in se poročil s Hildigunn. Njalova in Hoskuldova družina dolgo let živita v miru in prijateljstvu.

Do zapletov pride, ko je ubit Hoskuld, Njalov nezakonski sin. Njegovi polbratje ga želijo maščevati, a Njal sklene poravnavo.

Nato saga pripoveduje o sprejetju krščanstva na Norveškem, kjer je zavladal novi kralj, Olaf Trryggvason. Olaf pošlje na Islandijo svojega odposlanca Thangbranda, da bi širil novo vero. Thangbrand se res odpravi na pohod po Islandiji, na katerem prepriča veliko ljudi, da se dajo krstiti. Prepriča tudi Njala in njegovo družino (a ne med prvimi, je pa

bil Njal res že od začetka nakonjen novi veri). Med svojim pohodom Thangbrand ubije mnoge, ki branijo poganstvo. Potem se vrne na Norveško in poroča kraju o uspehu. Ko mu pove, da znajo Islandci dobro čarati in da so začarali zemljo, da se pod njim odprla in požrla konja, se kralj razjezi in naroči zapreti vse Islandce, ki so prebivali na Norveškem, da bi jih ubil. Od namere ga odvrneta Gizur Beli in Hjalti Skeggjason, ki se ponudita, da gresta na Islandijo oznanjat novo vero. Ko prispeta na Islandijo, zbereta vse kristjane in skupaj se odpravijo na althing. Na althingu se srečajo z množico poganov, skoraj pride do spopada. Zato izberejo Thorgeira Svečenika (ki je pogan!), da naj odloči, kakšen naj bo zakon. Thorgeir ves dan leži pokrit s plaščem čez glavo, na koncu odloči v prid krščanstva. Njegova odločitev v veliki meri izhaja iz dejstva, da brez enotnega zakona ne bo mogoče obdržati miru.

Odnosi med Hoskuldom Svečnikom in Njalovimi sinovi postanejo napeti, kal nezaupanja med njih poseje Mord. Njegova bogastvo in avtoriteta sta zmanjšana zaradi popularnosti novega voditelja (Hoskuld), zato se odloči, da bo vse uničil. Z lažmi prepriča Njalove sinove, Karija in Skarp-Hedina, da ubijejo Hoskulda. Hoskuldova žena, ki moževo smrt čuti že v sanjah, pobere možev plašč in z njim popivna vso kri, potem ga shrani v svoji skrinji. Ko pride Flosi, mu pokaže plašč in izreče obrazec, s katerim ga pozove, naj maščuje Hoskuldovo smrt. Flosi je besen, a vseeno odide na althing, kjer se mu pridruži Mord. Obe strani zbereta veliko podpornikov, čeprav ima Njalova stran precej težav pri tem, saj ljudje nočejo podpreti nepravične stvari. Na koncu vendar dosežejo sporazum, saj postopek obtožbe umora razveljavijo (obtožbo je namreč podal Mord, ki je bil tudi sam udeležen v zločinu), Flosi pa sprejme finančno nadomestilo za ubijanje v vrednosti trikratne odškodnine za smrt. A ko zberejo ves denar, ponovno pride do vroče krvi – dobronamerna gesta Njala (poleg denarja za odškodnino prisepeva še plašč in škornje) je razumljena kot žalitev Flossija in tako ne pride do mirne poravnave.

Veliko ljudi, ki imajo dar videnja, napoveduje veliko nesrečo, ki bo povezana z ognjem. In res se pred pričetkom naslednje zime napadalci zberejo in odidejo proti Njalovi hiši. Ko pridejo do tja, Njal vztraja, da naj sinovi branijo dom od znotraj. To je samomorilski nasvet in njegov najstarejši sin, Skarp-Hedin, to opazi, a na Njalovo vztrajanje gredo vsi v hišo, kjer so živi zažgani. Pobegne le Kari.

Kari in Flossi zbereta vsak svoje zaveznike iz cele dežele za sojenje moči na althingu.

Karijeva stran začne sodni postopek zoper ubijalce, a ga ne uspe pripeljati do konca, saj najprej nasprotna stran z zvijačo poskrbi, da naredi napako v postopku, potem pa Mord naredi usodno napako in izloči premalo sodnikov, zato je primer prekinjen. Pride do fizičnega spopada. Ko je ponovno vzpostavljen mir, Kari zavrne sporazum in se odpravi na samostojno maščevanje, pri čemer mu pomagata Kolbein in David Beli. Del spopadov se odvija na tujem, veliko krivcev za požig pa ne umre pod njihovimi rokami, temveč v bitki na Irskem. Krivci so počasi pobiti, Flosi pa preživi v izgnanstvu dovolj dolgo, da se lahko mirno vrne nazaj na Islandijo. Na koncu je Karijevo maščevanje končano in moža se pobotata, Flosi da celo Kariju za ženo svojo nečakinjo Hildigunno, vdovo po Hoskuldu Svečeniku. Strasti se umirijo, sile zla, ki so vstale iz pohlepa in zavisti, so izčrpane.

SVETLANA MAKAROVIČ

ŽIVLJENJEPIŠ

Svetlana Makarovič se je rodila 1. januarja 1939 v Mariboru. Njen oče je zapustil družino s tremi otroki, ko je bila Svetlana še v najstniških letih, mati pa se je potem nezdravo navezala na hčerko in sinova ter jih obremenila z občutkom krivde (Novak Popov, 2006, 712). Svetlana se spominja, da je bila kot otrok plašna, nežna in zaprta vase, bila je drugačna in zato izločena s strani vrstnikov. Tako še iz otroštva nosi v sebi občutek tujosti, drugačnosti (Žagar, 1973, 80). Po končani srednji vzgojiteljski šoli v Ljubljani se je vpisala na Akademijo za gledališče, radio, film in televizijo, kjer je leta 1968 tudi diplomirala. Nekaj let je igrala v Mestnem gledališču ljubljanskem, nato v Drami, a je kmalu zapustila gledališke odre, saj pravi, da je bilo preveč intrig, opravljanja in ponarejenih odnosov med ljudmi (Žagar, 1973, 72). Leta 1970 je postala svobodna književnica, sedaj pa je upokojena. Makarovičeva je vsestranska ustvarjalka, piše poezijo in prozo za otroke in odrasle, priredbe lastnih proznih del za radijske igre, gledališke igre, lutkovne igre, je ilustratorka, prevajalka (Haramija, 2009, 13-14). Znana je po eni najboljsežnejših bibliografij med Slovenci (ima več kot 300 knjižnih naslovov) pa tudi po številnih nestrinjanjih z družbenimi razmerami.

V slovensko javnost je najprej vstopila kot pesnica. Svoje prve pesmi je začela objavljati v revijah in časopisih leta 1957. Poleg priloge Mlada pota, kjer je objavila svojo prvo pesem *V črnem tlaku*, so bile njene pesmi objavljene še v časopisih in revijah Tribuna, Problemi, Perspektive, Sodobnost in Dialogi.

Leta 1964 je izdala svojo prvo pesniško zbirko z naslovom *Somrak*. V zbirki so zbrane avtoričine mladostne pesmi, zbirka se stilno in tematsko razlikuje od njenih ostalih zbirk. Zbirka se je vključevala v splošne težnje tedanje slovenske lirike in zajema prepoznaven prehod iz intimizma v modernizem. Svet zbirke sega od radoživosti do tesnobe, obupa in samote – ta občutja na koncu tudi prevladajo. Pesnica uporablja bogato in samosvojo metaforiko, velikokrat uporabi podobe iz narave (gozd, travnik ipd.) (Novak Popov, 2006, 713). Na naslednjo zbirko z naslovom *Kresna noč* (1968) »naj bi vplivala lirika Gregorja Strniše« (Novak Popov, 2006, 714), s katerim je bila pesnica nekaj let v razmerju. To je razvidno predvsem iz kompozicij, ki jih je

Makarovičeva uporabila – tridelne pesmi, ki težijo k cikličnosti. Poleg gozda in travnika dobijo pomembno vlogo tudi živalski in rastlinski motivi. Nasproti samotnim drevesom, cveticam, mačkam, kačam postavi topoumno množico, ki jo ponazarjajo hrošči in sive ribe. Navedene značilnosti grejo vzporedno s Svetlanino odločitvijo, da se iz mesta preseli na umirjeno in (precej bolj samotarsko) podeželje. Tam lahko pesnica »svoje bivanje podreja cikličnemu, kozmičnemu ritmu letnih časov« (Novak Popov, 2006, 714).

V zbirki *Volčje jagode* (1972) pesnica v svojo poezijo sprejme ljudske pesmi, predvsem balade in njihovo temačno razpoloženje. Balado je izbrala zaradi tragične vizije sveta, življenja, usode, ki jo že vnaprej določa smrt in zavest o smrti. Tipične ljudske simbole spreobrne v njihovo nasprotje (Zeleni Jurij, Desetnica) (Novak Popov, 2006, 715). Pesnica išče odgovore na vprašanja človeka v družbi in svetu skozi prizmo ljudske poezije in opozarja na probleme sodobne družbe – odtujenost, pritiske množic, popačene odnose med ljudmi (Svetlana omenja zlasti tiste med moškim in žensko), nasilje nad naravo ...

Zbirka *Srčevce* (1973) pomeni »dokončno izoblikovanost osebnega izraza, ki se tematsko ne razširja več, temveč formalno brusi in s krčenjem besedila intenzivira« (Novak Popov, 2006, 715). Pesniška zbirka, lahko bi ji rekli tudi mapa, je skupni projekt pesnice in slikarja ter oblikovalca Tomaža Kržišnika. Šestnajst pesmi je koncentrično postavljenih okoli središčne risbe srca, celotna zbirka pa se z branjem zлага in ustvarja vedno nove oblike. Pesnica ostaja v ljudskem svetu, ki ga intenzivira z bajeslovnimi bitji, obrednimi dejanji, zdravilnimi in strupenimi rastlinami in drugo simboliko. Zbirko odlikuje splet idej, ki se pojavljajo tudi v naslednjih zbirkah – gre za izravnava med dobrim in zlim, vzročno-posledično zvezo med dejanjem in učinkom ter za nadaljevanje zla, saj zlo dejanje vedno sproži naslednje zlo dejanje (Novak Popov, 2006, 716).

Leta 1974 sta izšli zbirki *Pelin žena* in *Vojskin čas*. Svetlana je zanj dobila nagrado Prešernovega sklada. Motivi so v obeh zbirkah podobni, se pa *Vojskin čas* bolj osredotoča na družbo in kolektivno bivanje, na odtujevanje med ljudmi. V obeh zbirkah se pesnica še naprej ukvarja z zlom, boleznijo in smrtjo, prav tako pa še naprej ostaja zvesta ljudskemu izročilu. Svetlana v zbirki vplete »misel o vsepovezanosti«, krivdo za trpljenje pripiše človeku, ki je to, kar stori. Torej človeka določajo dejanja. In kar

človek stori naravi, se mu vrne z boleznijo (Novak Popov, 2006, 716-17). Poleg tega se pri Svetlani prvič pojavi poseben odnos do materinstva in poroke. Obema ni naklonjena – za prvega se ji zdi, da naš svet ni dovolj dober za njene otroke, druga se ji zdi kot kletka.

Tudi v zasebnem življenju se je Svetlana v tem času začela umikati iz javnih skupin, strank, institucij ...

Leta 1977 je izšla antologija *Izštevanja*, leta 1979 pa *Pesmi*.

Njena šesta izvirna zbirka *Sosed gora* je izšla leta 1980. V naslovu zbirke je nameren lapsus, saj je pesnica prvotni ženski spol besede »gora« spremenila v moškega in s tem nakazala prevlado moči (Novak Popov, 2006, 718). Zbirka zvesto sledi Svetlaninim smernicam, ki jih je načrtala s predhodnimi zbirkami – nasilje nad posameznikom in naravo, manipulacija, prazen človek, vse skupaj postavljeno v ljudsko pesništvo in obrazce. Pesnica pokaže tudi svoj odklonilen odnos do katoliške cerkve.

Potem je minilo kar nekaj časa, 13 let, do izida njene naslednje pesniške zbirke. V tem času je pesnica izstopila iz Društva slovenskih pisateljev, saj se ni strinjala s kriteriji za vključitev v društvo, se uprla uradnim založbam, svoje pesmi je prepovedala objavljati v antologijah in učbenikih. Poleg tega je bila med pobudniki za ustanovitev nove revije, ki bi bila posvečena književnosti, vendar potem ni hotela sodelovati z *Novo revijo*, ki je nastala po tej pobudi (Malečkar, 1991, 1501).

Je pa v tem času pri alternativnih založnikih izdala dve knjigi – zbirko songov *Pesmi o Sloveniji za tuje in domače goste* (1984) in zbirko šansonskih besedil *Krizantema na klavirju* (1990). Besedila šansonov so bila kasneje tudi uglasbena in izdana na več CD ploščah v pevski interpretaciji same pesnice (Novak Popov, 2006, 719).

Po trinajstih letih premora je izšla zbirka *Tisti čas* (1993), ki zajema občutja, ki jih je pesnica gradila skozi svoj pesniški opus in jih v tej zbirki podaja na koncentriran način. Pojavi se težnja po ekstremnih stanjih, ni več iluzij lepote, dobrote in ljubezni. Negativiteta postane popolna in dokončna. Pesnica stopnjuje idejo individualizma, a se zaveda, da »osebna svoboda zahteva nadčloveško moč ter pripravljenost na trajno samoto« (Novak Popov, 2006, 720). Svoboden in drugačen posameznik je vedno tarča družbe, ki jo drži skupaj sovraštvo do tujega. Pesnica v pesmi zbirke vključuje motive iz prejšnjih zbirk (desetnica, kristavec, škopnik ...) in jih spaja v novih povezavah. Ostaja zvesta ljudskemu izročilu (Poniž, 2001, 143). Za zbirko *Tisti čas* je Svetlana

Makarovič prejela Jenkovo nagrado za poezijo.

Leta 2002 je v samozaložbi izdala razkošno zbirko svoje poezije z naslovom *Samost*.

A Svetlana je v času, ko se je njena poezija začela usmerjati v zlo, destrukcijo in tragiko, usmerila še v čisto drugačno smer. Preko pravljic in iger za otroke je pokazala svetlo plat.

V knjigah za otroke, ki jih je začela objavljati leta 1972, je izoblikovala samosvoj slog in kmalu postala ena najprepoznavnejših ustvarjalk slovenske mladinske književnosti. Njeni poglavitni zvrsti proze za otroke sta sodobna živalska pravljica in sodobna fantastična povest (Novak Popov, 2006, 721). V njenih delih pogosto nastopajo živali (npr. *Sapramiška*, *Sovica Oka*, *Tacamuca*, zbirke *Miška spi*, *Take živalske* in *Mačja preja*), ustvarila pa je tudi izmišljene, fantastične junake, kot so na primer kosovirji (*Kosovirja na leteči žlici*). Pomembno je, da se v njenih pravljicah pojavijo tudi krute osebe, sebičneži, odrasli, ki zavirajo otroško razigranost, zato živali doživljajo žalost in obup (Novak Popov, 2006, 721).

Makarovičeva je napisala tudi številne radijske in lutkovne igre za otroke, uglasbila in zapela številne pesmi (*Čuk na palici*), nekatere svoje pravljice pa je tudi sama ilustrirala. Leta 2008 je izšla dvojezična ilustrirana izdaja njenih pravljic z naslovom *Svetlanine pravljice – Svetlana's Fairytales*.

Tudi za pravljice je dobila nagrade – leta 1994 častno listo IBBY za zbirko pravljic *Mačja preja*, trikrat je bila nominirana za Andersonovo nagrado (Haramija, 2009, 15).

Do zdaj je izdala tudi nekaj proznih del za odrasle, na primer dela *Prekleti kadilci* (2001), *S krempljem podčrtano* (2005) in *Saga o Hallgerd* (2010).

Leta 2000 je za svoj celoten umetniški opus dobila Prešernovo nagrado, ki pa jo je na podelitvi zavrnila. Leta 2009 je bila odlikovana z Zlatim redom za zasluge Republike Slovenije. Leta 2011 je prejela Levstikovo nagrado za življenjsko delo.

Čeprav o svojem otroštvu ne govori direktno, lahko iz intervjujev in njenih del domnevamo, da njeno temno doživljanje človeške usode izvira prav iz tega zgodnjega časa. Dušila sta jo namreč ideološki diktat komunistične oblasti in ozkosrčna morala malomeščanskega okolja. Rdeča nit njenega pesništva v vseh fazah razvoja je odpor zoper puritansko dvoličnost, patriarhalen red in nasilje družbenih institucij, zoper zapovedi in prepovedi vseh vrst, ki omejujejo človekovo pravico do samega sebe

(Novak, 2008, 131). Kot je povedala na svojem predavanju o *Sagi o Hallgerd*, v sebi že od otroštva nosi tujost, ne odstopa od svojih načel. Ne pristaja na poroko, zagovarja pravico do splava in ne podpira cerkve kot institucije. Meni, da je »to izrazito institucija tega sveta« in da je »veliko ljudi, ki verjamejo v Boga, vendar pa zato ne potrebujejo nobene cerkve in nobene institucije, k svojemu Bogu molijo, kakor vejo in znajo« (Malečkar, 1991, 1506).

ŽENSKA PRI SVETLANI MAKAROVIČ

Pojavitve žensk v poeziji Svetlane Makarovič bom povzela po člankih Irene Novak Popov. Svetlanine ženske večinoma živijo sredi narave in z naravo, vanjo se umaknejo, ko so žive, po smrti pa se skozi rastline in živali vračajo nazaj. So intuitivne, sposobne zdraviti ali zastrupljati, a velikokrat žrtve nesporazumov, sumničenj, izdaj, kar spominja na ravnanje, ki so ga bile v zgodovini deležne čarovnice. Že v zbirki *Kresna noč* lahko opazimo določene tipe oseb, ki se pojavljajo pogosteje – v tem primeru v svoj svet umaknjene ženske (dekle s čudnimi očmi, mesečnica, Trnuljčica, princesa). So bitja instinkta, ki bežijo, se izogibajo, verjamejo, a ne najdejo mirnega družbenega sobivanja. V zbirki *Volčje jagode* se zasanjane deklice spremenijo v ambivalentne, usodno zapeljive ženske (žalik žena, sojenice, vešče). »Napovedujejo individualno ali univerzalno katastrofo« (Novak Popov, 2006, 715). V kasnejših zbirkah se pesnica identificira z nenavadno žensko in spodkopava stereotipne predstave o ženski kot lepi, mili, nežni, sočutni in vdani, podrejeni, nadzorovani. Subjekti ostajajo podobni (žalik žena, pehtra, pelin žena) in so nosilci maščevanja. Svetlanina ženska je hedonistična in sprejema odgovornost za svoja dejanja. Zavrne šibkost, podrejenost, sentimentalnost in jih zamenja s strastjo, racionalnostjo, močjo in aktivnostjo. Sama je lastnica svojega telesa in čustev. A erotika je ena glavnih pogub Svetlanine ženske, erotika, ki prinese poroko, otroke. Pri Svetlani je erotika degradirana v parjenje, materinstvo pa v zapostavljanje otrok. V svoji zadnji zbirki, *Tisti čas*, svoj glas posodi »preganjanim begunkam na romanju brez cilja«, zapuščeni ljubici, razočarani ženi, detomorilki. Njeni liki so brezkompromisno predstavljeni tako, da so nasprotje temu, kar stereotipno pripisujemo ženski – tu je ženska zanemarjena, prevarana, prestrašena, izdana. Kot svobodna in nepodredljiva je žrtev množice, ki ne sprejema tujega in drugačnega. Pesnica v zbirkah pogosto izpostavi izolacijo in demonizacijo drugačnosti,

ki jo »utelešajo nekonformistični ženski liki kot drugi spol« (Novak Popov, 2011, 53). In kot nesprejete njene ženske velikokrat pripravljajo zeliščne zvarke, čeprav njihov namen in cilj nista vedno maščevalna.

ISLANDIJA IN SAGA O HALLGERD

Svetlana Makarovič je kar osemkrat obiskala Islandijo. Na enem izmed večerov, posvečenih predstavitvi *Sage o Hallgerd*, je povedala, da je imela sanje o čudni pokrajini in v sanjah je spoznala, da je to Islandija. S čolnom je plula po fjordu, pristala pri kolibi, kjer je prejela listek, nato pa odveslala na sredjo fjorda, a vsebine listka ni mogla razbrati. In po teh sanjah se je odločila, da prvič obiše Islandijo. Kot je Makarovičeva povedala v intervjuju z Alojzom Ihanom, jo je nova dežela popolnoma začarala. Navdušila jo je pokrajina, njena črna vulkanska zemlja in mah v vseh mogočih barvah, navdušili so jo ljudje, ki jih opisuje kot zelo prijetne, ljubeznive in izrazito neagresivne, skoraj vsi tudi pesnijo³¹. Islandske ženske je opisala kot zelo pozorne in dodala: »V tej deželi ženske usmerjajo skoraj vse /.../ To je pogojeno z davno zgodovino, moški so se klatili po morju, ropali, požigali, posiljevali, ženske pa so bile doma rodovne poglavarke in v celoti skrbale za živino, zemljo, starce in starke, za celotno življenje; ženske so bile matice. In so še. /.../ Islandke so suverene in obenem izrazito ženstvene – in večinoma tudi izrazito lepe. Značilno zanje je, da so silno ponosne in prav po vikinško trmaste.« Poleg tega se cerkev na Islandiji ne vmešava v način življenja, tudi politiko pusti pri miru (Ihan, 1996, 326-34).

Glede na napisano in če poznamo Svetlanino poezijo, njene močne ženske like, njen odnos do krščanske cerkve in nadvlade moških, potem se nam zdi skoraj nujno, da bo Svetlana izbrala Islandijo in Islandce, njihovo *Sago o Njalu* in iz te sage izluščila Hallgerdino zgodbo. Hallgerd je namreč Svetlanin tip junakinje, je močna, samozadostna ženska, ki ne trpi krivice in ponižanja. Svetlana je za izhodišče vzela originalno sago, jo malce priredila, dodala svoje pesmi in nastala je sodobna baladna pripovedka *Saga o Hallgerd*. Pri tem je potrebno opozoriti na dejstvo, da je Svetlanina Hallgerd drugačna kot Hallgerd iz *Sage o Njalu*. Kot bo razvidno iz primerjave obeh del, ki sledi, je nova Hallgerd bolj prijetna, bralec se z njo lahko identificira in jo podpira v njenih dejanjih, kar za večino dejanj, ki jih stori v originalni sagi, ne drži.

Svetlana je *Sago o Hallgerd* izdala leta 2010 pri založbi Arsem, d.o.o., kmalu po izidu pa je v sodelovanju s slovenskim skladateljem in instrumentalistom Milkom Lazarjem priredila literarno-glasbeni večer *Saga o Hallgerd*. Tekom večera sta se izmenjevali

³¹ Svetlani Makarovič islandska poezija sicer ni pretirano všeč (velja predvsem za njihove uradno priznane pesnike in pesnice), opisujejo jo kot mlačno, nekonfliktno (Ihan, 1996, 328-29).

avtorčina odrska interpretacija sage in avtorska glasba, ki je nastala prav na podlagi knjižne predloge.

VSEBINA

Zgodbo izmenjaje pripovedujeta Rannveig, Gunnarjeva mati, in tretjeosebni pripovedovalec. Rannveig zgodbo pripoveduje retrospektivno.

Rannveig je rodila devet sinov, Gunnar je njen najmlajši in najljubši sin ter edini, ki je dočakal moška leta. Zgodbo začne s prekletstvom, ki ga prikliče nad ime Gunnarjeve žene Hallgerd, zaradi katerega naj nobena mati ne da svoji hčerki tega imena. Potem na široko opisuje svojega sina, ki ga kar ne more prehvaliti, in kako sta se Gunnar in Hallgerd spoznala na althingu. On je takrat že sprejel novo vero, krščanstvo, ona je bila še vedno poganka.

Tretjeosebni pripovedovalec začne z zgodbo o Njalu. Njal je bil med prvimi, ki so spoznali krščanstvo in se dali krstiti. Je bogat kmet, dobro pozna zakone. Ima le eno pomanjkljivost – na telesu nima dlak, torej je brez obrvi, trepalnic, brade ... Poročen je s prepirljivo Bergthoro.

Po sprejemu krščanstva se je odrekel starim bogovom, konjskemu mesu in starim legendam ter enako zahteva od svojih podložnih. Ti mu navidez sledijo, čeprav skrivoma še vedno častijo stare bogove, prav tako šepetajo slabe stvari o Njalu. Če Njal za to izvede, obrekljivca doleti huda kazen, nasprotno pa bogato nagradi zvestobo. Od vseh grehov Njal najbolj sovraži greh prešuštva, zato že od njene mladosti ni maral Hallgerd. Ta je (bila) neubogljiva in neukrotljiva, pri tem pa jo je še spodbujal polbrat Thjostolf, ki jo je vedno ščitil.

Na althingu se srečata Hallgerd (Dolgonoga) in Gunnar. Že med njunim prvim pogovorom Hallgerd pokaže svojo samozavest, Gunnar pa jo že po nekaj izmenjanih besedah prosi za roko. Ona ga usmeri k svojemu očetu. Oče ga skuša najprej prepričati, da Hallgerd ni prava zanj, a na koncu popusti.

Hoskuldov brat, Hallgerdin stric, ki je Hallgerd že od začetka sovražil, se čuti dolžnega, da Gunnarju zaupa Hallgerdino preteklost: že kot otrok je bila trmasta in svojeglava, bila je izredno ponosna na svoje dolge lase. Ko je njena rodbina sprejela krščanstvo, je zbežala v lavino polje in se ni vrnila, dokler krščevalec ni odšel, pa tudi kasneje ni

spoštovala novih zapovedi. Njen stric je že v njenih otroških letih opazil, da ima tatinske oči, zaradi česar so jo kasneje zasmehovali ostali otroci. Tako se je z njo družil le njen polbrat, Hoskuldov nezakonski sin Thjostolf. Njuno prijateljstvo je preraslo otroštvo in obstalo tudi v kasnejši dobi, ko je bila Hallgerd še vedno vihrava lepotica, Thjostolf pa močan mladenič hitre jeze, za katerega so govorili, da ima v sebi nekaj krvi berserkerjev.

Hallgerd je kmalu dobila prvega snubca, njen oče jo je oddal Thorvaldu, a se pred tem ni posvetoval s Hallgerd, ki je bila potem, ko je izvedela za obljubo, besna. Čeprav so jo Thorvaldu vsi odsvetovali, je on vztrajal v svoji odločitvi in se res poročil s Hallgerd. Ona je poroko sicer sprejela, a je vztrajala, da gre z njo na novi dom tudi Thjostolf.

Na novem domu je bila Hallgerd zahtevna in zapravljiva, vztrajala je, da tudi služinčad vsak dan dobro je, razdaja je volnena oblačila vsakomur na domačiji. Ko ji je mož očital razsipnost, mu je zabrusila, da je dovolj premožen, da se lahko odvadi skopuštva. To je Thorvalda tako razjezilo, da jo je z roko udaril po obrazu. Potem je odšel po novo zalogo rib in moke, ki je zaradi Hallgerdine razsipnosti prehitro pošla.

Ko je Thjostolf izvedel, kaj se je zgodilo, je šel za Thorvaldom in ga ubil s sekiro. Tako se je končal Hallgerdin prvi zakon, sama se je vrnila k očetu, Thjostolfa pa je poslala k sorodniku Svanu, ki je čarovnik, da bi ga obvaroval pred maščevanjem. Zaradi Thorvaldove smrti je moral Hallgerdin oče njegovemu očetu plačati odškodnino. Prav tako mu je podaril dragocen plašč. Ko je bilo to urejeno, se je tudi Thjostolf vrnil k Hallgerd.

Čeprav se Hallgerd ni želela ponovno poročiti, je po dolgem prigovarjanju popustila in se poročila z Glumom. Tudi tokrat je oče posvaril bodočega zeta, a ni nič pomagalo. Hallgerd je pregovorila očeta in ponovno vzela na nov dom tudi Thjostolfa.

Nekaj let so živeli v miru, potem pa je nekega dne Glum opazil, da v čredi manjka nekaj ovac. Zunaj je divjal snežni vihar, on pa je vseeno naročil Thjostolfu, naj jih gre iskat. Thjostolf bi pristal, pod pogojem, da gresta oba, a Glum je zahteval, da gre le Thjostolf. Ko je v prepir posegla Hallgerd in rekla, da Thjostolf res ni Glumov hlapec in mu zato Glum ne sme ukazovati, jo je Glum udaril z roko po obrazu. Takoj se je odzval Thjostolf in ubil Gluma z bodalom.

Hallgerd se je ponovno vrnila k očetu, njen stric pa je zbral toplo morilcev, ki je Thjostolfa umorila. Hoskuld je moral ponovno plačati visoko odškodnino za zeta.

S tem se zaključi retrospektivni pregled in pripoved ponovno preskoči na Rannveigino pripoved – Hallgerd in Gunnar sta že poročena, živita skupaj z Rannveig, ki ne prenaša svoje nove snahe. Pridejo hudi časi, zima je ostra in kmalu začne zmanjkovati hrane. Hallgerd in Gunnar imata veliko otrok, zato se Gunnar odpravi na plenitveni pohod proti jugu, da bi družini zagotovil preživetje.

Preden se odpravi, naroči Hallgerd, da naj v njegovi odsotnosti skrbi za domačijo. Tako ostane številna družina sama in kmalu začne zmanjkovati hrane. Hallgerd zahteva, da se najprej nahrani otroke, starejši pridejo kasneje na vrsto. S tem se seveda ne strinja Rannveig, saj meni, da je njeno življenje vredno več kot življenja otrok. Zato reče Hallgerd, naj se odpravi na Bergthorin grič k Njalu in njegovi ženi ter ju prosi, da odstopita nekaj hrane. Čeprav je sneg segal za moža visoko, se je Hallgerd res odpravila k sosedom.

Tretjeosebni pripovedovalec prevzame pripoved. Osem dni in noči rabi Hallgerd, da se prebije skozi snežni metež. Napol nezavestni ji le uspe priti na Bergthorin grič. Ko si odpočije, ju prosi za pomoč. Bergthora ji najprej pove kratko pridigo, v kateri jo opomni na njene pretekle napake, a ker sta z Njalom kristjana, se na koncu odločita, da ji vseeno pomagata. Pri tem je ne pozabita spomniti, da ju mora pohvaliti pred Gunnarjem za to pomoč. V bisago ji naložita tri hlebce ovsenega kruha in prekajeno ovčje pleče, od katerega Bergthora odreže velik kos z besedami, da ne želi, da bi bilo breme za Hallgerd pretežko.

Hallgerd se zahvali v imenu svoje tašče in se odpravi proti domu. A ko gre mimo Njalove kašče, skozi priprta vrata vidi dvajset ogromnih kolobarjev sira. Vzame enega in se odpravi domov.

Ko po dolgi poti le pride na domačijo, vidi, da so otroci že nezavestni od lakote. S hrano, ki jo je prinesla, si opomorejo, hleb sira pa jim pomaga preživeti do Gunnarjeve vrnitve. Ob tej priložnosti priredijo veliko gostijo, na katero sta povabljeni tudi Njal in Bergthora. Gunnar se jima zahvali za pomoč.

A tedaj Bergthora v rokah Hallgerdine hčerke zagleda skorjo sira. Otroka vpraša, kje jo je dobila, in ta ji pove, da je mati prinesla pozimi domov hlebec sira. Tedaj Bergthora in Njal to omenita Gunnarju in pripomnita, da je s tem omadeževana njegova čast. Gunnar je besen in pred vsemi udari Hallgerd z roko po obrazu. Hallgerd pa se le obrne in odide v sobo podojit otroka.

Pripoved ponovno prevzame Rannveig, preskoči trideset let. Gunnarjevi sovražniki se zberejo, da bi ga ubili v njegovi lastni hiši. Ponoči snamejo streho s hiše in ga napadejo. A Gunnar se jih ne ustraši, saj ima čarobni lok, ki nikoli ne zgreši. Dobro se brani, dokler se ne strga tetiva na loku. Takrat pokliče Hallgerd (ki je bila od klofute dalje ves čas tiho) in ji reče, naj mu da dva pramena svojih las za novo tetivo. Hallgerd ga zavrne, sovražniki pa ubijejo Gunnarja, zažgejo hišo in pobegnejo. Vsi ostali se srečno rešijo iz goreče hiše. Rannveig vaščanom pove, kaj se je zgodilo, in ogorčeni začno loviti Hallgerd. Hallgerd pobegne in se skrije neznano kje. Rannveig zaključi pripoved s ponovitvijo kletve.

PRIMERJAVA

Vedno je zanimivo primerjati deli, ki imata sicer veliko skupnih točk, a skoraj toliko tudi razlik. Čeprav je Svetlana Makarovič kot osnovo vzela del *Sage o Njalu*, je potem to osnovno gradivo spremenila po svoje, mu dodala svoje tipične poteze in iz njega naredila samostojno literarno umetnino. V nadaljevanju se bom osredotočila na razlike med deloma, podobnosti pa bom omenila le občasno, kadar bo to pomembno za samo primerjavo. Primerjavo bom začela pri osnovnih razlikah med izbranimi besediloma, glede avtorja, časa nastanka, fizičnih razlike in jo preko primerjave na podlagi omenjenih lastnosti islandskih sag nadaljevala s primerjavo vsebinskih in ideoloških razlik. Na koncu bom vse skupaj povzela v zaključku.

OSNOVNE RAZLIKE

Če primerjamo dve deli, ki sta nastali na tako različnih koncih sveta, v tako različnih obdobjih in pod roko tako različnih avtorjev, ne moremo mimo omembe osnovnih razlik. *Saga o Njalu* je nastala v obdobju med letoma 1275 in 1295. Bila je napisana na Islandiji, njen avtor je neznan. *Saga* pripoveduje o dogodkih, ki so se zgodili okoli leta 1000, ko je Islandija sprejela krščanstvo. Najverjetneje je osnova za *Sago* starejšega izvora in se je prenašala ustno, kasneje pa jo je neznani avtor prenesel v pisno obliko in ji dal značilno obliko. Temelji na resničnih dogodkih, verjetno pa so bili kakšni manj pomembni dogodki tudi dodani s strani avtorja in so fiktivni.

Saga je dolga 355 strani (angleška verzija Penguin Classics), obsega 159 poglavij in opisuje več življenjskih zgodb. Glavna zgodba se dogaja okoli Njala in njegovih sinov, pomembne pa so tudi druge zgodbe, za to diplomsko delo predvsem Gunnarjeva.

Saga o Hallgerd je nastala leta 2010 v Sloveniji. Njena avtorica je Svetlana Makarovič, ki je *Sago* napisala na podlagi *Sage o Njalu*. Avtorica je vzela le del izvirne sage, ga preoblikovala, mu dodala pesmi, pomembno je spremenila tudi vlogo krščanstva in maščevanja.

Saga je krajša, obsega 46 strani (skupaj z ilustracijami), v njej je sedem poglavij (poglavja niso oštevilčena, so pa vizualno ločena z ilustracijo in pesmijo). Opisuje le zgodbo Gunnarja in Hallgerd ter Hallgerdino predzgodbo.

Morda se je na mestu vprašati, kako to, da obe deli nosita v imenu besedo »saga«, čeprav sta si tako različni. Kot je bilo v diplomski že povedano, gre pri sagi, kot jo interpretiramo danes, za „srednjeveško zgodbo o herojih Islandije ali Norveške“ ali „dolgo pripoved z mnogo dogodki o več kot eni generaciji družine“. (DWV, 17) Vse naštetost drži za *Sago o Njalu*, nič pa za *Sago o Hallgerd*. Svetlana Makarovič je ime prevzela iz originalnega dela, a pravzaprav ne gre za sago v pravem pomenu besede, saj ne gre za dolgo pripoved, dogodkov ni tako veliko, prav tako omenja le dve generaciji družine. Tako beseda »saga« v naslovu Svetlaninega dela služi kot aluzija na izvirno delo, povezuje z Islandijo in kot umetniški dodatek.

PRIMERJAVA NA PODLAGI OPISANIH ZNAČILNOSTI ISLANDSKIH SAG

V drugem delu primerjave bom sledila vzorcu iz poglavja Značilnosti sag in se ga poskusila držati v čimvečji meri, a le toliko, da bosta potek in primerjava še smiselna.

Struktura pripovedi

Začetek in konec sage

Kot omenjeno, je začetek islandskih sag opremljen z informacijami o situaciji, v kateri se zgodba prične. Predstavljene so glavne osebe, velikokrat z opisom družinskega drevesa. Konec sage nam ponavadi poda usode glavnih oseb in njihovih potomcev.

Saga o Njalu se sicer drži opisanega, s to razliko, da osebe, ki so opisane na začetku, niso glavne osebe celotne zgodbe. Tako je na začetku predstavljen Mord, oče Unn, sledi pa opis Hruta, ki se kasneje poroči z Unn. Res je, da hitro pademo v samo zgodbo, saj že v tretjem odstavku avtor začne z zgodbo. In tako se že na samem začetku pojavi Hallgerd, saj Hrutov brat Hoskuld ob pogledu na mlado Hallgerd napove, da bodo mnogi trpeli zaradi njene lepote, njene oči pa označi kot tatinske. Tako že poda pomembne informacije in napove bistvene dogodke za samo *Sago*.

Konec *Sage o Njalu* je bil že omenjen v diplomskem delu (podpoglavje Konec sage), zato le povzetek. V zadnjem poglavju, ki obsega malo več kot stran, avtor opiše srečanje Flosija in Karija, poda informacije o Flosijevih potomcih in konča sago s

stavkom »In tu končujem sago o sežigu Njala« (SN, 1970, 176).

Saga o Hallgerd pa se sicer prav tako začne s predstavitvijo osebe, a stil opisa je popolnoma drugačen, kot to velja za svet sag. Tu sama sebe predstavi Gunnarjeva mama, Rannveig, takoj nato pa nas popelje v samo zgodbo, ko nad Hallgerd prikliče prekletstvo. Lahko rečemo, da nas opremi z informacijami o situaciji, v kateri se zgodba prične, a za to porabi precej več časa in prostora, kot ga je bilo za to namenjenega v islandskih sagah. Poleg tega je napisana bolj subjektivno kot *Saga o Njalu*, opazno več je osebne vpletenosti, pridevnikov, primernikov in presežnikov, veliko je ponavljanj, pripoved preseže okvire objektivnega opisovanja.

Makarovičeva v zadnjem poglavju ponovi vzorec iz prvega poglavja – spet ima glavno besedo Rannveig in na samem koncu ponovno ponovi prekletstvo. To je edina informacija o prihodnosti, pa še ta je le pogojna. Avtorica sage ne zaključi s prvoosebni stavkom. Na samem koncu sage stoji pesem, ki je variacija pesmi, ki se pojavi v *Sagi o Hallgerd*. Več o pesmih bom napisala v nadaljevanju primerjave.

Pomembna razlika je tudi v predstavitvi nastopajočih oseb. Če je bil to v islandskih sagah nadvse pomemben del zgodbe, ki je bralcu omogočal vpogled v junakovo družinsko drevo, preko tega pa v njegova poznanstva, njegov karakter in razlagal njegova dejanja, se pri Makarovičevi sploh ne pojavi. A tudi v marsikateri kasnejši izdaji islandskih sag so dolge predstavitve oseb umaknjene v opombe na dnu strani ali na konec sage, v nekaterih verzijah pa so celo popolnoma izbrisane. Tudi v angleški verziji, ki sem jo uporabila pri pisanju te diplomske naloge, so bile predstavitve umaknjene iz glavnega poteka zgodbe v opombe, pa še to v precej strnjeni različici. Avtorja prevoda v predgovoru navajata, da sta opise pustila v opombah, da jih bralec, če želi, vseeno lahko prebere, saj so vir mnogih pomembnih informacij, a za današnjega bralca lahko predstavljajo oviro pri branju, zato sta jih umaknila iz osrednje zgodbe. Junak je najprej opisan karakterni, nato še z družinskim drevesom. Karakterni opis je krajši in dokončen, kasneje se pripovedovalec s tem ne ukvarja več, bralec naj bi sam sklepal o junakovem karakterju iz njegovih dejanj, govorov ali tišine. Opis družinskega drevesa je daljši in podaja podroben vpogled v junakovo družino. Marsikdaj je omogočal bralcu, da je lažje razumel dejanja in vzgibe akterjev – npr. Mordovo željo po maščevanju in njegovo pomembnost v sagi, čeprav ima v *Sagi o Njalu* skoraj edini zares slab karakter. To si je bralec lahko razlagal z opisom njegovih prednikov, ki so

bili skoraj vsi vikinški heroji.

Primer: »Rannveig je bila hčerka Sigfusa, ki je bil sin Sighvata Rdečega (ki je bil ubit na Sandhills Ferry). Gunnarjev oče Hammund je bil sin Gunnarja Baugssona (ki je dal svoje ime Gunnarju Holtu) in Hrafnhilde, hčere Storolfa Haengssona, brat Hrafna Govorca zakonov in oče Orma Močnega« (SN, 1960, 73).

Res je, da današnjemu bralcu dolgi opisi ne pomenijo toliko, kot so pomenili sodobnikom pisca ali poslušalcem ustne verzije. Za dobro razumevanje opisov moraš biti namreč podrobno seznanjen z večjim številom sag, saj se zgodbe in osebe prepletajo in ti le tako dajo dober uvid v pomembnost teh informacij.

Svetlana Makarovič opisom družinskega ozadja junaka namenja precej manj pozornosti. Vezi, ki se ji zdijo pomembne za razumevanje zgodbe, omeni v besedilu, večino pa izpusti. Največkrat je omenjena družinska zgodovina Rannveig: »Jaz sem Rannveig, ki vam govorim, Rannveig, Sigfusova hči sem, mati največjega junaka in najlepšega moža daleč naokoli« (Makarovič, 2010, 5).

Morda pa je zato več pozornosti namenila vizualnemu opisu junakov, ki precej zvesto sledi opisu v *Sagi o Njalu*, a Svetlana je z izbiro besed in besedilnih sredstev spremenila naravo in učinek povedanega. V obeh delih je Gunnar opisan kot postaven, z ravnim nosom, ki je bil na koncu rahlo usločen, in modrimi očmi, lepo kožo, rdečih lic in z mehкими kodri. Prav tako je v obeh delih opisan v presežnikih. Zanimivo je, da ga oba pripovedovalca opišeta v presežnikih, a v primeru pripovedovalca *Sage o Njalu* opis vseeno deluje bolj objektivno – »[Gunnar je bil] visok, močan moški, nadpovprečno spreten z orožjem. Lahko je zamahnil ali vrgel orožje s katerokoli roko in njegovi zamahi z mečem so bili tako hitri, da je delovalo, kot da vihti tri meče hkrati. /.../ Lahko je preskočil svojo višino v popolni bojni opravi, tako daleč naprej kot nazaj. Lahko je plaval kot tjulenj. /.../ Govorili so, da mu ni enakega« (SN, 1960, 73).

Svetlana pri opisu uporabi skoraj enake besede, a z dodanimi besednimi zvezami in ponavljanji objektivnost spremeni v subjektivnost: »Bil je čudovito lep, moj sin, bil je čudovito močan in hraber, moj sin, njegovi zamahi so bili tako hitri, da je bilo videti, kot da vihti tri meče hkrati. V popolni bojni opremi je lahko preskočil svojo višino, moj sin, plaval je hitreje in bolje kot tjulenj, moj sin« (Makarovič, 2010, 6). Citat prikazuje materinsko ljubezen, ki jo še poudari ponavljanje besedne zveze »moj sin«, s čimer nakazuje, da je Gunnar res junak, a hvali ga ne (le) zaradi njegovih junaških dejanj,

temveč predvsem zaradi materinskega ponosa, ki je prerasel že v zaslepljenost.

Kraj in čas dogajanja

Kraj dogajanja je v obeh delih enak. V grobem gre za Islandijo, čeprav je v *Sagi o Njalu* dogajalni prostor razširjen s potovanji junakov na norveški dvor ipd. Čas dogajanja v obeh sagah je okoli leta 1000, ko je na Islandijo prišlo krščanstvo. Čas in kraj sta bolj natančno in objektivno podana v *Sagi o Njalu*, v *Sagi o Hallgerd* pravzaprav ni govora o času, v katerem se dogaja, to lahko sklepamo iz opisa razmer (»[Ljudje] so še zmeraj častili stare bogove, čeprav so se nekateri pustili krstiti, ker je Njal to od njih zahteval« (Makarovič, 2010, 12)).

A če smo pozorni na kronološki potek dogodkov v *Sagi o Njalu* in na zgodovinska dejstva, ki so nanašajo na prihod krščanstva na Islandijo, lahko opazimo, da je Makarovičeva Gunnarjevo in Hallgerdino zgodbo postavila v čas po prihodu krščanstva na Islandijo, kar ne ustreza poteku dogodkov v *Sagi o Njalu*, kjer Gunnar umre že pred prihodom nove vere. Več o tem bom napisala v poglavju Ostale razlike.

Pripovedovanje zgodbe

Ritem pripovedi je v *Sagi o Njalu* tak, kot v ostalih sagah, torej odvisen od dogodkov, ki se odvijajo. Pomembnejši dogodki so opisani počasneje in z daljšimi opisi, vmesni dogodki so hitrejši. Ritem je v *Sagi o Hallgerd* vseskozi malo hitrejši, morda razlike niso tako opazne, saj je dogodkov manj, prav tako so skoraj vsi pomembni, pa tudi samo delo je precej krajše. Ritem pripovedi se morda malce ustavi pri pesmih, ki zaključujejo vsako poglavje.

Pripovedovalec v *Sagi o Njalu* je tretjeosebni, medtem ko v *Sagi o Hallgerd* preskakuje med prvoosebni in tretjeosebni. Stil pisanja v *Sagi o Njalu* je veliko bolj objektivni, modernemu bralcu se lahko zazdi celo ekonomičen v svojem pripovedovanju in občasnem pomanjkanju razlag, medtem ko je zlasti prvoosebni pripovedovalec (Rannveig) pri Makarovičevi zelo subjektiven, uporablja ekspresivne izraze, bralcu vsiljuje svoj pogled na stvari. V *Sagi o Njalu* je Gunnarjeva mati Rannveig komaj omenjena, medtem ko ima v *Sagi o Hallgerd* pomembno vlogo, veliko časa celo vlogo pripovedovalke zgodbe. Makarovičeva je ravno z zapisom njenega govora in pogleda

na svet uspela vzpostaviti bralčevo simpatijo do, ironično, Hallgerd, čeprav se njena tašča vseskozi trudi dokazati ravno nasprotno.

Stil pripovedi v *Sagi o Njalu* je preprost, stavki so nezapleteni, preprosti in kratki. Besedni red in skladnja sta nezahtevna. Pripoved je večinoma pisana v pretekliku, a imamo občutek, kot da se zgodba dogaja zdaj. Pripoved velikokrat preskakuje v času. Najprej avtor pripoveduje zgodbo določene osebe, potem preskoči na zgodbo druge osebe, ki jo mora časovno začeti v preteklosti glede na čas, v katerem se je zaključila prejšnja zgodba, a se prestavi v novi čas in jo pripoveduje, kot da bi se dogajala zdaj. Veliko je dialogov.

Stil pripovedi v *Sagi o Hallgerd* je precej bolj kompleksen, stavki so dolgi in razčlenjeni. Veliko je pridevnikov. Stavčne strukture se velikokrat ponavljajo, največkrat v Rannveiginem govoru. Pripoved je pisana v pretekliku, razen kadar govori Rannveig, takrat je v rabi sedanjik, občasno tudi prihodnjik (prekletstvo). Rannveig sicer govori o preteklih dogodkih, a jih opisuje z vidika sedanjosti (ona pripoveduje v sedanjosti), kar nakazuje, da še vedno ni prebolela preteklih dogodkov in da je njeno sovraštvo do Hallgerd še vedno enako živo, kot je bilo ob času, o katerem govori. Dialogi so prisotni, a ne v vseh poglavjih – prvi dve poglavji sta pisani povsem brez dialogov.

Besede in dejanja

Saga o Njalu sledi ostalim sagam. Besede so enako pomembne kot dejanja, človek mora stati za svojimi besedami, prav tako dejanji. Posebna pozornost je namenjena dejanjem, s katerimi so ženske pripravile moške do tega, da so opravili dejanje krvnega maščevanja. Rituale s pomočjo okrvavljenega predmeta bom opisala v poglavju Ostale razlike (o krvnem maščevanju).

Svetlana Makarovič pa v svoji *Sagi* zagovarja drugačen princip. V *Sagi o Hallgerd* so dejanja najbolj pomembna – tako Gunnarjev udarec (ki za sabo sicer nosi še občutek izdanosti, nehvaležnosti in nepravčnosti) sproži njegovo smrt. Makarovičeva jasno nakaže moč dejanj v eni izmed pesmi: »S polnimi usti peska govori, / kdor se opravičuje: / obžalovanje dejanja ne izbriše« (Makarovič, 2010, 40). Besede so izgubile moč, ki so jo imele v času nastanka sag. V islandskih sagah ni veliko govora o

obžalovanju ali opravičevanju, ljudje se spravijo med seboj na drugačne načine (odškodnina za smrt osebe, pravni postopki itd.), malo je omemb obžalovanja, še najbolj je prisotno pri morilcih Njalovega posvojenega sina Hoskulda.

Tako Rannveigine žalitve ne zadajo želenega udarca, svarila Gunnarja ne ustavijo pred poroko (enako se zgodi tudi v *Sagi o Njalu*), vseeno pa imajo velik učinek na koncu, ko Hallgerd pove možu, da mu ne bo pomagala. »Prav malo mi je mar za življenje nekoga, ki me je s klofuto nagradil, ker sem njegovi družini rešila življenje« (Makarovič, 2010, 44). Gunnarjeva reakcija na Hallgerdin govor prikazuje, da takega preobrata ni pričakoval in da ne ve, kako naj se na to odzove (»Gunnar je obstal kot okamenel. Tedaj je tolpa njegovih sovražnikov poskakala v notranjost hiše in mojega sina razsekala na kose« (Makarovič, 2010, 44)). Prav odsotnost besed prikaže dejanski učinek njenih besed. Še vedno pa je, čeprav so besede tiste, ki dosežejo učinek, za njimi dejanje, ki ima pravzaprav večjo moč.

V *Sagi o Njalu* dogodek poteka drugače, več je dialoga med Hallgerd in Gunnarjem, kar zmanjša učinek posameznega stavka. Poleg tega je razlika v Gunnarjevi reakciji, saj na Hallgerdin stavek »Če je pa tako, /.../ te bom sedajle spomnila na klofuto, ki so mi jo nekoč dal. Še malo mi ni mar, če boš zdržal dolgo ali ne.« (SN, 1970, 79) odgovori z »Vsakdo si po svoje ustvarja glas. Ne bom te še enkrat prosil« (SN, 1970, 79). Gunnar se je v originalu odzval bolj herojsko, saj ni ostal brez besed, Hallgerd je odgovoril v skladu s svojo častjo, ki mu ni dovoljevala, da bi prosil, poleg tega se je še naprej »branil z izrednim pogumom in jih ranil še osem tako močno, da jih je večina komaj preživela. Boril se je, dokler se ni od izčrpanosti zgrudil« (SN, 1970, 79).

Kot je razvidno iz Hallgerdinega odgovora v obeh besedilih, Hallgerd svojega dejanja ne obžaluje, najverjetneje ga razume kot povračilo krivice (morda celo kot blede verzijo krvnega maščevanja). Ne gre za ignoriranje prošnje ali željo po zlu, temveč za vračilo, preko katerega pride do pomiritve.

V *Sagi o Hallgerd* so zelo močne tudi tiste besede, ki so umeščene v pesmi, a te pripadajo Svetlani Makarovič, ne pa junakom sage, zato jih ne moremo šteti v isto kategorijo.

Proza in verz

Kot je bilo opisano v prvem delu diplomske naloge, so bile pesmi izredno pomemben del sag, saj so velikokrat razkrile notranje življenje junakov, predstavljale so emocionalni svet (večinoma) herojev. Pesmi so torej imele pomembno vlogo v času nastanka sag, pa tudi pred njim, ko so sage živele še v ustni verziji.

V *Sagi o Njalu* se večina pesmi nahaja v drugi polovici knjige, skupno je 22 pesmi, nekatere obsegajo le dva verza, najdaljša zavzema malo več kot dve strani. Nobene izmed pesmi se ne nahaja v tistem delu, ki je obravnavan v diplomskem delu³², zato obravnava pesmi, ki vseeno so v *Sagi o Njalu*, ne bo umeščena v to diplomsko delo.

Svetlana Makarovič se je strogo držala tega pravila pisanja sag in v svojo sago umestila sedem pesmi, vsaka zaključuje svoje poglavje. Dve izmed sedmih pesmi sta variaciji, saj sta si zelo podobni, čeprav je njun pomen ravno obraten. (prva pesem: »Zlahka zaide, kdor na svoji poti / gleda v nebo, kjer mu varljive zvezde / skozi plamene severnega sija / mežikajo, da se prijazne zdijo« (Makarovič, 2010, 9). in zadnja pesem: »Ne zaide zmeraj tisti, ki na svoji poti / v nebo strmi, niso varljive te zvezde, / ki mu v očeh odsevajo, v srcu žarijo« (Makarovič, 2010, 46). Vse pesmi so njeno delo, saj v Hallgerdini zgodbi v *Sagi o Njalu* ni pesmi. Pesnica v njih, podobno kot v svojih pesniških zbirkah, uporablja mitološke prvine in bitja iz ljudskega verovanja ter elemente iz islandske pokrajine in narave: »Noben slap ne hrumi tako glasno, / noben snežni plaz ni tako oglušujoč, / nobeno grmenje ne para tako sluha, / nobeno renčanje medveda tako zastrašujoče, / nobeno rjojenje berserkerja, / nobeno pokanje orjaških ledenih plošč, / nobeno vreščanje severnega viharja / ne udari v uho volkulje tako silno / kot ječanje njenega zapuščenega mladiča / v volčjem brlogu« (Makarovič, 2010, 35).

S pesmimi razlaga in podaja drugačen pogled na dogajanje v *Sagi*. Prva pesem sledi prvemu poglavju, v katerem Rannveig prekolne Hallgerdino ime, hvali svojega pokojnega sina Gunnarja in napove njuno srečanje. Pesem, ki sledi, *Zlahka zaide, kdor na svoji poti*, lahko razlagamo kot grajo Rannveigine subjektivnosti, prepričanosti, da je njen sin popoln, in nezmožnosti gledanja čez omejenost, ki jo prinese ljubezen matere

³² Še najbližje analizirani zgodbi sta dve krajši pesmi. Prva sestoji le iz štirih verzov, gre za Svanov urok, s katerim odžene zasledovalce Thjostolfa. Ne gre za opis notranjega življenja junaka ali razlago dogodkov, temveč za čarobni urok. Druga pesem je daljša, obsega osem verzov in opisuje Gunnarjevo smrt (po Gunnarjevi smrti jo recitira pesnik Thorkel Elfara), gre za slavljenje Gunnarjevega poguma in vztrajnosti (»Čuli smo glas od juga, / kako je Gunnar, bojevnik mnogij morij, / strašen v bojni vihri / vihtel svojo silno helebardo. / Valovi sovražnikov so se lomili / na čereh njegove obrambe; / rnil je šestnajst mož, dva pa ubil« (SN, 1970, 80).

do sina. Lahko je tudi neke vrste svarilo Rannveig, naj se zaveda svojega obnašanja in razvajanosti, ki se pokaže kasneje v *Sagi*. Svarilo, ki pove, kaj se je zgodilo tistim, ki niso pazili na svoja dejanja – tako lahko pesem preide tudi v svarilo Gunnarju, ki naj nikar ne bo zaslepljen od občutka, da mora vedno verjeti svojim prijateljem, čeprav zaradi tega prizadene svoje bližnje. Kajti v Gunnarjevem primeru je bilo to, da je udaril Hallgerd, preden je izvedel vse strani zgodbe, kot da bi verjel »ples[u] ženske, ki je svojemu možu nezvesta« (Makarovič, 2010, 9).

Drugo poglavje govori o Njalu, njegovem sprejetju krščanstva ter Hallgerd in njenem polbratu Thjostolfu, ki jo je branil, če jo je kdo le okaral. Poglavju sledi pesem *Berserkerju se umakni s poti*, za katero lahko rečemo, da opisuje Thjostolfa, prav tako pa tudi napoveduje prihodnost, saj je prav on tisti, katerega bes pokonča dva Hallgerdina moža, na koncu pa tudi njega samega stane življenja. Na povezavo Thjostolfa z berserkerjem nakaže že poglavje: »To je videl Njalov služabnik in pritekel, kričeč, da se Hoskuldov pankrt obnaša kot berserker iz poganskih časov« (Makarovič, 2010, 12-13). In Thjostolf se res obnaša tako, kot je opisano v pesmi, saj se ne meni za nikogar, za vsako krivico, ki se zgodi Hallgerd, pa pade žrtev. Sam pomen besede berserker bo podan v nadaljevanju diplomskega dela.

Tretje poglavje opiše Hallgerdino in Gunnarjevo srečanje, Gunnarjevo prošnjo, naj se dekle poroči z njim in Hrutovo pripoved o Hallgerdini naravi, ki jo ponazori s pripombo o tatinskih očeh in zgodbo o Hallgerdini prvi poroki. Sledi pesem *Lažniv in umazan je Lokijev jezik*, kar aludira na Hrutovo svaritev, ki bi jo lahko razlagali tudi kot obrekovanje, tudi sama pesem se nadaljuje »v obrekovanju je resničen mojster«. Obrekovanje je govorjenje lažnih slabih stvari o drugih ljudeh. In tako bi lahko razlagali Hoskuldov komentar o Hallgerdinih tatinskih očeh, ki jo že vnaprej determinira kot tatico, čeprav to ni (vsaj v Svetlanini *Sagi* ne). Tako Hoskuld zaseje laž, ki ji na koncu Gunnar verjame (»/.../ tako dolgo je to laž ponavljal, / da so ji mnogi začenjali verjeti« (Makarovič, 2010; 22)). Svetlana pesem zaključi z verzi »Ni bilo nekdanje zlo drugačno / ne močnejše od sedanjega, / le obrazi so drugi in drugačna imena, / ista nesnaga se skozi vse čase pretaka« (Makarovič, 2010, 22). Nekdanje zlo je v tem primeru opisano s poganskimi bogovi, Lokijem in Freyo, a obrekovanje in nesnaga ostajata skozi čas in se preselita v nova telesa in nova dejanja. Verzi, ki so aktualni za vse čase, tudi današnje.

V četrtem poglavju je opisan Hallgerdin prvi zakon – njegov začetek in propad, ko Thjostolf s sekiro ubije Thorvalda. Hallgerd je prikazana kot zapravljivka, a hkrati dobrotnica, ki pomaga služinčadi. Ko jo mož na to opozori, mu očita skopušstvo. On jo udari, to pa vodi v njegovo smrt. Ker je Thjostolf odgovoren za smrt, ga Hallgerd pošlje k sorodniku, čarovniku Svanu, ki uspe z magijo pregnati napadalce. Poglavju sledi pesem *Če prijatelj tvojega prijatelja*, ki opisuje pravila gostoljubja in jo lahko razlagamo na dva načina. Lahko je opis Svanove situacije, ko sprejme Thjostolfa, ki je prijatelj njegove prijateljice (Hallgerd) in mu pomaga, čeprav je Thjostolf zločinec. Thjostolf je res v stiski, Svan pa ga brez vprašanj sprejme pod streho. Lahko pa pesem beremo s pridihom sarkazma, saj je Thorvald Hallgerdinemu prijatelju ponudil zatočišče, dal mu je »topel prostor ob ognju/ in mehko ležišče iz ovčjih kož« (Makarovič, 2010, 28), Thjostolf pa mu dobroto vrne z nasiljem.

Peto poglavje opiše Hallgerdin drug ponesrečen zakon z Glumom, nato pa preskoči na Rannveighino pripoved o skupnem življenju Gunnarja in Hallgerd. Ko so nastopili hudi časi, je Gunnar odšel na plenitveni pohod, skrb za številno družino pa prepustil Hallgerd. Zaradi pomanjkanja hrane se je morala Hallgerd odpraviti do Njala in njegove žene in ju poprositi za pomoč. Poglavju sledi pesem *Noben slap ne hrumi tako glasno*, ki se zelo močno navezuje na Hallgerdin občutek skrbi za družino, predvsem otroke. Materinski nagon je ena najmočnejših sil na planetu, kaže se tudi v živalskem svetu. In tu Makarovičeva Hallgerd prestavi v vlogo volkulje. Volkulje so močne in zelo zaščitniške do svojih mladičev, prav tako pri Makarovičevi igrajo pozitivne vloge, kar ustreza Hallgerdini projekciji v *Sagi o Hallgerd*. Makarovičeva v svojem pesniškem opusu pogosto uporablja živali – s to tematiko se je ukvarjala Irena Novak Popov v članku Rastlinsko in živalsko podobe v poeziji Svetlane Makarovič in iz tam lahko razberemo, da Makarovičeva pozitivno konotacijo ponavadi namenja gozdnim živalim, ki so po pravilu neudomačene, s tem pa svobodne in neukročene (Novak Popov, 2011, 51). Kar dobro opisuje tudi Hallgerd. Zaradi tega nagona se Hallgerd odpravi skozi snežni metež, nič je ne ustavi pri tem, da bi zaščitila družino. Življenje svojih otrok postavi pred svoje življenje.

Hallgerdina pot je opisana v šestem poglavju, sledi ji njena prošnja za pomoč na Njalovem domu, hipokritska³³ pomoč in najpomembnejše dejanje *Sage* – Gunnarjeva

³³ Hipokritski pomeni lažen, ne iz srca, preračunljiv. Pomoč Njala in njegove žene namreč ni bila popolnoma prostovoljna, pomagala sta predvsem zato, ker tako uči nova vera, ker »se tako spodobi«.

klofuta. Temu poglavju ustrezno sledi pesem *Nevidna se zdi zla runa*, ki govori o tem, da stvari in ljudje po storjenem dejanju ali dogodku niso več isti. V stvar ali človeka se zapiše »nevidna runa« in ga spremeni. »Nevidna se zdi zla runa, / na vodno gladino napisana, / a to ni več ista voda« (Makarovič, 2010, 40). Ko je dejanje enkrat storjeno, ni več vrnitve: »S polnimi usti peska govori, / kdor se opravičuje: / obžalovanje dejanja ne izbriše« (Makarovič, 2010, 40). Hallgerd ni več ista Hallgerd, kot je bila pred klofuto, saj izgubi vso ljubezen in spoštovanje, ki ju je čutila do Gunnarja. Za dolgih trideset let se zavije v molk in ko se pokaže priložnost, vrne udarec nazaj. Gunnar se sicer ne opraviči, niti ni nakazano, da bi dejanje obžaloval, prej bi lahko rekli, da se ga niti ni v polnosti zavedal. Ni se zavedal, da je storil krivico, saj mu nihče ni razodel Hallgerdine plati, a tudi če bi obžaloval klofuto, to ne bi ničesar spremenilo.

Zadnje ali sedmo poglavje je ponovno v rokah pripovedovalke Rannveig. Opiše Gunnarjevo smrt in Hallgerdino zavrnitev njegove prošnje. *Sago* zaključi pesem *Ne zaide zmeraj tisti, ki na svoji poti*, ki jo lahko interpretiramo kot hvalnico Hallgerd, ki je bila dovolj močna, da je hodila po svoji poti in sledila svoji vesti. Pri tem ni bila previdna ali se ozirala na mnenja drugih oseb, torej je gledala v nebo in sledila svojim zvezdam. Pesem je diametralno nasprotje prvi pesmi, kakor je Hallgerd diametralno nasprotje Rannveig. Zadnji verz »Pesnik hodi po drugačnih poteh« (Makarovič, 2010, 46) lahko interpretiramo kot obrat dela k avtorici, saj sta si s Hallgerd res zelo podobni, *Sago o Hallgerd* pa Makarovičeva imenuje celo avtobiografsko delo.

Družbena struktura in odnos med spoloma

Saga o Hallgerd ne prikazuje vseh skupin islandske družbe, večinoma se osredotoča na skupino bogatih kmetov, pa še v tem primeru bolj na podskupino lastnikov farm. To lahko razložimo z dejstvom, da *Saga o Hallgerd* opisuje le majhen del originalne zgodbe, ki se vrti le okoli določenih družin, poleg tega njen glavni namen ni prikaz socialne razdelitve Islandije, kar je delni cilj pravih islandskih sag. Moške in ženske vloge ustrezajo realnim vlogam tistega časa, moški so bojavniki in skrbijo za finančno varnost družine, ženske so gospodinje. Moški imajo glavno besedo pri dogodkih, ki so javnega značaja, ženske pa pri domačih in družinskih stvareh. Je pa pri Svetlani bolj izpostavljena vloga matere (v tem primeru Rannveig), ki ostane na sinovem domu, in njen odnos s snaho, ki je zelo slab. Težko se sprijazni z dejstvom, da ima hiša novo gospodinjjo in je že od vsega začetka nastrojena proti Hallgerd. Ne moremo reči, da je

Gunnar odgovoren za nastalo situacijo ali ga označiti za nesamostojnega sina, saj je bilo na Islandiji v začetku tisočletja v navadi, da je sin poskrbel za mater, če je ta ostala sama. Nekaj takega se je verjetno zgodilo tudi pri Gunnarju in Rannveig, čeprav to v samem delu ni opisano. Kot moški je bil namreč odgovoren za življenja žensk v svojem sorodstvu.

Saga o Njalu uspe prikazati socialno strukturo družbe v vsej raznovrstnosti, v njej spoznamo godije, lastnike farm, sužnje idr., na kar seveda vplivata dolžina zgodbe in razvejanost dogajanja. Tudi vloge spolov so ustrezno prikazane, moški obvladujejo javne položaje, ženske zasebne. Več je nenavadnih družinskih situacij in vezi, na primer posvojitve, krušni očetje. Gre za odstop od klasične oblike družine (zakonca in njuni potomci), kar je pogost pojav v islandskih sagah.

V obeh delih nastopajo močne ženske, v *Sagi o Njalu* je nepasivnih žensk kar precej. Najbolj očitni sta seveda Hallgerd in Bergthora, ki se zapleteta v cikel krvnega maščevanja, poleg tega vedno podžigata nemir in tudi moža nagovarjata k sporom. Sledi Hildigun, ki z obrednim ritualom poziva moškega na krvno maščevanje, kraljica, ki uroči Hruta, ipd. V *Sagi o Hallgerd* je najbolj izstopajoča aktivna ženska seveda Hallgerd, ki celo maščevanje vzame v svoje roke, ko maščuje klofuto. Poleg tega prevzame odgovornost za celotno farmo v obdobju, ko je Gunnar v tujini. To dejstvo sicer velja za obe deli, a v *Sagi o Hallgerd* se Hallgerd sama odpravi skozi snežni metež, da bi priskrbelo hrano za svojo družino, kar je sicer moško početje, poleg tega takrat ni bilo v navadi, da bi ženske potovale same. V *Sagi o Njalu* Hallgerd po hrano pošlje svojega služabnika, hkrati mu tudi naroči, naj požge skladišče. Tudi Bergthora ima aktivno vlogo, a precej drugačno kot v *Sagi o Njalu*, saj tu ne pride do krvnega maščevanja. Vseeno pa pride do spora med njo in Hallgerd, najprej zaradi hinavske pomoči, potem pa zato, ker jo »zatoži« Gunnarju. Se pa v *Sagi o Hallgerd* razlikuje vloga Rannveig, saj ima pri Makarovičevi Rannveig precej bolj aktivno vlogo, ne sicer v javni sferi, temveč kot zaklinjalka, torej se ukvarja z magijo, poleg tega je tudi pripovedovalka zgodbe.

Pri dogovorih o porokah seveda najbolj izstopa Hallgerd, ki v obeh delih ne pusti, da bi drugi odločali namesto nje, čeprav je bilo to v tistih časih v navadi. Sama želi imeti zadnjo besedo pri tem, s kom se bo poročila. V *Sagi o Njalu* lahko izpostavimo še primer ločitve, ko se Thrain na Gunnarjevi in Hallgerdini poroki loči od svoje žene Thornhilde,

ker se mu ta posmehuje in ga obtoži spogledovanja. To potrjuje, da so bile ločitve v tistih časih res hitre in enostavne.

Čeprav teorija pravi, da je bilo nasilje nad ženskami nedopustno, Gunnarjeva klopota to dejstvo postavlja na laž. Niti v *Sagi o Njalu* niti v *Sagi o Hallgerd* ostali moški ne kaznujejo Gunnarja, prav tako mu zaradi tega ne izkazujejo manjšega spoštovanja. Za maščevanja klopote mora poskrbeti ženska sama, pa čeprav 30 let po dejanskem dogodku. V *Sagi o Hallgerd* ni drugih primerov nasilja nad ženskami (razen treh klopot, ki jih prejme Hallgerd), v *Sagi o Njalu* pa lahko najdemo primer, ki potrjuje teorijo. Ko hočejo maščevalci požgati Njalovo hišo, pokličejo otroke in ženske ven in pustijo, da svobodno odidejo.

Ljudstvo časti in maščevanja

V *Sagi o Njalu* lahko opazimo veliko primerov, ki kažejo tako krvno maščevanje kot sodne postopke in arbitraže. Za primer bom vzela Bergthorin in Hallgerdin spor, kjer lahko vidimo krvno maščevanje in arbitražo skupaj. Ženski del ostaja pri krvnem maščevanju, ki ga nadaljuje ne glede na dogovore in sporazume njunih mož. Zanimivo je, da ob prvem umoru (Hallgerd naroči umor Bergthorinega služabnika) Gunnar sam predlaga Njalu, naj bo on (Njal) arbitrator. Čeprav je bil umorjeni suženj, za uboj katerega je bila že vnaprej določena kazen³⁴, Njal določi precej višnjo kazen, ki pa jo Gunnar brez pripombe plača.

Z arbitražo Njal in Gunnar ohranita prijateljstvo in medsebojno spoštovanje, poleg tega pa se izogneta izgnanstvu vpletenih v krvno maščevanje. A pri tem se je potrebno zavedati, da oseba, ki predlaga arbitražo, ve, da je kazen denarne narave, prav tako pa se je arbiter dolžen držati vnaprej določenih pravil, poleg tega je del plačila tudi že čast, ki mu je bila izkazana s tem, da je postal arbiter³⁵. Pravica arbiterja je tako bila tudi, da je določil, koliko je katera smrt »vredna« in katera žrtev izenači žrtev na nasprotni strani (Miller, 1991, 287-88). Tako je Njal, ki mu je bila dodeljena čast, da je sam arbiter v svojem sporu, lahko določil višjo kazen za uboj svojega služabnika, kot bi jo določilo sodišče.

Poleg omenjenega primera je v *Sagi o Njalu* še veliko zanimivih primerov s tovrstno

³⁴ Za uboj sužnja je bila določena kazen 12 unčev srebra, Njal jih določi 120.

³⁵ Zato se je v sagah občasno zgodilo, da je naprošeni arbitrator zavrnil to funkcijo in spor prepustil sodišču oz. maščevanju (Miller, 1991, 287).

tematiko, a v tem diplomskem delu ne bodo obravavani, saj to ni glavna umeritev diplomske naloge. Lahko pa izpostavim, da ima v *Sagi* čast izjemno pomembno vlogo, krvno maščevanje pa je najpogostejša oblika razreševanja sporov. Tako krvno maščevanje na koncu pripelje tudi do Njalove smrti, spor pa se konča šele takrat, ko je večina vpletenih mrtva.

V *Sagi o Hallgerd* je manj primerov krvnega maščevanja, arbitraže in sodnih procesov, kar je posledica precej manjšega obsega zgodbe. Do arbitraže pride, ko Hallgerdin oče plača za smrt prvega Hallgerdinega moža, ki jo zakrivi Thjostolf, do pravega krvnega maščevanja pa ne. Kot različico krvnega maščevanja bi sicer lahko interpretirali Thjostolfovo smrt, po tem, ko ubije drugega Hallgerdinega moža (ubije ga Hrut, a Hallgerdin oče mora vseeno plačati odškodnino), in Gunnarjevo smrt. Hallgerd se mu namreč maščuje za žalitev, ki ji jo je zadal s klofuto. Tako psihično in fizično nasilje poplača z dejanjem, ki sicer ni nasilno, povzroči pa Gunnarjevo smrt. Tako čast spet igra pomembno vlogo pri razpletu dogodkov, saj Hallgerd ne pusti, da bi žalitev njene časti ostala nemaščevana.

VSEBINSKE RAZLIKE

Največ razlik se kaže pri vsebini, kar je presenetljivo, saj je Svetlana vzela zgodbeni material *Sage o Njalu* in bi zato pričakovali večje ujemanje. A Makarovičeva je zgodbo »posvetlanila« in ji dodala sporočilnost, ki jo je želela. Vsebinske razlike prehajajo tudi v ideološke in druge razlike. Ker je razlik veliko, se bom osredotočila na glavne in bolj pomembne. Tako ne bom opisovala mnogih razlik v zaporedju povedanih dogodkov (spremenil se je le čas, kdaj v zgodbi je omenjen določen dogodek, zaporedje dejanskega dogajanja je enako – npr. Hallgerdine tatinske oči so v *Sagi o Njalu* omenjene v prvem poglavju, pri Svetlani pa nekje vmes).

Ker sem ravno omenila »tatinske oči«, bom začela analizo vsebinskih razlik kar pri njih. Kot omenjeno, je ta opazka napisana na različnih mestih v sagah, a v obeh primerih je bila izrečena v Hallgerdinem otroštvu. Opazko v *Sagi o Njalu* izreče Hoskuldvov polbrat Hrut, torej Hallgerdin (pol)stric. V tem delu je Hrut omenjen z imenom, v celotnem delu ima kar pomembno vlogo, poleg tega je opisan prej pozitivno

kot negativno. Res je, da vsakega moškega, ki se hoče poročiti s Hallgerd, opozori na njene napake, a le zato, ker se mu zdi tako pravilno, ne ker bi sovražil Hallgerd in ji želel slabo. Njegove besede Gunnarju: »Ti si pogumen in popoln mož, Hallgerd pa je bolj muhasta. Nikakor te ne bi rad ogoljufal« (SN, 1960, 94) pač ne moremo označiti kot besede sovraštva. V *Sagi o Hallgerd* opazko izreče Hoskuldov brat (ne polbrat!), ki pa v delu poimensko ni imenovan. Opisan je precej negativno, poleg tega avtorica pogosto omenja, da »je deklico že od vsega začetka sovražil« (Makarovič, 2010, 19). Makarovičeva mu odvzame tudi druge pozitivne geste, ki so omenjene v *Sagi o Njalu* – tam je Hrut tisti, ki Thorvaldovemu očetu pokloni dragocen plašč (ko ta pride po odkupnino za mrtvega sina), v *Sagi o Hallgerd* pa to častno dejanje pripada Hoskuldu.

Hallgerdina prva poroka s Thorvaldom je v *Sagi o Hallgerd* prikazana tako, da Hallgerd nosi manj krivde. Svetlana sicer napiše, da je bila Hallgerd v svojem novem domu »zahtevna in zapravljiva«, a že v naslednjem stavku omeni, da »je zahtevala, da se mora tudi služinčad vsak dan dobro najesti in podarjala topla volnena oblačila in odeje vsakomur na domačiji« (Makarovič, 2010, 25). Tako Hallgerd postavi v vlogo dobrotnice, ki skrbi tudi za služinčad. Mož jo okara in ji očita razsipnost, ona pa ga užali nazaj, da je skop. Po tej žalitvi jo Thorvald udari. V *Sagi o Njalu* je zgodba namreč drugačna. Tam je Hallgerd le zapravljiva, ne skrbi pa za služinčad. Ko zmanjka hrane, je mož ne okrega, temveč gre sama do njega in mu reče: »Nič se ti ne bo samo naredilo, če boš takole posedal. Za kuhinjo potrebujemo še moke in suhih rib« (SN, 1970, 22). Mož ji pove, da je enaka količina hrane ponavadi zadostovala za celo zimo. Hallgerd ga nato užali, on pa jo udari.

Thjostolf je v *Sagi o Njalu* Hallgerdin krušni oče, z njim je zelo povezana, on jo ves čas ščiti. V *Sagi o Hallgerd* pa je Thjostolf njen polbrat, s katerim skupaj odrašča. Ker je bil Thjostolf Hoskuldov nezakonski sin, mu je rodbina obrnila hrbet, Hallgerd pa je bila edina, ki ga je imela rada. Tako ni čudno, da jo je od takrat naprej vedno branil. Thjostolfova vloga nato sledi vlogi v *Sagi o Njalu* – ubije Hallgerdinega prvega moža, ker jo ta udari. Pri njeni drugi poroki njegovo glavno dejanje (ubije tudi drugega moža) sicer ostane isto, a s pomembnimi spremembami.

V *Sagi o Njalu* je zakon Hallgerd in Gluma opisan kot miren in složen, rodi se jima

celo hčer. Stvari se spremenijo, ko se jima na posestvu pridruži Thjostolf. Ta se jima pridruži šele kasneje, saj Hrut opozori Gluma na nevarnost, ki jo predstavlja Thjostolf, zato Glum vztraja, da gresta domov sama. Thjostolf se jima po spletu naključij kasneje vseeno pridruži. Ko se Thjostolf in Glum spreta, se Hallgerd zavzame za Thjostolfa, Glum pa jo udari. Ko Thjostolf to izve, se hoče maščevati, a mu Hallgerd to prepove. Kmalu gresta Thjostolf in Glum iskati izginule koštrune, kjer Thjostolf v prepiru vseeno ubije Gluma. Tokrat mu Hallgerd ne ponudi zaščite, temveč ga napoti k Hrutu. Ko Hrut izve za uboj, ubije Thjostolfa.

Zgodba teče drugače v *Sagi o Hallgerd*. Tu pride Thjostolf že s prvim dnem z mladoporočencema na njun dom. Delo ne omenja srečnega zakona, niti hčerke, le dejstvo, da so vsi trije (torej zakonca in Thjostolf) živeli v miru. Po par letih pride med moškima do enakega prepira, le da tokrat vmes poseže Hallgerd in se zavzame za polbrata (torej ne gre za pogovor med Hallgerd in Glumom, tokrat je Thjostolf prisoten). Glum jo udari, Thjostolf pa ga na mestu ubije.

Opazni razliki sta tudi v figurah Rannveig in Njala, ki sta v Svetlanini *Sagi* precej bolj negativno opisana kot v *Sagi o Njalu*. Tu Rannveig skoraj ni omenjena, njeno ime je omenjeno le parkrat, prvič, ko avtor predstavlja Gunnarja. Pomembna je njena omemba ob Hallgerdini zavrnitvi Gunnarja tik prej njegovo smrtjo. Rannveig namreč reče Hallgerd: »Zla ženska si in tvoje sramotno dejanje še dolgo ne bo šlo v pozabo« (SN, 1970, 79). Podobno kot v *Sagi o Hallgerd* tudi tu napoveduje prihodnost, a brez priklica prekletstva. Poleg tega se Rannveig pojavi le občasno – npr. po uboju krušnega očeta Njalovih sinov, za katerega je odgovorna Hallgerd. Rannveig tu nakaže, da se ne strinja s Hallgerdinim ravnanjem. Služabnika, ki sta izvršila Hallgerdin ukaz, opozori, da ju bo nadaljnja poslušnost Hallgerd stala življenja. Pri Makarovičevi pa nosi Rannveig eno pomembnejših vlog, na trenutke je celo pripovedovalka in prikaže stvari s svojega zornega kota. Avtorica je v njen govor spretno vnesla prvine ljubosumnosti, egocentričnosti in pristranskosti in tako bralcu priljubila Hallgerd. Rannveig pri Svetlani podpira krščanstvo in Hallgerd imenuje »poganska psica« (Makarovič, 2010, 8), kar pa je lahko tudi izraz zaničevanja, a ne zaradi poganstva, temveč gre a degradacijo ženske v psico.

Tudi Njalova vloga je popolnoma drugačna kot tista v *Sagi o Njalu*, kjer je Njal ena

najbolj pozitivnih oseb sage. Opisan je kot »moder, preudaren mož in imel je moč videti v prihodnost. Njegovi nasveti so bili pametni in dobrohotni in stvari so se vselej dobro iztekle za tistega, ki se jih je držal. Bil je plemenit in zelo pošten. Spominjal se je preteklosti in videl v prihodnost ter reševal težave vsakogar, ki je prišel k njemu na pomoč.« (SN, 1960, 74) Je eden prvih, ki so sprejeli krščanstvo. Je Gunnarjev dober prijatelj in mu vedno svetuje, kadar ne ve, kaj storiti. Tako mu odsvetuje udeležbo na althingu, na katerem potem sreča Hallgerd, prav tako mu odsvetuje poroko z njo. A čeprav ga Gunnar ne posluša, ostaneta dobra prijatelja skozi celotno sago. Pri Svetlani pa ima Njal vlogo glavnega zločinca. Opisan je kot bogat in moder kmet, ki je med prvimi sprejel krščanstvo in je zato vztrajal, da vsi njegovi podložni zavržejo stare bogove. Če ga kdo ni ubogal, se mu je slabo godilo. Prav tako je navedeno, da mu »ni rasla brada in tudi dlake po telesu ne« (Makarovič, 2010, 12), kar je veljalo za nemoško, a enak podatek zasledimo tudi v *Sagi o Njalu*. Poročen je z Bergthoro, ki je v *Sagi o Hallgerd* opisana kot nekoliko prepirljiva, marljiva in bogaboječa, hkrati pa naredi eno bolj negativnih dejanj v delu, saj pod krinko krščanstva s težkim srcem pomaga Hallgerd, ko jo ta prosi za pomoč, vendar jo kasneje celo razkrinka kot tatiko. Zanimivo je, da ima v *Sagi o Njalu* Bergthora podobno vlogo, a precej bolj pomembno. Prav tako je Njalova žena, a poleg tega še ena glavnih Hallgerdinih sovražnic. Opisana je kot »izredna in pogumna žena, le nekoliko prepirljiva« (SN, 1960, 74). Čeprav sta njuna moža res dobra prijatelja, sta ženski od prvega stika v sporu, ki zahteva mnogo nedolžnih žrtev na vsaki strani. Če natančno preberemo del, ki opisuje njun spor, lahko ugotovimo, da je Hallgerd bolj sporna udeleženka konflikta. Ko je užaljena njena čast (Bergthora jo presede, saj se Hallgerd usede na mesto, ki je preodlično zanjo.), prva poseže po drastičnem sredstvu maščevanja in organizira umor Bergthorinega hlapca. Bergthora ji vrne in poskrbi za umor Hallgerdinega oskrbnika. Za nadaljevanje maščevanja zopet poskrbi Hallgerd in njen sorodnik »zahrbtno ubije« (SN, 1960, 105) Bergthorinega služabnika – priplazi se mu za hrbet. Ko je za maščevanje ponovno na vrsti Bergthora, krušni oče Njalovih sinov v »poštenem boju ubije« (SN, 1960, 107) Hallgerdinega sorodnika – nasprotnika pozove, naj se brani, saj ne želi imeti nepravilne prednosti v boju. Krušni oče Njalovih sinov je kasneje ubit s strani Gunnarjevega sorodnika in njegovega prijatelja, seveda ju k temu nagovori Hallgerd – žrtev ubijeta nečastno, saj sta številčno v premoči. Zadnji umor je zagrešen s strani Njalovih sinov, ki maščujejo uboj svojega krušnega očeta.

Iz opisanega lahko vidimo, da je vsak umor, ki ga naroči Hallgerd, označen z negativnim predznakom – zahrbtno, številčna premoč itd., umori, ki jih naroči Bergthora, pa z bolj pozitivnimi (čeprav umor že sam po sebi ni pozitivno dejanje) – pošten boj, poziv na obrambo itd. Seveda sta obe ženi krivi in zaradi njiju umre sedem mož, a prva, ki je sprožila krvno maščevanje, je bila Hallgerd. In vse to zaradi prizadete časti. Torej nosi Svetlanina Bergthora popolnoma drugačno vlogo, kot jo je nosila Bergthora v originalu.

V Svetlanini *Sagi* gre torej Hallgerd sama v snežnem viharju k sosedoma Njalu in njegovi ženi, da bi izprosila hrane za umirajočo družino, saj je Gunnar odšel na plenitveni pohod na jug, da bi tam nabral hrane. Kristjana Njal in Bergthora ji sicer odstopita nekaj hrane, a najlepše dele zadržita zase pod pretvezo, da uboga Hallgerd pač ne more prenašati tako velike količine hrane skozi snežni metež nazaj domov. Tako Hallgerd na skrivaj vzame kolut sira, s pomočjo katerega reši svojo družino pred stradanjem. Ko Bergthora to ugotovi, jo izda Gunnarju, ki jo pred vsemi udari.

A v *Sagi o Njalu* ta del zgodbe poteka čisto drugače. Njal in njegova žena sploh ne nastopata v tem kontekstu, krščanstvo ni nikjer omenjeno, poleg tega je Hallgerd prikazana manj pozitivno kot pri Svetlani. Zgodba se začne že malo prej – tudi tu v obdobju lakote in pomanjkanja in tako se Gunnar odpravi h kmetu Otkelu, da bi od njega kupil nekaj hrane. Otkel ga zavrne, Gunnar pa od njega odkupi sužnja Melkolf. Zgodba se nadaljuje spomladi, ko se Gunnar odpravi na althing. Torej ne gre na lov za hrano in je tako odsoten precej manj časa kot v *Sagi o Hallgerd*, ko je bil zdoma kar celo zimo. Ko torej Gunnar odide, Hallgerd naroči sužnju Melkolfu (ki v Svetlanini *Sagi* ni nikjer omenjen), naj gre h kmetu Otkelu (kjer je včasih služil) in naj tam nakrade hrane, predvsem sira in masla, nato pa naj požge skladišče. Melkolf naredi tako, kot mu je bilo naročeno, Hallgerd je zadovoljna. Ker Melkolf požig prikaže kot nesrečo, tudi Otkel vse skupaj razume tako. Ko se althing konča, nekaj mož pride na Gunnarjev dom in Hallgerd jim postreže z maslom in sirom. Ko to opazi Gunnar, vpraša Hallgerd, kje je dobila to hrano, ona pa odgovori, da mu odgovor ne bi bil všeč. Gunnar se razjezi in jo udari.

Iz opisanih dogodkov lahko vidimo, da je v *Sagi o Njalu* Hallgerd prikazana negativno, zaradi prizadete časti naroči krajo in požig skednja. Tako se želi maščevati Bergthori za

nesporazum s sedežnim redom. Saga ne poroča o tem, da bi bila v deželi lakota in bi zato morala Hallgerd zaščititi svojo družino, Gunnar ni odšel na plenitveni pohod, temveč na althing. Šlo je zgolj za maščevanje, ki se je sprevrglo v krvno maščevanje in zahtevalo sedem življenj. Poleg tega njene kraje Gunnarju ne zaupa Bergthora, temveč mu »sumljiv izvor« hrane namigne kar sama. V *Sagi o Hallgerd* je Hallgerd prikazana opazno bolj pozitivno. Žrtvuje svoje življenje za življenja svojih otrok, premaga snežni metež in neiskreno pomoč, vse, da bi pomagala domačim, ki so stradali. V tem delu je namreč omenjeno, da je bila v deželi huda lakota, zato se je Gunnar odpravil na plenitveni pohod, da bi družini zagotovil preživetje. Ker se Hallgerd zaveda, da s hrano, ki sta ji jo dala Njal in žena, njena družina ne bo preživela dolge time, vzame še kolut sira. In ravno o tem kolutu sira poroča Bergthora Gunnarju, kar privede do javne klofute.

OSTALE RAZLIKE

Prekleta ime Hallgerd

Zanimivo je, koliko pozornosti nameni Svetlana Makarovič imenu Hallgerd. V njenem delu je to ime opisano kot prekleta ime, saj ga prekolne Rannveig, Gunnarjeva mati, po sinovi smrti. Prekletstvo je zapisano v obliki uroka, obrazca, ki je Svetlani blizu, saj ga pogosto uporablja tudi v poeziji. »Naj se ji preklete oči v kamen zarasejo, da ne bodo nikdar več sonca gledale, naj ji preklete dlani v gnilo listje usahnejo, da si ne bo mogla solza brisati, prekleta lice naj ji ribje luske prerasejo, da se človeško oko ne bo več na njih ustavljalo /.../ Na veke naj bo prekleta njeno ime, za vse čase, da ne bo nobena mati, dokler biva človeški rod, nobena mati, noben oče, nikoli več svoji hčeri dal imena Hallgerd« (Makarovič, 2010, 5-6). V enem izmed intervjujev je Svetlana Makarovič povedala, da med svojim bivanjem na Islandiji izvedela za to prekletstvo in ga tako vključila v svojo *Sago*, čeprav v *Sagi o Njalu* o tem prekletstvu ni nič povedanega. Če na spletu poiščemo ime Hallgerd, prav tako ne zasledimo podatka, da gre za nezaželeno ali celo prekleta ime, lahko pa izvemo, da Hallgerd pomeni »pol-varovano« (half-protected). Ime naj bi bilo norveškega izvora in se uporablja kot žensko ime. A po statističnih podatkih, ki jih lahko najdemo na spletu, ime Hallgerd sploh ni tako zelo nepriljubljeno v ostalih nordijskih državah. Ime Hallgerd naj bi nosilo največ

Norvežank, kar 40 naj bi jih ime uporabljalo kot prvo ime, precej manj pa na Danskem (8) in Švedskem (6). Številke so malce višje pri uporabi imena Hallgerd kot drugega imena. Kljub temu, da naj bi bilo to žensko ime, naj bi dva Finca ime Hallgerd uporabljala kot drugo ime.

Ker Makarovičeva zelo izpostavlja samo prekletstvo imena, sem resničnost prekletstva preverila pri Ásdís Egilsdóttir, profesorici na Fakulteti za islandske in primerjalne kulturne študije na islandski univerzi v Reykjaviku. Profesorica je na moje vprašanje, ali ve za obstoj prekletstva nad tem imenom, odgovorila nikalno. Povedala je, da na Islandiji tako prekletstvo ne obstaja, je pa res, da je ime Hallgerd precej nepriljubljeno zaradi *Sage o Njalu*. Sama je vedela le za eno osebo, ki je nosila to ime. Enako nepriljubljeno je moško ime Mord, prav tako zaradi nepopularnosti lika v *Sagi o Njalu*. Svoje trditve je preverila tudi pri dr. Guðrún Kvaran, strokovnjakinji za področje islandskih osebnih imen, ki je prav tako potrdila, da prekletstvo ne obstaja, je pa ime nepriljubljeno zaradi *Sage o Njalu*.

Iz podanih informacij lahko sklenemo, da je imela *Saga o Njalu* na Islandiji velik vpliv na izbiro oz. raje neizbiro imena Hallgerd, njen vpliv pa se ni širil izven Islandije. Tudi to lahko razumemo kot dokaz, da so sage za Islandce zelo pomembne, dojemajo jih globlje kot »le« literaturo. Imajo vpliv na neliteraren svet in na današnji čas.

Hallgerd in Svetlana Makarovič

Kot že omenjeno, ima v Svetlanini *Sagi* Rannveig veliko večjo vlogo kot v *Sagi o Njalu*, prav tako je drugačna vloga Njala, čeprav ima v obeh delih pomembno vlogo. A v *Sagi o Njalu* je Njal prikazan kot pozitivna figura, moder kmet, ki svetuje svojim prijateljem in se vedno zavzema za dobro ter se poskuša izogniti nasilju. V Svetlanini *Sagi* pa ima Njal negativno vlogo. In ravno tu srečamo glavno razliko med deloma. S to razliko je Svetlana vpletla krivdo krščanstva in videz hipokritskega ravnanja kristjanov.

Iz tega lahko vidimo, da je Svetlana močno predelala originalno zgodbo in ji dodala poteze, ki jih je hotela izpostaviti in ki so močno prisotne v njenem celotnem opusu (izjema je literatura za otroke). Njena Hallgerd je protest proti Njalu, ki je prvi Islandec, ki se je pustil krstiti, sama Svetlana pa je na predavanju o *Sagi o Hallgerd* novembra 2011 povedala, da je po njenem mnenju religija izvor zla in da je sprejetje krščanstva Islandiji prineslo zaničevanje žensk, ki so bile prej enakopravne moškim,

bile so poglavarke družine. Tako lahko Hallgerd interpretiramo kot Svetlanino fiktivno upodobitev, saj sta si v marsičem zelo podobni. Poleg že omenjene nenaklonjenosti do krščanstva sta si enaki tudi v maščevalnosti, ponosu, ljubezni do popolne svobode ... Enaki sta si tudi v razpuščenih laseh, ki so znamenje upora. Hallgerd je namreč že kot majhna bila deležna mnogih kritik na račun spuščenih las, a jih seveda ni upoštevala. Tudi sama Svetlana je na enem od večerov omenila možnost, da gre za tekst, v katerega je lahko preslikala lastno samopodobo, se z likom identificirala.

Poganstvo in krščanstvo

V obeh delih lahko opazimo preplet poganškega in krščanskega verovanja, kar ustreza dejstvu, da sta bili obe religiji prisotni na Islandiji v času dogajanja sag. Do tega prepleta je prišlo, ker nova religija ni zahtevala, da ljudje popolnoma opustijo rituale, ki so pripadali stari religiji, poleg tega sta si religiji tako različni med seboj, da čisti rez skoraj ni bil mogoč. V kolikor je poganstvo religija, ki izhaja iz ljudskega izročila in je omejena na določeno skupino ljudi, je krščanstvo univerzalna religija, ki je razširjena po celem svetu. Poganstvo ima mnogo bogov, ki so obeh spolov, je kolektivna religija, ima malo oz. nič dogm, izhaja iz tradicije, osredotoča se na zemsko življenje in veliko vlogo namenja časti. Krščanstvo pa je nasprotno monoteistična religija, obrača se na posameznika, temelji na dogmah in učenju, osredotoča se na posmrtno življenje, čast pa sicer ima veliko vlogo, a usmiljenje do sočloveka ima večjo. Ker sta religiji tako različni, bom njune pojave v obeh delih analizirala ločeno.

Vplet mitologije in poganškega verovanja je ena od značilnosti Svetlaninega literarnega ustvarjanja. In tej značilnosti se ni odrekla niti pri *Sagi o Hallgerd*. Tako v poglavju, kjer se Hallgerd prebija skozi snežni vihar do Njalove hiše, srečamo različne škrate, vojake in boginjo.

»Skozi zaveso snežnega meteža je videla režeče obraze škratev Virvirov, vrtinčarjev, izza ledenega slapa so jo opazovali Vitri, od časa do časa je zaslišala žvižganje škrate Sviurrja. Bede je sanjala in se plazila naprej in si medlo šepetala ime Var, pravadne poganške boginje zaobljube in prisege. Ves čas je čutila za hrbtom prisotnost pošastnega Skuggabaldurja, a se niti enkrat ni ozrla« (Makarovič, 2010, 37).

Rudolf Simek v svojem delu *Slovar nordijske mitologije* navaja, da so Sviurrji škrate, ki izginjajo, Vitri so pametni škrate, Virviri pa so, glede na Gouldovo knjigo *Imena*

škratov, barvni škrti. Boginja Var je boginja nordijske mitologije. Bila naj bi odgovorna za stike in dogovore med moškim in žensko. Bila je boginja poroke in ljubezni (Simek, 1993, 353). Njeno ime si je Hallgerd šepetala zato, da jo je spominjala na njeno poročno zaobljubo in ljubezen do Gunnarja in njunih otrok. Pomagala ji je iti naprej in izpolniti dolžnost do družine.

Skuggabaldur ni omenjen v *Slovarju nordijske mitologije*, verjetno zato, ker gre za bitje iz islandskega ljudskega izročila. Njegovo ime je sestavljeno iz besede *skugga*, kar pomeni »iz sence« in besede *baldur*, kar je moško ime. Torej gre za bitje sence, ki je moškega spola, nekakšen zli duh.

Poleg omenjenih mitoloških bitij v *Sagi o Hallgerd* nastopa še eno mitološko bitje – berserker³⁶. Omenjen je v prozi in pesmi.

»Berserkerju se umakni s poti,/ kajti pogovor z njim je nemogoč./ Berserker stori, da človek ni več človek,/ ampak podivjana žival, željna krvi./ Za človeško besedo je berserker gluha,/ slepo drvi, glasno rjoveč, čez planjavo,/ kar je živega, poseka, pokonča in potepta./ Razumen človek se norcu umakne/ in skrit na varnem kraju počaka,/ dokler besnež ne oddivja mimo./ Samo bedak mu bo voščil dober dan, / še preden bo izgovoril pozdrav,/ mu bo že glava odletela z vratu« (Makarovič, 2010, 14).

Berserkerji ali berserkri so bili vojaki v stari nordijski literaturi, ki so bili prepoznavni po svojem besu, med katerim so ponorelo kričali (roar), grizli svoje ščite in postali neranljivi. Etimološko njihovo ime sestoji iz besede *ber* (bear – medved) in *serkr* (shirt, skin – koža).

V 13. stoletju je Snorri podal natančen opis berserkerjev v začetku *Ynglinga sage*. »Odinovi možje so šli v bitko brez oklepa in so bili divji kot psi ali volkovi. Grizli so svoje ščite in bili močnejši kot medvedi ali biki. Ubili so mnogo mož, njih pa ni nič ranilo, niti ogenj ali železo – to je bes berserkerjev.« Ta opis ustreza zgornji definiciji v vsem, razen v enem detajlu. Snorri je namreč napačno razlagal prvi del imena berserker. Del »ber« je interpretiral kot »berr« (naked – gol), zato je zapisal, da so šli berserkerji v bitko brez oklepa. Berserkerji imajo korenine v kultu germanskih zamaskiranih vojščakov, na kar kažeta etimologija imena in ostanki starih konceptov v

³⁶ Makarovičeva je v intervjuju z Alojzom Ihanom povedala, da »prastara beseda berserk – morilska pobesnelost, ne pomeni danes nič, na kar bi se nanašala, kajti današnji prebivalci Islanda se niti pošteno razjeziti ne znajo več, kaj šele, da bi razbijali glave, rezali srca sovražnikom iz živih prsi ali jim razparali trebuh in jih gnali okoli hrasta, dokler se jim vsa čreva ne ovijejo okoli debla« (Ihan, 1996, 328).

opisu berserkerja. Že Snorri je omenil povezavo med Odinom in berserkerji, kar je precej verjetno, saj je v Odinovem imenu beseda »odr«, ki pomeni bes. Koncept berserkerjev torej izvira iz posebnih oblik starih zamaskiranih kultov v Skandinaviji, ki so se manifestirali z obstojem zamaskiranih skupin vojščakov, ki so bili predani Odinu.

Berserkerji so se pojavili že v skaldski poeziji, a so v skupnem v poeziji omenjeni le sedemkrat. V sagah so omenjeni večkrat, stereotipizirani so v dve različni literarni smeri. Po eni strani pripadajo elitnemu tropu, ki – večinoma v skupinah po 12 – služi mogočnemu kralju (*Egilova saga*, *Vatnsdoela saga* ...), po drugi pa so vandrajoči povzročevalci težav (sami, v paru ali v skupini po 12), ki izzovejo kmete na boj možna-moža in/ali zahtevajo njihove žene ali hčere. Premaga jih lahko le spoštovan saga heroj (Simek, 1993, 35).

V slovenskem prevodu *Sage o Njalu* je beseda berserker razložena kot ime za pobesnelega obsedenca, ki »noro naskakuje na vse strani«. Verjetno naj bi opisoval »človeka v medvedji srajci, torej preoblečenega v človeka«. To naj bi pomenilo, da si je človek pridobil medvedovo moč in kar najstrašnejši videz (NS, 1970, 193).

Poleg tega Makarovičeva v svojem delu omenja tudi bogove nordijske mitologije, Odina, Freyo, Lokija in Thora. Odin je bil vrhovni bog nordijske mitologije, bil je bog modrosti, vojne, pa tudi zmage, magije, poezije in lova. Freya je bila boginja plodnosti, ljubezni, spolnosti, pa tudi vojne, prerokb in privlačnosti. Thor je bil rdečelasi in bradati bog groma. Čeprav je bil Odinov sin, je bil bog navadnih ljudi. Loki je bil bog prevare in zaščitnik vohunov. Pri Svetlani Njal, kristjan na Islandiji, stare bogove označi kot navadne zle duhove, ki so nezasluženo uživali zaupanje ljudi. Tako naj bi bil Odin tat in goljuf, Freya vlačuga, Thor le razbijač in pretepač, nič boljši od lažnivega Lokija (Makarovič, 2010, 11-12). Bogove omeni tudi v eni izmed pesmi – *Lažniv in umazan je Lokijev jezik*.

Makarovičeva je z vnosom mitoloških bitij dodala določeno vrsto islandske avtentičnosti delu, ki ni islandska saga. *Sago o Hallgerd* je potopila globlje v svet islandskega verovanja, ji dodala pridih mistike in skrivnosti, ki je tako značilen za naše dojemanje Islandije. Poleg tega pa lahko rečemo, da je tako originalno delo tudi »posvetlani« , saj ji je dodala tipičen element svojega opusa, mitološke prvine.

V izvirni *Sagi o Njalu* so mitološka bitja redkeje omenjena, najpogosteje se pojavlja berserk, poleg njega pa še razni duhovi, ki napovedujejo smrt (Njalov prijatelj je videl

krvavo kozo, Njal pa ne. To je pomenilo, da je prijatelj videl Njalovega osebnega duha v obliki kože, ker pa je bila ta krvava, je to pomenilo Njalovo pogubo.) ipd. So pa v *Sagi o Njalu* pomembni razni rituali, ki jih lahko povezujemo z ljudskim verovanjem, sem spadajo tudi sanje, prerokbe ipd.

V *Sagi o Njalu* je prehod v krščanstvo opisan kot neproblematičen. Miren prehod je lahko posledica tega, da so nekateri že prej poznali krščanstvo, prav tako so se s tem izognili temu, da bi krščanstvo prineslo na otok novega zavojevalca in tako si je šele četrto stoletje kasneje otok podredil norveški kralj Hakon (Šuklje, 1970, 181).

Nato saga pripoveduje o sprejetju krščanstva na Norveškem, kjer je zavladal novi kralj, Olaf Tryggvason. Olaf pošlje na Islandijo svojega odposlanca Thangbranda, da bi širil novo vero. Thangbrand se res odpravi na pohod po Islandiji, na katerem prepriča veliko ljudi, da se dajo krstiti. Prepriča tudi Njala in njegovo družino (a ne med prvimi, je pa bil Njal res že od začetka naklonjen novi veri). Med svojim pohodom Thangbrand ubije mnoge, ki branijo poganstvo. Potem se vrne na Norveško in poroča kraju o uspehu. Ko mu pove, da znajo Islandci dobro čarati in da so začarali zemljo, da se je pod njim odprla in požrla konja, se kralj razjezi in naroči zapreti vse Islandce, ki so prebivali na Norveškem, z namenom, da bi jih ubil. Od namere ga odvrgne Gizur Beli in Hjalti Skeggjason, ki se ponudita, da gresta na Islandijo oznanjat novo vero. Ko prispeta na Islandijo, zbereta vse kristjane in skupaj se odpravijo na althing. Na althingu se srečajo z množico poganov, skoraj pride do spopada. Zato izberejo Thorgeira Svečenika (ki je pogan!), da naj odloči, kakšen naj bo zakon. Thorgeir je ves dan ležal pokrit s plaščem čez glavo, na koncu pa odločil v prid krščanstva. Njegova odločitev je v veliki meri izhajala iz dejstva, da brez enotnega zakona ne bo mogoče obdržati miru.

Zanimivo je, da je bilo na Islandiji vsesplošno sprejetje krščanstva stvar zakonov. Novo vero so sprejeli, saj niso želeli razkola v deželi, zavedali so se, da bi dve veri pomenili razpad enotnosti, ki so jo poznali.

Če kronološko pogledamo pojav krščanstva v obeh delih, lahko opazimo razliko. Po podatkih v *Sagi o Njalu* se invazija nove vere začne šele leta 997, ko kralj Olaf pošlje Thangbranda, Hallgerd in Gunnar pa se spoznata in poročita že pred tem, tudi Gunnarjeva smrt je datirana prej, okoli leta 990. Ker za sage velja, da v večini povzemajo dejanske dogodke in sledijo kronološkemu zaporedju dejanskih dogodkov,

torej ni mogoče, da bi Njal sprejel krščanstvo pred Gunnarjevo smrtjo, saj nove vere na Islandiji takrat še ni bilo. V *Sagi o Hallgerd* dogodki zavzemajo drugačen vrstni red. Njal je že ob prvi omembi omenjen kot kristjan (»Bil je med prvimi, ki so spoznali novo vero in brez ugovora se je dal krstiti« (Makarovič, 2010, 12)), Hallgerd in Gunnar pa se spoznata šele kasneje. Svetlana Makarovič je tako spremenila dejanski potek dogodkov in zgodbo postavila v čas po letu 997 ali celo po letu 1000, ko je bilo na Islandiji sprejeto krščanstvo.

V *Sagi o Hallgerd* sam prehod v krščanstvo ni podrobno omenjen, navedeno je le, da sta Njal in njegova žena kristjana. Kot omenjeno zgoraj, je do prehoda prišlo prej kot dejansko oz. je zgodba postavljena v kasnejši čas. Ob branju *Sage o Hallgerd* lahko opazimo, da so pripadniki krščanstva opisani prej negativno kot pozitivno, o sami veri avtorica ne govori. Njal in njegova žena v imenu krščanstva naredita dobro delo, ki pravzaprav ni tako dobro (»Vendar nas naša vera uči, da moramo pomagati sočloveku, četudi je zagrešil tako grda dejanja, kot si jih ti, Hallgerd.« in »V tej hiši smo dobri kristjani,« je rekel Njal, »zato te ne bomo nagnali od hiše praznih rok. Že zaradi našega prijatelja Gunnarja ne. Upam pa, da sva si z ženo vsaj zdaj zaslužila nekaj hvaležnosti, in da boš svojemu možu, ko se vrne, po pravici povedala, kako sva te obdarovala« (Makarovič, 2010, 38)). Sama zahteva po omembi storjenega dobrega dela ne sodi v kontekst same religije, saj naj se človek z dobrimi deli ne bi hvalil oz. jih opravljal le zaradi lepega videza. To je še eno potrdilo, da Makarovičeva ne graja krščanstva kot religije, temveč določene pripadnike, ki ne živijo v skladu s pravili vere. Tudi sama je v intervjuju z Alojzom Ihanom rekla, da »vera nima s Cerkvijo ničesar opraviti« (Ihan, 1996, 332).

Težko bi torej rekli, da Makarovičeva napada krščanstvo, čeprav je splošno znano, da mu ni naklonjena, prej bi se lahko odločili za možnost, da graja hinavščino, zagledanost vase, stvari in lastnosti, ki so popolnoma človeške in ki so vezane na osebo, ne toliko na to, kateri veri pripada. Je pa res, da je v pogosto napaka vernega človeka prej opažena, saj naj bi človek živel tisto, kar veruje.

Spol, razreševanje sporov in religija

Kot je razvidno iz povzete teorije in primerjave, so določeni aspekti sag med seboj prepleteni in jih ni mogoče obravnavati le ločeno. Tako bom v naslednji analizi

povezala odnos spolov, krvno maščevanje in krščanstvo.

Kar precejšnje število raziskovalcev se je ukvarjalo z odnosom moškega in ženske v islandskih sagah. Če povzamemo vse njihove teorije, dobimo skupinski model, ki ženskemu spolu pripisuje pridevnike zaseben, usten, poganski, primaren, nanj se veže krvno maščevanje, moški spol pa označujejo besede javen, pisen, krščanski in dogovor. Razlogi za dodelitev pridevnikov usten in zaseben ženskemu spolu in pridevnikov pisen in javen moškemu spolu so bili že razloženi v diplomskem delu, zato se bom na nadaljnji analizi posvetila preostalim.

Če na prvi pogled ne bi rekli, da ženski spol povezujemo s krvnim maščevanjem, *Saga o Njalu* pokaže prav to. Močne ženske, ki jih opisuje *Saga*, so tiste, ki spodbujajo krvno maščevanje, k temu spodbujajo moške ali pa so same neposredni krivci. Bergthora in Hallgerd med svojim sporom pobijeta sedem ljudi, smrt vračata s smrtjo. A poleg njiju so še druge močne ženske, ki moškim ne dovolijo, da bi smrt pustili nemaščevano. V nasprotju s prej omenjenima same niso nosilke maščevanja, temveč na dolžnost opomnijo moške. Kot navaja Miller v svojem članku, je lahko oseba, največkrat so bile to ženske, s posebnim ritualom pripravila drugo osebo do tega, da je izpolnila krvno maščevanje. Za izvedbo tega rituala je bil obvezen krvav predmet, ki je pripadal žrtvi, ki jo je bilo potrebno maščevati (Miller, 1983, 175-85). Primer take ženske je Hildigunn, vdova po ubitem Hoskuldu, ki z ritualom prepriča svojega strica Flosija, naj maščuje njenega moža. Ko je njen mož ubit, shrani njegov plašč, v katerem je bil ubit. Plašč je prepojen s krvjo. Poleg plašča so ritual dopolnjevali še drugi simboli žalovanja: spuščeni lasje, raztrgana obleka. Ko med kosilom pred Flosija prinese krvav plašč, ga dobesedno prisili, da izpolni dolžnost in maščuje Hoskulda. Ritual izvede doma, v zasebni sferi, kjer ima ženska večjo moč. Flosi maščevanju ni naklonjen, saj se zaveda posledic, ki jih bo imelo to dejanje, a nima izbire.

Nasprotno pa so moški tisti, ki si prizadevajo za sporazumne rešitve v obliki odpravnine. Gunnar in Njal ohranita prijateljstvo prav na tak način, čeprav sta njuni ženi ujeti v maščevalen cikel. Ženske v islandskih sagah tako zastopajo primaren, instinktivni odziv maščevanja, moški pa racionalen, naučen, premišljen. Če vzamemo za primer Njalov poskus »popravila« umora Thraina, ki ga zakrivijo njegovi (Njalovi) sinovi, lahko opazimo racionalno premišljen načrt. Njal posvoji Thrainovega sina Hoskulda, ga kasneje poroči s Hildigunn in mu omogoči, da postane godi. Na videz res

zato, da prepreči krvno maščevanje, a s tem pridobi tudi veliko zavezništev, saj vzpostavi nove povezave med družinami, kar jih bo, tako upa Njal, ščitilo pred morebitnimi maščevalci. Kot navaja Gaskins, je najboljši način, da si človek izboljša socialno mrežo podpornikov, ta, da se obrne na znance, ne na bližnje prijatelje. Bližnji prijatelji imajo namreč podoben krog poznanstev kot ti, znančev krog znancev pa se razlikuje in tako se število poveča (Gaskins, 2005, 203). Z ustvarjanjem takih »mostov« je Njal želel zaščititi svojo družino in prekiniti krvno maščevanje (kar mu ni uspelo).

V *Sagi o Hallgerd*, kot že omenjeno v diplomskem delu, lahko opazimo primer prizadevanja za mirno razrešitev spora, ko Hoskuld s poplačilom ustavi nadaljevanje spora, ki ga povzroči Thjostolf. Poleg tega pa so prisotni tudi drugi načini razreševanja sporov, npr. sledi (krvnega) maščevanja, ko se Hallgerd po mnogih letih maščuje Gunnarju za klofuto. Prav tako maščevanje zagovarja Rannveig, ki Hallgerd želi samo slabo. Res je, da se sama ne posluži fizičnega maščevanja, temveč se odloči za psihično nasilje v obliki žaljivk in zaničevanja, poleg tega pa se posluži še priklica prekletstva nad Hallgerd. Iz naštetega lahko povzamem, da primeri sporov v *Sagi o Hallgerd* in njihovi predstavniki potrjujejo zgoraj omenjeno teorijo, da se ženske prej poslužujejo (krvnega) maščevanja kot mirnega sporazuma, moški pa so v večji meri tisti, ki hočejo spor rešiti mirno in brez krvi. Enako lahko trdimo tudi za večino primerov v *Sagi o Njalu*, čeprav zaradi obsežnosti sage srečamo tudi primere, ki ne ustrezajo omenjeni teoriji.

Če smo ženski spol zdaj povezali s pojmom krvnega maščevanja, moški spol pa s sporazumnim reševanjem sporov, poskusimo vplesti še razmerje poganski : krščanski. Verjetno večina ljudi takoj poveže pojem krvno maščevanje s pojmom poganstvo ter pojem sporazumno reševanje sporov s pojmom krščanstvo. In v osnovi je res tako. V poganski Islandiji so se sicer posluževali obeh načinov razreševanja sporov, vendar je krvno maščevanje močno vodilo, kar je razvidno iz omenjene statistične primerjave v poglavju *Ljudstvo časti in maščevanja*, iz katere lahko vidimo, da se je kar 57 % sporov, ki so omenjeni v sagah, reševalo ali končalo s krvnim maščevanjem.

A tudi pri krščanstvu situacija ni popolnoma enostranska. V Stari zavezi lahko na večih mestih zasledimo vrstice, ki zapovedujejo talionsko pravo, ki ga v grobem lahko povežemo s krvnim maščevanjem. Peteroknižje *Svetega pisma* namreč pravi »Tvoje oko bódi brez usmiljenja: življenje za življenje, oko za oko, zob za zob, roka za roko, noga

za nogo!« (5 Mz, 19, 21), nadalje »Kdor svojemu rojaku prizadene poškodbo, naj mu storijo, kakor je storil: zlom za zlom, oko za oko in zob za zob; kakor je on prizadel človeka, tako naj prizadenejo njega. Kdor ubije žival, naj jo povrne, kdor pa ubije človeka, mora umreti.« (3 Mz, 24, 19-22) in »Kadar se moža tepeta in pri tem suneta nosečo ženo, tako da splavi svoje dete, kakšna druga nesreča pa se ne pripeti, naj bo krivec kaznovan z globo, kakršno mu naloži ženin mož, in naj plača po razsodbi. Če pa se nesreča pripeti, daj življenje za življenje, oko za oko, zob za zob, roko za roko, nogo za nogo, opeklino za opeklino, rano za rano, modrico za modrico!« (2 Mz, 21, 22-25). A že na drugem mestu lahko opazimo odmik od pravil krvnega maščevanja: »Očetje naj ne bodo usmršeni zaradi sinov in sinovi zaradi očetov: vsak naj bo usmrčen za svoj greh« (5 Mz, 24, 16). Pri krvnem maščevanju namreč ni bilo nič nenavadnega, da se je maščevanje nanašalo na (moško) sorodstvo krivca, *Sveto pismo* pa narekuje načelo individualnega povračila, kar lahko interpretiramo kot kultivirano obliko krvnega maščevanja, saj je neomejeno maščevanje, ki se je lahko prenašalo iz generacije v generacijo, prešlo v kaznovanje storilca z enakim, kot je zadal sam. Torej nič več, kot ti je bilo zadano, a tudi nič manj. To je še kako veljalo v času, ki ga opisujejo islandske sage, moški, ki je vrnil z manjšo kaznijo, kot je bila vredna prvotna žalitev, je veljal za strahopetca, ki je deloval nečastno.

A če Stara zaveza deluje po principu talionskega prava, ji Nova zaveza ne sledi, temveč jo nadgradi³⁷ v odpuščanje in ljubezen do sovražnika. »Slišali ste, da je bilo rečeno: Oko za oko in zob za zob. Jaz pa vam pravim: Ne upirajte se hudobnežu, ampak če te kdo udari po desnem licu, mu nastavi še levo. In če se hoče kdo pravdati s teboj in ti vzeti obleko, mu pusti še plašč. In če te kdo sili eno miljo daleč, pojdi z njim dve. Če te kdo prosi, mu daj, in če si hoče kaj sposoditi od tebe, mu ne pokaži hrbta« (Mt, 5, 38-42). in »Tistemu, ki te udari po enem licu, nastavi še drugo, in kdor ti hoče vzeti plašč, mu tudi obleke ne brani. Vsakemu, ki te prosi, dajaj, in če kdo vzame, kar je tvoje, ne zahtevaj nazaj. In kakor hočete, da bi ljudje storili vam, storite vi njim« (Lk, 5, 29.31). V omenjenem ravnanju leži glavno pravilo krščanstva, po katerem naj bi želel in delal le dobro.

Starejša ljudstva so prisegala na čast in kadar je bila čast prizadeta, jo je bilo treba maščevati. Prav čast je bila tista, ki je imela posebno moč, da je npr. iztaknjenemu očesu dodala precej večjo vrednost, vrednost, zaradi katere je bila oseba, ki je

³⁷ »Ne mislite, da sem prišel razvezat postavbo ali preroke; ne razvezat, temveč dopolnit sem jih prišel« (Mt, 5, 17).

maščevala, deležna večjega spoštovanja, izkazala je pogum, vrnitev žalitve pa je nasprotni strani vsaj za nekaj časa nagnala strah v kosti. Potreba po maščevanju ranjene časti izhaja že iz mezopotamskega prava³⁸, preko judovskega prava, ki je zapisan v Stari zavezi, ostaja pa tudi na Islandiji v času dogodkov, ki so opisani v sagah. Potrebno se je zavedati, da je Islandija že pred prihodom krščanstva poznala tudi drugačne načine reševanja sporov, načine, ki so bili manj krvavi. A kljub temu je krvno maščevanje veljalo za najbolj častno. Kasneje je postalo častno, če je človek zmožen usmiljenja, ena glavnih misli krščanstva seže celo tako daleč, da pravi, da moraš sovražnika ljubiti. Tega novozaveznega mišljenja seveda ne moremo povezati s principom, ki ga v tej analizi pripisujemo moškemu spolu, torej sporazumnimi rešitvami sporov, lahko pa opazimo, da je krščanski princip vseeno bližji sporazumnemu reševanju kot poganski, lahko rečemo tudi starozavezni.

Ker smo omenili za to diplomsko delo pomembne citate iz Svetega pisma, bi za konec analize izpostavila še eno zanimivo dejstvo, ki ga lahko interpretiramo v skladu z omenjenimi citati. V obeh delih je Hallgerd deležna enake oblike nasilja v vseh treh zakonih, klofute. Ker je število tri pravljico število, nam že samo dejstvo, da je bila Hallgerd klofute deležna trikrat, nakazuje, da je to dejanje pomembno. In res je. Najprej že zato, ker vodi v smrt treh mož, poleg tega pa je ravno klofuta tista, ki stoji v srčiki novozaveznega pravila »Ne upirajte se hudobnežu, ampak če te kdo udari po desnem licu, mu nastavi še levo.« In Hallgerd je v skladu s svojo ženskostjo, ki ji po analizi sodeč pripadata termina poganstvo in krvno maščevanje, odreagirala maščevalno, niti sledu ni bilo o odpuščanju ali celo »levem licu«. Vsakič je bila klofuta maščevana, dvakrat s strani Thjostolfa, zadnjič s strani Hallgerd same. V prvih dveh primerih je pomembno, da se zavedamo, da ni bila Hallgerd tista, ki je zahtevala krvno maščevanje, temveč je Thjostolf ukrepal na lastno pest. Maščevanje je samostojno izvedla v zadnjem primeru, ki je pokopal njenega zadnjega moža Gunnarja. Hallgerd seveda ni izvedla dejanskega nasilja, saj to za ženske ni bilo v navadi (nasilna dejanja so vedno izvajali le moški), temveč je zavrnila pomoč, a rezultat je enak. Morda je bil vzrok res v njeni maščevalni naravi, a glede na to, da v prvih dveh primerih ni odreagirala enako, bi lahko sklepali, da je bila zadnja situacija drugačna, morda celo, da

³⁸ Hamurabijev zakonik: »Oko za oko, zob za zob. Če moški iztakne oko drugega moškega, se tudi njemu iztakne oko. Če izbije drugemu moškemu zob, se tudi njemu izbije zob. Če polomi kost drugega moškega, bo tudi njega kost zlomljena.«

je do Gunnarja čutila več kot do prvih dveh mož, ki si ju ni izbrala sama. In ker klofuta in izdaja ljube osebe bolita močnejše, zahtevata tudi večje povračilo.

SKLEP

Čeprav *Saga o Hallgerd* izjaha iz *Sage o Njalu*, je Svetlana Makarovič originalno zgodbo precej spremenila. Kot je bilo razvidno iz primerjave obeh del, je Makarovičeva vzela osnovno zgodbo, ji dodala nekatere svoje elemente (mitologija), elemente, ki so značilni za islandske sage, a jih je ona še potencirala (pesmi), nekatere dele in osebe originalne sage pa je popolnoma spremenila. Celo do te mere, da so osebe zamenjale karakter in spremenile svojo vlogo iz pozitivne v negativno in obratno.

Najbolj očitna sprememba se je zgodila pri Hallgerd, ki je iz negativnega lika, ki išče konflikte, prešla v lik, ki je sicer trmast in samosvoj, a prikazan v pozitivni luči. Svetlanina Hallgerd je zagovornica šibkejših (skbi za služinčad, jih toplo oblači, zaradi tega pride v konflikt z možem), trpeti mora psihično nasilje, ki ga nad njo izvaja Rannveig, v snežnem metežu se odpravi k sosedom po hrano, kjer po hladnem sprejemu ukrade kolut sira, da njena družina preživi. A tudi to dejanje, ki je načeloma splošno sprejeto kot negativno, kraja je lahko danes kaznovana tudi z zaporom, pri Svetlani deluje napol »svetniško«, bralec čuti s Hallgerd in zato se mu njeno dejanje ne zdi sporno. Vsaj ne toliko kot Gunnarjeva klofuta. In ko pride do končnega obračuna, ko Hallgerd zavrne moževo prošnjo na pomoč, bi težko rekli, da med branjem ne doživimo katarze v smislu »pravici je bilo zadoščeno«. Tako je Svetlana Hallgerdino neuklonljivost, egocentričnost in samosvojost spremenila v lastnosti, ki jih občudujemo. In če je bilo (in je še) ime Hallgerd na Islandiji dolga leta nepriljubljeno in zato skoraj ni deklice, ki bi nosila to ime, bi lahko rekli, da se imenu Hallgerd v Sloveniji ne bi bilo treba bati za svoj obstoj, v kolikor bi bila islandska imena pri nas v splošni rabi. Katera deklica si namreč ne bi želela imena, ki predstavlja samostojnost, skrb za družino in uboge ter neomajen ponos?

VIRI IN LITERATURA

Viri

- Makarovič, Svetlana, 2010: *Saga o Hallgerd*. Ljubljana: Arsem, d.o.o..
- *Njal's saga*. Translated by Magnus Magnusson and Hermann Palsson, 1960. England: Penguin Books Inc.
- *Saga o Njalu*. Prevod Boštjan Arko, 1970. Ljubljana: Mladinska knjiga (zbirka Kondor).
- *Sveto pismo stare in nove zaveze*, slovenski standardni prevod, 1997. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.

Literatura

- Borovsky, Zoe, 1999: Never in Public: Women and Performance in Old Norse Literature. *The Journal of American Folklore*, Vol 112, No. 443, 6-39.
- Clover, Carol J., 1988: The Politics of Scarcity. Notes on the Sex Ratio in Early Scandinavia. *Scandinavian Studies* 60, 147-188.
- Gaskins, Richard, 2005: Network Dynamics in Saga and Society. *Scandinavian Studies* 77, 201-216.
- Gordon, E. V., 1957: *An introduction to old Norse*. London: Oxford University Press.
- Gould, Chester Nathan, 1929. Dwarf-Names: A Study in Old Icelandic Religion. *Publications of the Modern Language Association of America*, Vol 44, št. 4, 939-967.
- Haramija, Dragica, 2009: *Sedem pisav: Opusi sedmih sodobnih slovenskih mladinskih pisateljev*. Maribor: Mariborska knjižnica.
- Hjalatalin, Jon A., 1868: On the Civilisation of the First Icelandic Colonists, with a Short Account of Some of Their Manners and Customs. *Transactions of the*

Ethnological Society of London, Vol. 6, pp 176-182.

- Hofman, Branko, 1978: *Pogovori s slovenskimi pisatelji*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Ihan, Alojz, 1996: Svetlana Makarovič (intervju). *Sodobnost*, letnik 44, številka 5, 326-334.
- Koht, Halvdan, 1931: *The Old Norse Saga*. New York: W. W. Norton & company for the American-Scandinavian Foundation.
- Malečkar, Nela, 1991: Pogovor s Svetlano Makarovič. *Nova revija*, X/116. 1501-1510.
- Miller, William Ian, 1983: Choosing the Avenger: Some Aspects of the Bloodfeud in Mideval Iceland and England. *Law and History Review* 1, 159-204.
- Miller, William Ian, 1990: *Bloodtaking and peacemaking: Feud, law, and society in Saga Iceland*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Miller, William Ian, 1991: Of Outlaws, Christians, Horsemeat, and Writing: Uniform Laws and Saga Iceland. *Michigan Law Review*, Vol. 89, No. 8, pp. 2081-2095.
- Novak, Boris A., 2008: Mrtvaški ples: balade Svetlane Makarovič, *Svetlana Makarovič: Samost (izbor)*. Ljubljana: Literae slovenicae.
- Novak Popov, Irena, 2006: Ustvarjalnost kontroverzne umetnice Svetlane Makarovič. *Slavistična revija* 54, št. 4, str. 711-725.
- Novak Popov, Irena, 2011: Rastlinsko in živalsko podobje v poeziji Svetlane Makarovič, *Jezik in slovstvo* 56/1-2, 49-62.
- Ólason, Vésteinn, 1998: *Dialogues with the Viking Age: Narration and Representation in the Sagas of the Icelanders*. Reykjavik: Heimskringla.
- Ordower, Henry, 1991: Exploring the Literary Function of Law and Litigation in »Njal's Saga«. *Cardozo Studies in Law and Literature*, Vol. 3, No. 1, 41-61.
- Perrottet, Tony (ur.), 1998: *Insight guides: Iceland*. Hong Kong: APA Publications.

- Poniž, Denis, 2001: *Slovenska lirika 1950 - 2000*. Ljubljana: Slovenska matica. 139-143.
- Short, William R., 2010: *Icelanders in the Viking Age: The People of the Sagas*. North Carolina: McFarland & Company, Inc.
- Simek, Rudolf, 1993: *Dictionary of Northern Mythology*. Cambridge: D. S. Brewer.
- Šuklje, Rapa, 1970: Saga o Njalu, spremna beseda k *Saga o Njalu*. Ljubljana: Mladinska knjiga (zbirka Kondor).
- Tratar, Olga, 2009: *Tematika zla v poeziji Svetlane Makarovič*, diplomska naloga, mentorica izr. prof. dr. Irena Novak Popov. Ljubljana.
- Žagar, Primož, 1973: Prigode o strahu, krivdi, divjem lovu in metafi ziki. *Problemi*, 125-127, 67-81.

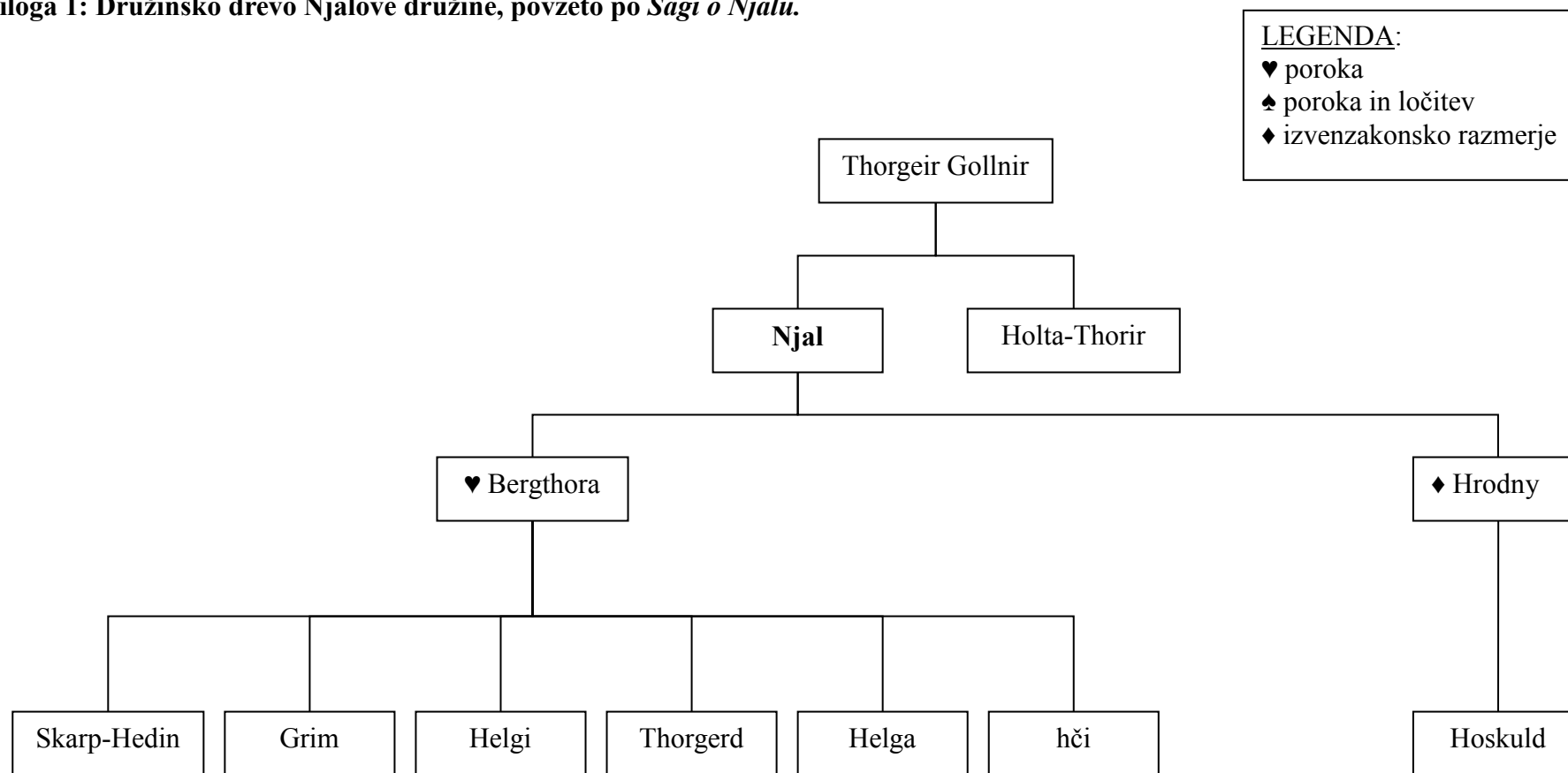
Internetni viri:

- althing: <http://whc.unesco.org/en/list/1152> (dostop: 8. 11. 2012, 0:48)
- <http://www.scb.se/Pages/NameSearch.aspx?id=297753> (dostop: 5. 12. 2012, 23:13)
- http://www.nordicnames.de/wiki/Hallger%C3%B0ur#cite_note-scb.se-1 (dostop: 5. 12. 2012, 23:10)
- <http://www.nordicnames.de/wiki/Hallgerd> (dostop: 5. 12. 2012, 23:25)
- <http://www.meaning-of-names.com/norwegian-names/hallgerd.asp> (dostop: 5. 12. 2012, 23:15)
- <http://www.gutenberg.org/files/17919/17919-h/17919-h.htm> (dostop: 15. 2. 2013, 16:30)
- <http://bos.zrcsazu.si/cgi/neva.exe?name=ssbsj&tch=14&expression=zs%3D19713> (dostop: 20. 2. 2013, 15:33)

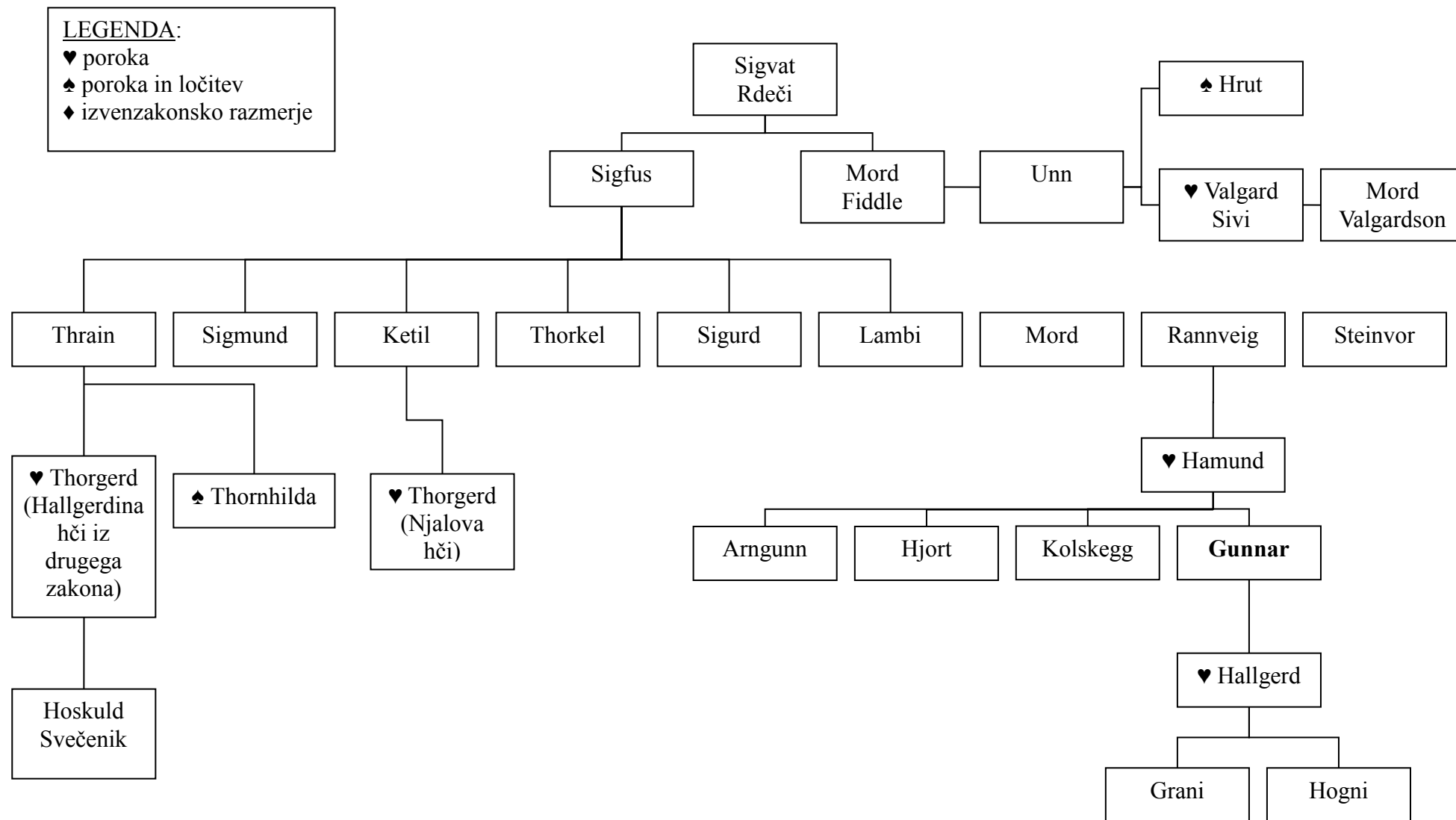
PRILOGE

- Priloga 1: Družinsko drevo Njalove družine, povzeto po *Sagi o Njalu*
- Priloga 2: Družinsko drevo Gunnarjeve družine, povzeto po *Sagi o Njalu*
- Priloga 3: Družinsko drevo Hallgerdine družine, povzeto po *Sagi o Njalu*
- Priloga 4: Izjava o avtorstvu

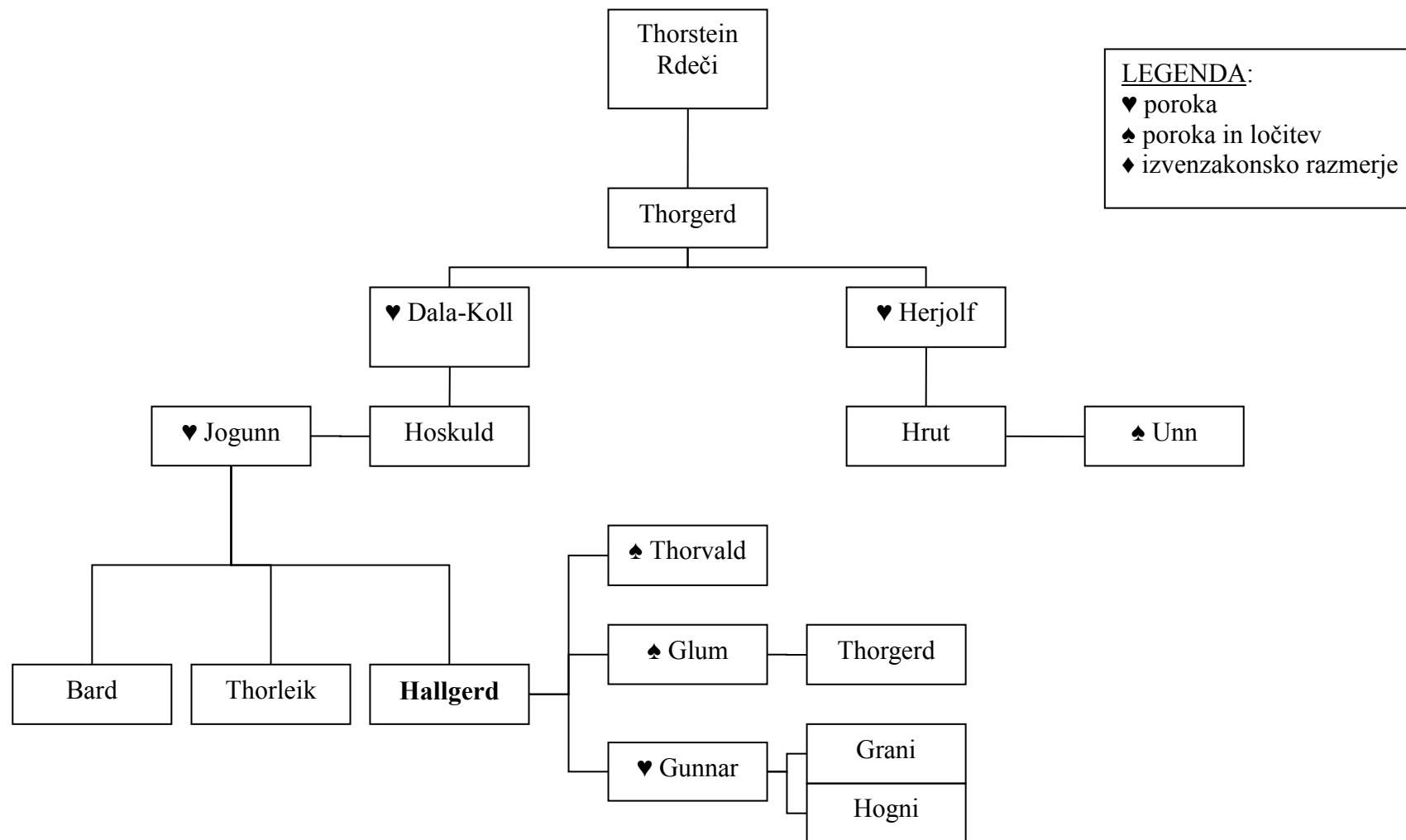
Priloga 1: Družinsko drevo Njalove družine, povzeto po *Sagi o Njalu*.

Priloga 2: Družinsko drevo Gunnarjeve družine, povzeto po *Sagi o Njalu*.

Priloga 3: Družinsko drevo Hallgerdine družine, povzeto po *Sagi o Njalu*.

Priloga 4: Izjava o avtorstvu.

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, 8. marec 2013

Urška Čehovin